

ZPRÁVY VČELY ČÁSLAVSKÉ

I
—
2015

Na obálce. Plán čáslavského Hrádku od K. Čermáka s vyznačenou pozicí nálezu zlatého prstenu
(Městské muzeum a knihovna Čáslav).

ZPRÁVY VČELY ČÁSLAVSKÉ

I

2015

Publikace byla vydána za finanční podpory Města Čáslav.

Zprávy Včely Čáslavské I, 2015

Vychází nepravidelně

Vydává Muzejní a vlastivědný spolek „Včela Čáslavská“, Husova 291, 286 01 Čáslav

Adresa redakce

MAVS „Včela Čáslavská“, Husova 291, 286 01 Čáslav

novakova@cmuz.cz

Redakční rada

Petr Charvát, Zdeněk Mazač, Dražen Šťastný, Jarmila Valentová, Filip Velímský, Jana Vyčítalová

Vedoucí redaktor

Drahomíra Nováková

Sazba Zdeněk Mazač – www.ogma.cz

Tisk TISK SPRINT, s. r. o., Vestecká ul. 541, 252 42 Jesenice-Vestec

Náklad 200 ks

Čáslav 2015

© MAVS „Včela Čáslavská“

ISSN 2464-5702

Obsah

Úvodem	5
<i>Michaela Freemanová, České prameny k životu a dílu Jana Ladislava Dusíka a členů jeho rodiny</i>	7–24
<i>Petr Charvát, Zlatý prsten z Čáslavi: odkud, kdy a jak</i>	25–36
<i>Pavel Novák, Němci na kutnohorském a čáslavském venkově v letech po druhé světové válce</i>	37–48
<i>Martin Šandera, Nové království rostlo z východu ...a počátek vzalo v Čáslavi</i>	49–58
<i>Radka Šumberová, Obchvat Kolína očima archeologa</i>	59–68
<i>Jarmila Valentová, Čáslavsko v posledních stoletích před změnou letopočtu</i>	69–80
<i>Filip Velínský, Záchranný archeologický výzkum v prostoru Drobovické komendy v roce 2010</i>	81–94
<i>Jan Žižka, O hospodářských dvorech bývalých velkostatků na Čáslavsku</i>	95–116
Zprávy Včely Čáslavské (pokyny pro autory)	117–121

Úvodem

V příštím roce vstoupí Včela Čáslavská do dvacátého pátého roku své obnovené existence. Je to příležitost k malému bilancování. Ve srovnání s devadesátými léty došlo k výrazné generační obměně členské základny. Převážná většina členstva se pravidelně účastní činnosti. Ke dni 31. 8. 2015 měl spolek 45 členů. Nejvíce nás těší, že se nám podařilo získat nové členy z mladší generace. Jsme velmi rádi, že dosavadní dlouholetý starosta spolku, profesor Petr Charvát, stále ještě nachází dost energie, aby stál v čele spolku, a je kvalitní odbornou záštitou naší činnosti. Letos se nám podařilo díky Hance Medlíkové zlepšit propagaci spolku vytvořením samostatných webových stránek, které jsou pravidelně aktualizovány. Na tom má největší zásluhu další člen spolku Vladimír Havlíček. Spolupráci s odborem památkové péče Městského úřadu pak skvěle zajišťuje nová místostarostka našeho spolku Jana Vyčítalová. Pokračujeme v tradici pravidelných adventních koncertů v kostelíku sv. Bonifáce v Lochách, které by nebyly možné bez naší dlouholeté členky Dagmar Karpíškové. Čáslavská veřejnost je pravidelně informována o nejnovějších archeologických objevech zásluhou Filipa Velímského. Podíleli jsme se na revitalizaci Hrádku a připravujeme zde instalaci informačních panelů.

Předkládaný sborník je druhým edičním počinem obnovené Včely. Na rozdíl od sborníku Muzejní spolky včera a dnes, jenž byl především výstupem ze stejnojmenného semináře pořádaného čáslavským muzeem a naším spolkem 13. 10. 2011, předkládanou publikací bychom chtěli navázat na tradici Zpráv Včely Čáslavské, které jsou nejžádanější regionální literaturou zejména pro kvalitní statě z regionálních dějin. Obnovená Včela pokračuje v tradiční přednáškové činnosti. Často se setkáváme s přáním těch, kteří se z nějakých důvodů nemohou zúčastnit našich akcí, získat texty v tištěné podobě. Předkládaný výběr obsahuje přednášky z let 2012–2014, které byly zaměřeny na regionální témata. Děkujeme všem autorům, že laskavě souhlasili s jejich uveřejněním. Také je třeba zdůraznit, že většina z nich vystoupila v Čáslavi zcela bez nároku honorář. Děkujeme rovněž Městu Čáslav za dlouhodobou podporu naší činnosti a poskytnutí mimořádného příspěvku na vydání tohoto sborníku. Ten by nemohl vyjít bez nezištné práce redakční rady a zejména Zdeňka Mazače a Dražena Šťastného.

České prameny k životu a dílu Jana Ladislava Dusíka a členů jeho rodiny

Michaela Freemanová

Gottfried Johann Dlabacz, ředitel knihovny pražského strahovského premonstrátského kláštera, ve svém *Allgemeines historisches Kuenstler-Lexicon*, který vyšel v Praze roku 1815, o Janu Ladislavu Dusíkovi napsal:

„Dussik, Johann Ladislaw, einer der stärksten Fortepiano- und Harmonikaspieler, und sehr beliebter Komponist, kam zu Czaslau in Böhmen in 1761, am 9. Februar,[!] zur Welt. Schon im fünften Jahre seines Alters fieng er an, das Klavier zu spielen, und nach dem Zeugnisse seines Vaters selbst, schlug er die Orgel im 9ten Jahre. Hierauf kam er nach Iglau als Diskantsänger, wo er unter der Aussicht seines nahen Anverwandten P. Ladislaw Spinars, damaligen Chordirektors an der Minoritenkirche, einige Jahre lebte, und bei den Jesuiten die Humaniora hörte, die er noch durch 2 Jahre zu Kuttenberg als Organist and der Jesuitenkirche fortgesetzt hat. Dann gieng er nach Prag, hörte die Philosophie, und erhielt die Magisterwürde. Zu dieser Zeit wünschte er in der Cisterzienserorden zu treten, seine Jugend aber hinderte seine Aufnahme im Stifte Saar.¹ Nun gab er den frommen Wunsch gänzlich ab, Willens[!] durch die Musik allein, in der Welt sein Glück zu suchen.“ (*Dlabacz 1815*, I, sl. 348–353)

Dlabaczovy informace o Dusíkovi pocházely pravděpodobně od samotného skladatele, který Strahov navštívil v roce 1802 – nebo od bankálního inspektora, spisovatele, vydavatele a překladatele, vynálezce a vědce Johanna Ferdinanda Opize, jenž žil od roku 1772 v Čáslavi, kde se přátelil s Dusíkovou rodinou, a s Dlabaczem korespondoval v letech 1797 až 1804.² Jeho prostřednictvím poslal Dlabacz Dusíkovi pozdrav už v květnu roku 1800 („den Virtuosen H. Dussik eben mein Kompliment“)³, a získával informace o něm a jeho sourozencích od roku 1797. 2. února roku 1802 Opiz Dlabáčovi napsal:

„Ladislaw Dussik (der älteste Sohn des hiesigen Organisten) hält sich schon seit zwei Jahren ausser England, von seiner Familie entfernt (er ist schon einige Jahre verhehelt) meistentheils in Hamburg auf. Vor seiner Abreise aus England hat P. Condé sein Porträt prächtig in Kupfer gestochen. Seine Schwester Veronica hat in England geheirathet, und es in der Tonkunst, unter der Leitung ihres Bruders Ladislaw so weit gebracht, dass sie izt nicht nur Konzerte in London giebt, sondern auch schon verschiedene ihrer musika-

¹ Žďár nad Sázavou.

² Johann Ferdinand Opiz, *Mein Briefwechsel mit Dlabacz*, Praha, Knihovna Národního muzea, sbírka rukopisů, VI E 20.

³ *Briefe an meinen lieben seel. Vater Von Herrn Joh. Gottfried Dlabacz zu Prag, IV., 25. May 1800*. Praha, Muzeum české literatury, pozůstalost Gottfrieda Johanna Dlabacze, nesignováno.

lischen Werke daselbst hat drucken lassen. Der jüngere Dussik ist nun in der Hauptstadt Dalmazien's, in Zara, als Tonkünstler vorthailhaft angestellt.“⁴

Dlabaczem uváděné mylné datum Dusíkova narození pravděpodobně nepocházelo ani od něj, ani od Johanna Ferdinanda Opize; podle matriky narozených čáslavského chrámu sv. Petra a Pavla se Jan Ladislav Dusík narodil 12. února 1760, a téhož dne byl i pokřtěn:

„Februarius 1760. 12 Februarij in Ecclesia Decanali S. Petri et Pauli Czaslaviae a Presbitero Wenceslaus Knoflitius Czaslaviae Capellano baptizatus fuit Wenceslaus Joannes legitimus filius Joannis Dussik, uxoris Veronica. Parentum liberorum ex Civitate Czaslavia. Natus eodem die. Levans fuit Praenob. et Consuetissimus D. Wenceslaus Skalitzky, Civis et Senator Czaslaviae. Testor. fuer. Praen. ac Consuetissimus D. Wenceslaus Rier[...] Senator Czas. D Catharina Bojanin Civis Czaslav.“⁵

Křestní jména Václav Jan dostal Jan Ladislav Dusík zřejmě podle svého kmotra, čáslavského radního Václava Skalického a svého otce Jana Josefa Dusíka; jméno Ladislav/Ludwig, které začal používat později, získal snad při biřmování, při kterém mohl být jeho kmotrem Ladislav Spinar.

Jan Josef Dusík přišel do Čáslavi v roce 1758. Narodil se 16. srpna 1738 v Mlázovicích ve východních Čechách. Povoláním byl učitel; než se přestěhoval do Čáslavi, učil v Lánově u Vrchlabí, a později v Chlumci nad Cidlinou, kde byl zároveň varhaníkem. Měl široké hudební vzdělání – hrál na housle, fagot a hoboj i na klávesové nástroje. V Čáslavi (tou dobou významném krajském městě) působil šedesát let jako učitel, varhaník a skladatel světské i duchovní hudby, včetně dodnes populárních duchovních písní a koledí.⁶ 9. května 1759 se oženil s Veronikou Štěvetovou, talentovanou hráčkou na harfu a dcerou místního soudce:

„Majus 1759. 9. Post [...] interpretatam promulgationem qaurum prima 23 Aprilis Secunda 29 Aprilis Tertia Imo Magi[!] Copulatus fuit in Ecclesia Decanali S. Petri et Pauli Czaslaviae honestus adolescens Joannes Dussik Organista Cžaslaviensis liber cum honesta ac Virtuosa Virgine Superstiti filia postoptum D. Joannem Stieweti Civem Cžaslaviensem. [...] testutus Rends. D. Joanne Paulo Koschowsky de Koschowitz Cžaslaviae Syndicus ac D. P. Petro Rissawy Ex Cžasl. Copulat R. P. Joannes Caspar Cžasl. Capellanus.“⁷

⁴ Johann Ferdinand Opiz, Mein XI. Brief. Tschaslau, am 9. Februar 1802, in: *Mein Briefwechsel mit Dlabacz*, Praha, knihovna Národního muzea, sbírka rukopisů, VI E 20, str. 161–162.

⁵ *Liber In quo Lavacro Salutari a Late peccati originalis In ecclesia Decanatus Cžaslaviensis SS= Petri et Pauli abluti signati Legi possu[...]*. Praha, Státní oblastní archiv, sbírka matrik, Čáslav 3, fol. 183. Viz také Městské muzeum a knihovna Čáslav, Dusíkův ústav, DÚ 1200 (fotokopie).

⁶ *Dokónáno jest, Již jsem dosti pracoval, Křesťanská duše, rozvažuj sobě, Nesem vám noviny.*

⁷ *Liber Isto notatos a Deo Conjunctos Homo non Separet*, Praha, Státní oblastní archiv, sbírka matrik, Čáslav 3, fol. 547.

Z tohoto manželství se narodilo celkem osm dětí. Tři z nich zdědily hudební talent svých rodičů: Jan Ladislav, František Josef Benedikt (nar. 1766; hrál na housle, violoncello, varhany a jiné klávesové nástroje), jenž v dětství pomáhal otci v kostele a později se proslavil v Itálii a dnešním Chorvatsku a Slovinsku jako autor oper, oratorií a instrumentálních skladeb a Kateřina Veronika Anna (nar. 1769, zpěvačka, klavíristka a harfistka), která kolem roku 1795 odjela do Londýna, kde se úspěšně etablovala jako výkonná umělkyně, skladatelka a učitelka hudby, a provdala se za obchodníka s hudebninami a nakladatele Francesca Cianchettiniho.

Jan Josef Dusík při plnění svých učitelských a hudebních povinností v Čáslavi úzce spolupracoval s učitelem Martinem Kruhem, který byl regenschorim chrámu sv. Petra a Pavla. Roku 1772 navštívil Čáslav Charles Burney, který zachytil setkání se členy rodu Dusíků ve druhém díle své knihy *The Present State of Music in Germany, The Netherlands and United Provinces* (Cesta za hudbou přes rakouské Nizozemí a Německo až do Vídně a Prahy a přes Hamburk do Holandska):

"I crossed the whole kingdom of Bohemia, from south to north; and being very assiduous in my enquiries, how the common people learned music, I found out at length, that, not only in every large town, but in all villages, where there is a reading and writing school, children of both sexes are taught music.

At TEUCHENBROD, JANICH, CZASLAU, BÖHMISCHBROD, and other places, I visited these schools; and at Czaslau, in particular, within a post of Colin, I caught them in the fact.

The organist and cantor, M. Johann Dulsick, and the first violin of the parish church, M. Martin Kruch, who are likewise the school-masters, gave me all the satisfaction I required. I went into the school, which was full of little children of both sexes, from six to ten or eleven years old, who were reading, writing, playing on violins, hautbois, bassoons, and other instruments. The organist had in a small room of his house four clavichords, with little boys practising on them all: his son of nine years old, was a very good performer.

After this, he attended me to the church, which is but a small one, and played an admirable voluntary on the organ, which is likewise but small, though well-toned; its compass was from C to C, and there were no reed stops; but it had pedals, and an even good chorus. He played an extempore *fugue*, upon a new, and pleasing subject, in a very masterly manner; and I think him one of the best performers on the organ, which I heard throughout my journey. He complained of loss of hand, for want of practice, and said, that he had too many learners to instruct, in the first rudiments, to be allowed leisure for study, and that he had his house not only full of other people's children, but his own;

'Chill penury repressed his noble rage:'⁸

which is the case of many a musician, whose mind and talents are superior to such drudgery! Yet, thus circumstanced, there is no alternative, but a jail."⁹

⁸ Parafráze verše "Chill Penury repress'd their noble rage" z básně Thomase Graye (1716–1771) *Elegy Written in a Country Church-Yard* (1742–1750).

⁹ *The present State of Music in Germany, The Netherlands, and United Provinces, or, The Journal of a Tour through those Countries, undertaken to collect Materials for a General History of Music, By Charles Burney, Mus. D. F. R. S. in two Volumes. Vol. II. The second Edition, corrected, London 1775, pp. 4–6.*

V českém překladu vyšel Burneyho spis, včetně předchozího svazku věnovaného hudebnímu životu Itálie a Francie,¹⁰ v roce 1966; od originálu se v detailech liší:

„Procestoval jsem celé království české od jihu až k severu; a poněvadž jsem pečlivě sledoval, jak se prostý člověk učí hudbě, shledal jsem posléze, že nejenom v každém větším městě, ale také ve všech vesničkách, kde jen je triviální škola, učí se chlapci i děvčata hudbě.

V Německém Brodě, [Golčově] Jeníkově, Českém Brodě, Čáslavi, Českém Brodě i jinde jsem takové školy navštívil; a zvláště v Čáslavi, vzdálené jednu poštovní stanici od Kolína jsem ji poznal zblízka.

Varhaník a kantor Jan Dusík a první houslista farního kostela Martin Kruh, kteří jsou zároveň učiteli, uspokojili mé očekávání. Přišel jsem do školy, která byla plná dětí, chlapců i děvčat od šesti do deseti nebo jedenácti let; děti četly, psaly, hrály na housle, hoboje, fagoty a na jiné nástroje. Varhaník měl v pokojíku ve svém domě čtyři klavichordy a na každém cvičil malý chlapec; jeho devítiletý syn byl dobrý pianista.[!]

Doprovodil mě potom do kostelíka a zahrál mi na dobře znějících, nepřiliš velkých varhanách obdivuhodnou fantazii; rozsah varhan byl od velkého C do c³; varhany neměly jazýčkové hlasy, měly však pedály a opravdu dobrý hlavní stroj. Improvizoval také fugu na pěkné nové téma a mistrovsky ji provedl. Po mém soudu to byl jeden z nejlepších varhaníků, jaké jsem během své celé cesty slyšel. Stěžoval si, že ztratil techniku, poněvadž nemůže dost cvičit, a dodal, že musí vyučovat příliš mnoho začátečníků a nezbývá mu čas na studium; jeho domek že je plný nejen cizích, ale i vlastních dětí.

„Hmotný nedostatek uhasil jeho ušlechtilé nadšení,“ což je údělem mnohých hudebníků, jejichž duch a nadání jsou příliš dobré pro takovou otročinu; ale za takových okolností nemají ostatně jinou alternativu než vězení.“ (Burney 1966, 277)

Syn Jana Josefa Dusíka, který Charlese Burneyho zaujal svou hrou, mohl být tožný buď s Janem Ladislavem Dusíkem (který však tou dobou už navštěvoval školu mimo domov), nebo možná spíš s jeho mladším bratrem Františkem Josefem Benediktem. Práce, cesty a rostoucí úspěchy odvedly oba bratry daleko od vlasti. Zdá se, že přímé doklady o písemných stycích Jana Ladislava Dusíka s jeho rodinou se nedochovaly. Jeho rodiče však o něm zpravovali i jiní lidé. Roku 1792 dostal jeho otec z Londýna dopis, citovaný Dlabaczem i Opizem, jehož pisatelem byl Joseph Haydn, který se s Dusíkem setkal v Londýně:

„Wertheater Freund!

Ich danke Ihnen von Herzen, daß Sie sich in dem letztern Schreiben an Ihren Hrn. Sohn auch zugleich meiner erinnern wollten; ich verdopple dafür mein Gegenkompliment, und schätze mich glücklich, Sie zu versichern, daß Sie den rechtschaffensten, gesittetsten, und in der Tonkunst vortreflichsten Mann zum Sohne haben. Ich liebe denselben eben so, wie Sie, weil er es ganz verdient. Geben Sie ihm dann den täglichen väterlichen Segen, so wird er stets glücklich seyn, welches ich Ihm wegen seinen großen Talenten herzlich wünsche. Ich bin mit aller Hochachtung ihr aufrichtigster Freund Joseph Haydn. London den 26. Februar 1792.“¹¹

¹⁰ *The present state of Music in France and Italy or the Journal of a Tour through those Countries, undertaken to collect Materials for a General History of Music*, London 1771.

¹¹ Cf. Dlabacz 1815, I, sl. 350; Johann Ferdinand Opiz, *Neue polygraphische Ephemeriden*, sv. XII, No. 3,219. Praha, Knihovna Národního muzea, sbírka rukopisů, VII F 1.

Haydnův nedochovaný dopis otiskl ve svém slovníku Gottfried Johann Dlabacz, pro něhož ho mohl opsat Johann Ferdinand Opiz. Byl to také Opiz, kdo zaznamenal podrobnosti Dusíkova pobytu v Čáslavi v roce 1802. Dusík měl v úmyslu setkat se se svými rodiči už dříve. Dokládá to jeho dopis Muziovi Clementimu, který napsal 12. června 1800 v Hamburku:

„[...] etant une fois dans le Continent je ne puis resister au desir de faire une visite a mon Pere, d'autant plus que je Lui ai deja ecrit que je viendrai pour Sure Le voir cette etée, je sçais par ses Lettres qu'il attend ce momment comme la plus grande, et peut etre la derniere jouissance de sa Vie; tromper dans une pareille attente un Vieillard de 70 Ans, serait anticiper sur sa mort, d'ailleurs en arrivant en Angleterre tout de Suite, je ne ferois egalement que manger mon argent, ou bien celui de ma femme jusqu'a l'hiver prochain, ainsi ma resolution est prise de faire le Voyage de la Boheme; voire en passant Dresde, Prague, et Vienne (:ou je sçais que je puis gagner de quoi me defrayer de tout mon Voyage, et au dela:) et de revenir a Londres vers Novembre[...]“¹²

K Dusíkově návštěvě Čech nakonec došlo až v roce 1802. Podle deníkových záznamů Johanna Ferdinanda Opize se se svými rodiči shledal v jejich domě 15. srpna odpoledne, kolem páté hodiny. O dva dny později navštívil v otcově doprovodu Opize, jenž mu předal báseň, kterou napsal při příležitosti jeho návratu domů:

„An Herrn Johann Ladislaw Dussik,
als er im August Monate 1802, seine Aeltern in Tschaslau
besuchte, von einem Verehrer des Verdienstes.
Stolz sind auf Dich, und Deine Schwester
In London Czechen, Czaslaws Ruhm
Vermehrt Ihr. In's Heilgthum
Der Tonkunst führte Dich, Du Bester,
Die Harmonie schon vorlängst ein.
,Sein Spiel ist wie sein Saz[!] sehr rein,
Ist höchste Kunst', so spricht der Britte,
Franzos und Deutsche, jedermann –
Nun bist du hier, hier in der Mitte
Der Dein'gen, wirst als edler Mann,
Wirst als dangbarer Sohn bekannt –
Stolz sey auf Dich Dein Vaterland!“¹³

Autor básně Dusíka zaujal; pro Opize bylo přitažlivé Dusíkovo vyprávění (mimo jiné se mu zmínil o svém milostném vztahu ke kněžně Radziwillové a o svých pařížských návštěvách Beaumarchaisova domu, kde se setkal s Napoleonem, jenž byl dobrý houslista)¹⁴ – a především jeho klavírní hra:

¹² British Library, Add. MS. 33965 No. 196–197b. Citováno podle Klíma 1975.

¹³ Johann Ferdinand Opiz, *Neue polygraphische Ephemeriden*, sv. XIII, 3,721, 19. 8. 1802. Praha, Knihovna Národního muzea, sbírka rukopisů, VII F 1.

¹⁴ Johann Ferdinand Opiz, *Neue polygraphische Ephemeriden*, sv. XIII, 3,730 a 3,735. Viz také Kamper 1909, 276–277.

„Er spielt gewiss so gut, als man dies Instrument nur spielen kann; zu bewundern ist nicht nur die Schnelligkeit sondern auch die Feinheit, mit welcher er jeden Ton sowohl im Piano als im Forte auszudrücken weis, und wie meisterhaft er sowohl das Piano als das Forte wechselweise anzuwenden, aus dem Einem in das andere überzugehen versteht...“¹⁵

Na začátku srpna se Dusík zapsal do Opizova památníku *Album amicorum*:

„Mon cher Comte! Il ne faut jamais jurer de rien!! –
Johannes Wenceslaus, Ludovicus, Ladislaus, Dussek –
Londino – Czaslawiensis – Philharmonicus.
Czaslau dem 8. Septembre 1802.“¹⁶

O několik dní později adresoval Opizovi ve stejném duchu pozvánku na koncert, který se rozhodl uspořádat pro své místní příznivce:

„Czaslau le 13. Septembre 1802

Mon cher et estimable Cosmopolite!

Pour satisfaire aux desirs (peut etre simulés) de plusieurs de mes Compatriotes je me suis décidé d'arranger un petit Concert instrumental, qui aura lieu demain Mardi, vers les 3 heures et demie dans l'après-diné, chés[!] Madame Vidmann: puisque la chambre de mon bon pere est trop petite – Comme cette petite partie ne regarde absolument que moi et q'il n'y a que moi, qui choisit les auditeurs, Vous ne devés[!] pas etre étonné d'etre le Premier, qui y soit invité, ainsi que Madame votre epouse, Mademoiselle et le jeune Monsieur. Je ne Vous promets rien, excepté le vrai plaisir, que j'aurai de vous y voir – et ceci meme mérite, que Vous ne me refusiés pas l'honneur de votre présence. Je vous prie d'agréer mes sincères salutations et du me croire avec l'estime la plus distinguée votre dévoué

J. L. Dussek“¹⁷

Po prvním koncertě následoval příštího dne další, při kterém Dusík doprovodil jeden z nejvýznamnějších dobových hráčů na lesní roh Jan Václav Stich-Punto, který byl, jak se zdá, v téže době na návštěvě u své rodiny v Žehušicích. Opiz poslal zprávu o obou koncertech do Kaiserlich Königlich privilegierte Prager Oberpostamtszeitung, kde vyšla 20. září:

„Czaslau, vom 16ten Sept.

Seit dem 15ten des v. M. haben wir das Vergnügen, einem der itzt lebenden ersten virtuosen in der Musik bei uns zu sehen; einen Mann, auf den nicht nur Czaslau, sondern ganz Böhme mit vollem Rechte stolz seyn kann. Dieser Mann ist des hiesigen

¹⁵ Johann Ferdinand Opiz, *Neue polygraphische Ephemeriden*, sv. XIII, 26. 8. 1802 (viz pozn. 13)

¹⁶ *Album amicorum Joannis Ferdinandi Opiz*, Praha, Knihovna Národního muzea, sbírka rukopisů, VI F 22.

¹⁷ Cf. Johann Ferdinand Opiz, *Neue polygraphische Ephemeriden*, sv. XIII, 3754, 15. 9. 1802, (viz pozn. 13).

Organisten und Schullehrers, Johann Dussik, eines der besten Orgelspieler Europas, älteste Sohn, Johann Ludwig Ladislav, kön. Großbritannischer Kapellmeister an dem Drurylane-Theater in London. Nach einer Abwesenheit von 21ten Jahren, die er im Auslande mit Ruhme gelebt hat, kam er hieher, um seine noch lebende Aeltern nebst einer hier vereheligten Schwester zu besuchen. Seine jüngere Schwester, Veronika eine ebenfalls sehr beliebte Tonkünstlerin, lebt, als vereheligte Cianchettini, in London. Er ist eben so stark in seinem Satze als stark und rein in seinem Spiele, das man mit allem Recht ein non plus ultra der Kunst nennen kann. Den 14ten überzeigte er davon eine Gesellschaft von Kennern der Kunst und seinen Verehrern, in dem er denselben in der Wohnung des Hrn. V. Widmann, eines Schwiegersohnes des hiesigen kk. Postmeisters, Adalbert Rosenkranz, ein Konzert gab, in welchem er verschiedene, von seinen zahlreichen, meistentheils in Paris und London gedruckten, Werken auf dem Fortepiano aufführte.)*

Obschon das ganze Akkompagnement seinem meisterhaften Spiele vollkommen entsprechend ausgefallen war: so verdient doch das Spiel des Hrn. Joh. Hantschke vorzüglich gerühmt zu werden, der besonders in dem vorletzten Duetto mit Dussik'n dergestalt auf der Violine konzertierte, dass auch er bewundert werden musste. Herr Hantschke ist Kapellmeister Sr. Exzell. des Hrn. Grafen von Chotek und zugleich Lehrer seiner jungen Herrschaften in der Musik.

Wer Dussiks Umganges zu geniessen das Glück hat, findet an ihm einen Mann, der nicht nur seiner musikalischen Talente, sondern auch seines Herzens und seiner vielen Kenntnisse wegen die Freundschaft und Verehrung seiner Kenner verdient. Er ist erst 42 Jahre alt, geboren in Czaslau am 12ten Februar 1760. Ausser der deutschen und böhmischen Sprache spricht er französisch, englisch, italiänisch und lateinisch. Seitdem er an der Kapelle des Königs von Preußen (als dieser nur Kronprinz war) sich befand, führt er den namen Dussek – unter welchen allein man ihn im Auslande kennt. Sein Porträt, gut getroffen, stach 1800 Pierre Condé zu London im Kupfer im Folioformat. Dr. Joseph Haydn nannte ihn, in einem Schreiben aus London den 26ten Februar 1792 den rechtschaffensten, gutgesittesten und in der Tonkunst den vortrefflichsten Mann, und wünschte ihm, seines grossen Talenten wegen stets glücklich zu seyn. Wer sollte dies nicht?

Das Vergnügen, das uns vorgestern durch Hrn. Dussiks Spiel zu Theil ward, ward gestern, an dem nämlichen Orte, nicht nur wiederholt, sondern noch dazu vermehrt, daß dießmal auch Hr. Punto aus Schehusitz sich zweimal auf der Violine, dann eben so oft mit seinem unnachahmlichen Spiele auf dem französischen Waldhorne hören liess. Auch Pontos Neffe, Herr Fellauer, akkompagnirt von Dussikn[!] und seinem Vetter, sang mit Beifalle zwei italiänische Arien.

Den höchsten grad der Kunst stellten aber zuletzt die grossen zween meister D. und P. dar, als nur sie, ohne alles anderen Akkompagnement, und nachdem die Konzertgesellschaft größtentheils auseinander gegangen war, noch spät Abends ein Rondeau von L. van Beethoven auf dem Fortepiano und dem Waldhorne zweimal aufführten.

Das Konzert eröffnete D. diesmal ohne alles Akkompagnement mit einigen seiner Variationen auf das englische Volkslied: God save the King. Auch das Grand Concerto op. 27 wiederholte er gestern, aber mit einer solchen stärke und Feinheit, dass man beinahe allgemein ihm das Kompliment machen mußte, daß er diesmal sich selbst übertroffen habe.

Sowohl Dussiks als Pontos Spiel in hohen und zugleich piano Tone leistet sicher alles, was nur von ihren zwei Instrumenten erwartet werden kann. – Welch herrliches Vergnügen, diese zween großen Meister, die beide bereits so viel Ruhm in Europa sich als Virtuosen erworben haben, zugleich zu hören und zu wissen, daß sie unsere Landsleute sind!

*) Grand Concerto op. 22 – Ein konzertierendes Duetto mit der violine aus J. L. D.sten Werke: Grand Concerto. Op. 30 -¹⁸

Johann Ferdinand Opiz se s Dusíkem naposledy setkal 1. října, před jeho odjezdem do Prahy, odkud chtěl pokračovat přes Chomutov do Lipska, Hannoveru, Braunschweigu, Hamburku a Londýna, kam hodlal dorazit na počátku příštího roku. Daroval mu svůj portrét a další ze svých básní:

„A Monsieur J. L. Dussek,
Célèbre Maître en harmonie, Directeur de l'orchestre du Théâtre de Drurylane aux Services de S. M. Britannique avant son départ de Czaslau.

Le plus sublime de tous les philosophes,
Platon, professoit, que la véritable harmonie
ne consiste point dans la seule concordance des
sons, mais aussi dans celle de tous nos sentimens,
actions et expressions avec l'ordre éternel de l'univers.

Initié dans les mystères de cette véritable harmonie
Vous avés scu Vous rendre digne autant de l'amitié
des Sages que de celle des amateurs de la musique.
Dans les grand nombre de Vos amis se trouve celui,
qui a l'honneur de Vous présenter ci joint

En gage de ses sentiment
Pour vous et pour vos grands talens
Un type de sa physionomie,
Si vous y volés ma philosophie,
mon coeur aimant toujours
le vrai, les arts, les hommes,
au Roi fidelle et aux amis:
Vous voiés donc ce que je suis.
Nos coeurs et nos esprits
sont tout ce que nous sommes.
Ore Pythagoram, Indole Zenonem!¹⁹

Dusík na oplátku věnoval Opizovi rytinu svého portrétu, kterou podle portrétu Richarda Coswaye vytvořil Pierre Condé. Brzy ráno 2. října se rozloučil s rodiči, ostatními členy rodiny a přáteli a odjel do Prahy. 9. října navštívil Gottfrieda Johanna Dlabacze, který ho pravděpodobně provedl strahovskou knihovnou; zároveň od něj mohl získat informace, které později vtělil do Dusíkova hesla ve svém slovníku. O deset dní později vystoupil Dusík poprvé v Praze, během plesu, který pořádal hrabě Filip Kinský ve svém staroměstském paláci na počest rakouského arcivévody Karla,

¹⁸ Viz *Kaiserlich Königlich privilegirte Prager Oberpostamtszeitung*, CXLIV, 20. 9. 1802, č. 113, 891–893.

¹⁹ Johann Ferdinand Opiz, *Neue polygraphische Ephemeriden*, sv. XIII, 3770, 3771, 1. a 2. října 1802 (viz pozn. 13)

který Prahu navštívil ve dnech 10. až 27. října, spolu se svou sestrou Terezií a jejím manželem, princem Antonínem Saským. Johann Ferdinand Opiz si tuto událost zaznamenal do svého deníku. Kaiserlich Königlich privilegirte Prager Oberpostamtstzeitung o ní referovaly 22. října, v souvislosti s oznámením o Dusíkově veřejném koncertě, který se měl konat 26. října v Konviktu:

„Kommenden Dienstag wird unser Landsmann Herr Dussick, Kapellmeister zu London am Drurylane Theater, eine grosse Akademie, wozu er von Künstlern und Kunstfreunde ausgefordert wurde, und deren Anbringen er zum Beweis seiner Hochachtung gegen seine Landsleute nachgab, in dem Konviktsaale geben, und sich auf den Fortepiano hören lassen. Sein grosses voller Ton, den er auch aus mittelmässigen Instrumenten herauslocken und hervorzubringen weiss, die Leichtigkeit mit der er die schwersten Passagen überwindet, dann die den Engländer charakteristisch eigene Gravität, die in seinem Vortrage herrscht, und ihm vor so vielen Meistern auszeichnet, hat schon der Beifall Sr. Kön. Hoheit (die ihn im Palais des Hrn. Grafen Kinsky hörten, und dann mit ihm durch geraume Zeit zu sprechen geruhten) und der dortigen glänzenden Gesellschaft umgetheilt eingearntet. Wir machen alle Kunstfreunde (und welcher Böhme wäre es nicht?) auf diesen berühmten Tonkünstler, und eben so erhabenen Tonsetzer und seine obererwähnten grosse Eigenschaften, dann auf die schöne Gelegenheit, die sich Ihnen zum Vollgenuss der musikalischen Geistes- und Herzenserhebung darbietet, aufmerksam, weil Hr. Dussick nur dieses einzigtal seinen werthen Landesleuten den genuss seiner Kunstfertigkeit schenken kann, in dem ihn seine Rückreise nach London Eile gebietet.“²⁰

Před koncertem byl uspořádán ještě jeden večer k počtě arcivévod, ve slavnostně osvětleném malostranském paláci a zahradě hraběte Kolowrata-Liebsteinského; vedle „musikalisches Divertissement, wobei sich abermal unser Landsmann der berühmte Kapellmeister Dussick hören liess“²¹ čekaly jeho návštěvníky salvy z hmoždířů, vypálené na přilehlém ostrově.

První novinová zpráva o Dusíkově veřejném koncertě byla stručná:

„Prag vom 29ten Okt.

Herr Kapellmeister Dusseck befriedigte in dem Dienstags den 26ten d. M. gegebenen öffentlichen Konzerte den Wunsch seiner Landsleute, und zeigte sich hierbei in der ganzen Stärke seines grosses musikalischen Talents.“²²

Podrobnější reportáž vyšla o několik dní později:

„Prag vom 3ten Nov.

Zu dem Konzerte, welches Hr. Kapellmeister Dussek im Konviktsaale am 26ten v. M. gab, muß noch nachgetragen werden, dass Ihre Königl. Hoheiten, der Erzherzog Karl, und die Erzherzogin Theres, dann des Prinzen Anton von Sachsen Durchlaucht diesen Kon-

²⁰ Cf. Kaiserlich Königlich privilegirte Prager Oberpostamtzeitung, CXLIV, 1802, č. 127, str. 1004.

²¹ Kaiserlich Königlich privilegirte Prager Oberpostamtzeitung, CXLIV, 1802, č. 128, str. 1011.

²² Cf. Kaiserlich Königlich privilegirte Prager Oberpostamtzeitung, CXLIV, 29. 10. 1802, č. 130.

zert mit ihrer höchsten Gegenwart beehrten, und dadurch und durch den lauten Beifall zu erkennen gaben, wie sehr Höchstselbe diesen Tonkünstler, dem seines vortrefflichen Talents wegen ein vorzüglicher Platz unter den ersten Meistern gebührt, Höchststirrer Achtung werth halten. Kunstkenner sind verlegen: ob sie seinem Spiele auf dem Pianoforte, oder seinem Satze den Vorzug einräumen sollen; aber in dem sind sie einstimmig: dass sein grosser, voller, männlicher und lang anhaltender Ton auf diesem Instrumente eine seltene und bewunderungswerthe Erscheinung sey. In seinem Spiele herrscht eine erschütternde Gravität, mit einer eigenen Biegsamkeit und Schnelle verbunden, wodurch die schwersten Passagen äusserst leicht und ungezwungen erscheinen, und der sonst so geräuschvolle Anschlag des Hammers gänzlich verschwindet. Seine Komposition so reich an Harmonie, so glücklich in der Durchführung, und in strengen, fugierten Sätzen doch so geschmackvoll, trägt ganz das Gepräge der Originalität. Böhmen preißt sich glücklich, die Reihe seiner grossen Tonkünstler durch dieses auf vaterländischen Boden erzeugte Talent vermehrt zu sehen; Herr Dussek hingegen rechnet es sich zur unschätzbahren Ehre, nun zum drittenmal vor dem königlichen Helden, dessen Ruhm durch Europa erschallt, gespielt und den Beifall diesen grossen Mannes eingedrängt zu haben.“²³

Ve stejném duchu psaly o koncertě i K. K. Genehmitge Prager neue Zeitung:

„Gestern gab der berühmte Hr. Dussek, Kapellmeister zu London am Drurylaner Theater, im Konviktsaale in Gegenwart zahlreich versammelter Kunstfreunde, auf dem Fortepiano ein großes Konzert. Unser Vaterland Böhmen, die fruchtbare Mutter großer Tonkünstler zählt auch den Hrn. Kapellm. Dussek, der zu Czaslau geboren ist, unter seine Söhne. [...] Der Hr. Kapellm. Dussek erwarb sich durch seine von ihm selbst komponirte zwei Konzerte, durch das mit vieler Empfindung gespielte Andante, durch die Leichtigkeit, mit der er die schwersten Passagen überwand, und durch seine freie Phantasie den ungetheilten Beifall aller anwesenden Musikkenner.“

Zprávu o koncertě přinesly i Allgemeine musikalische Zeitung:

„Am 26ten Oktober gab Herr Dussek von London ein grosses Konzert in Prag. Er spielte in jeder Rücksicht meisterhaft, und besonders mit einer Präcision und einem Ausdruck, wie man sie bey äusserst wenigen Klavierspielern findet. Er fand auch den verdienten allgemeinen Beyfall.“²⁴

O mnoho let později vzpomínal na tuto událost a dojmy z Dusíkovy návštěvy Prahy ve svých pamětech Václav Jan Tomášek. Pochvalně psal o Dusíkově technice a jeho výtečném provedení volných vět (v té době všeobecně vysoce ceněném); o umělecké hodnotě některých jeho skladeb vyjádřil pochybnosti:

„Im Jahre 1804[!] kam mein Landsmann Dussek nach Prag, mit dem ich auch bald bekannt wurde. Er gab im Konviktsaale eine sehr besuchte Akademie, die er nach der Ouvertur mit seinem Militär-Konzert eröffnete, worüber das Publikum schon nach den ersten paar takten des Solo in ein Allgemeines „Ah“ ausbrach. Es war aber auch etwas zauberhaftes, wenn Dussek bei seiner anmuthsvollen Zauberklichkeit dem Instrumente

²³ Kaiserlich Königlich Prager privilegirte Oberpostamtszeitung, CXLIV, 3.11. 1802, č. 132, str. 1043.

²⁴ K. K. Genehmitge Prager Neue Zeitung, ix, 1802 (Anhang zur Prager neuen Zeitung, No. 99, Mittwoch, 27. Okt. 1802), str. 811.

durch wundervollen Anschlag liebliche und zugleich markige Klänge entlockte. Seine Finger glichen einem Verein von zehn Sängern, die bei ihrer durchaus gleichen Technik alles, was ihr Beherrscher nur wollte, pünktlich ausführten. Ich sah noch nie das Prager Publikum so entzückt, wie damals bei Dusseks glanzvollem Spiel.

Sein richtig deklamatorischer Vortrag, besonders der von cantabilen Sätzen, bleibt als Ideal für jede Kunstleistung, das kein Klavierspieler nach ihm noch erreichte.

Seine Phantasie, die meistentheils im gebrochenen Akkorden bestand, war ohne allen Werth, bis auf das Rondo aus einer C moll Sonate, mit dem er die Phantasie beschloß. Dussek war auch der erste, der das Pianoforte der Quere nach stellte, was unsere Klavierhelden bei ihrer Gaukenspiel immer noch treulich befolgen, wann ihnen auch ein interessantes Profil dazu mangelt.

Ich opferte meinem Landsmann viel Zeit, ich opferte sie ihm gern, dagegen spielte er mir die meisten seiner schweren Sonaten vor, wobei ich rücksichtlich des Anschlags sehr viel gewann. Um auch mein Kompositionstalent kennen zu lernen, besuchte er mich ebenfalls, und da er seine Besuche mehrmal wiederholte, so konnte ich mit Recht daraus schliessen, daß ihm mein musikalisches Wirken nicht unangenehm ist; auch spielten wir nicht selten vierhändige Sonaten zusammen. Er verließ Prag, und von Schicksal nach allen Richtungen des Lebens gehetzt, starb er bald darauf[!] in Paris, bei dem überfeinen Minister Tayllerand[!].“ (*Tomaschek 1845*, 393–394)

Česky vydal Tomáškovy paměti v roce 1941 Zdeněk Němec:

„Roku 1804[!] zavítal do Prahy můj krajan Dusík, s nímž jsem se také brzy seznámil. Pořádal v konviktském sále hojně navštívenou akademii, kterou po ouvertuře zahájil svým Vojenským koncertem, při čemž již po několika prvních taktech sóla zaznělo z obecnstva všeobecně „Ah“! Však také bylo cosi kouzelného v tom, jak Dusík, i zjevem krásný, podivuhodným úhazem vyluzoval z nástroje jemné a přitom mužné tóny. Jeho prsty se podobaly souboru deseti zpěváků, kteří naprosto vyrovnanou technikou přesně provedli vše, co si jenom jejich vládce přál. Ještě nikdy jsem neviděl pražské obecnstvo tak nadšené, jako tenkrát při Dusíkově skvělé hře.

Jeho správně frazovaný přednes zůstává ve zpěvných větách ideálem pro každý umělecký výkon, jakého po něm ještě žádný klavírista nedosáhl.

Jeho improvisace, opírající se většinou o rozložené akordy, byla bezcenná, až na rondo z c moll sonaty, kterým fantasii ukončil. Dusík byl také první, kdo postavil klavír napříč, což naši klavírní hrdinové stále ještě provozují při své kejklířské hře, i když jim k tomu chybí zajímavý profil.

Obětoval jsem svému krajanovi hodně času, obětoval jsem mu jej však rád; zato mně přehrál většinu svých obtížných sonat a tím jsem, pokud jde o úhoz, velice mnoho získal. Aby poznal také moje skladatelské nadání, navštívil mne, a poněvadž své návštěvy opětoval, mohl jsem z toho dobře usuzovat, že si mé hudební tvorby váží. Často jsme též hráli společně čtyruční sonaty. Opustil Prahu a pronásledován osudem na každém životním kroku, brzy na to zemřel v Paříži u nanejvýš jemnocitného ministra Taylleranda[!].“ (*Tomášek 1941*, 65–66)

Podrobné informace o programu Dusíkova veřejného pražského koncertu se neobjevily ani v novinových zprávách, ani v dobových memoárech. Seznam všech zde provedených skladeb je zaznamenán pouze na čtvercovém lístku, volně vloženém do jednoho z rukopisných svazků oktávového formátu, do nichž Gottfried Johann Dlabacz zaznamenával první verze hesel svého slovníku. Soudě podle formy zápisu jde o kopii plakátu nebo letáku:

„1802 Heute dienstags d 28 8br wird Kapellmeister Dussek aus London die Ehre haben ein großer Concert in Konvikt Saale zu geben.
Die dariner vorkommende Stücke sind

- 1 Symphonie von Haydn.
- 2 Konzert auf dem pianoFort[!] von Dussek.
- 3 Andante mit vollen Orchestre von Mozart.
- 4 Freie Phantasie von Dussek
- 5 Konzert auf dem Piano Fort von Dussek

Preis der Plätze
Der Gesperrte Platz – 4 fl
Erster Platz – 1 –
Gallerie – 40 kr

Die billets für den gesperten Platz sind in Gasthaus zum Erzherzog Karl auf der Kleinsseite und auf der altstadt in der Karl Bartschen Buch handlung nächst dem Königl landständischen Theater bis 4 Uhr zu haben²⁵

Mimo koncertní sály a paláce se vzácného potěšení slyšet Dusíkovu hru dostalo ještě jedné skupině posluchačů – hudebníkům a přátelům hudby, kteří se 30. října sešli v malostranském hotelu U arcivévodý Karla na banketu, organizovaném k uctění pražské návštěvy jak jeho, tak berlínského klavíristy a dvorního skladatele Friedricha Heinricha Himmela. Přítomni byli mimo jiné Mozartův první Don Giovanni Luigi Bassi, italský tenorista Giuseppe Siboni (v té době v angažmá Stavovského divadla, později známý po celé Evropě), skladatel, varhaník a klavírista Jan Nepomuk August Vitásek a pražský lékař, botanik, entomolog, profesor přírodovědy, filantrop a organizátor benefičních koncertů Jan Kristián Mikan. Dojmy z tohoto pamětihodného setkání zachytil ve svých pamětech Dusíkův obdivovatel, hudebně talentovaný pražský lékař Jan Theobald Held:

„Eines wahrhaft gemüthlichen festabends sollte ich doch nicht vergessen zu erwähnen, den ich danach am 30. Oct. in einer Gesellschaft Mehrer großen Künstler und einigen Gelehrten mitgefeyert: Zwei aus der Freunde angekommenen musikalische Notabilitäten: Himmel und Dussek, beide danach in Berlin angestellt, ersterer als k: Capellmeister und Compositeur, Dussek – sonst vom Dralilaner Theater in London, geborner Czeche aus Čáslau, in Diensten des in der Musik [...] Virtuosen K: Preußischen Prinzen Louis, der nach einige Jahren (1806) der erste Opfer in der Schlacht bei Jena fiel. [...] Dussek, der so viele Jahre in London gelebt, der wenigstens fünf Sprachen vollkommen gekannt, ohne seine Geburts Sprache im Mindestens vergessen, der als Claviercompositeur jahrelang in den ersten Zirkeln Englands gelebt, und dort mit den edelsten Notabilitäten persönliche Bekanntschaften gemacht hatte, war für uns Landsleute eine in hohen Grade anziehende Erscheinung, und da in dem Salon ein Pianoforte aufgestellt gewesen, so musste die Anwesenheit dreien Virtuosen – nämlich Dusseks, Himmels und Wittaseks – den reichlichsten Genuss gewähren. Hatte der reichbegabte und fruchtbarproduktive Landsmann Dussek nichts anderes

²⁵ Allgemeine musikalische Zeitung, 5, 10. 11. 1802, č. 7, str. 115.

geschrieben, als seine Consolation, so hatte er schon den ersten Rang verdient [...] Seit dem sind alle diese Kunstmeister dahin gegangen, wo unsere Harmonien nicht mehr hingelangen! Mir bleib die Sendung zur Erneuerung des Andenkens [...] diesen so Genußreichen Abend. “²⁶

Za Tomáškovým chybným datováním Dusíkova koncertu (1804 místo 1802) mohla stát vzpomínka na pražský pobyt skladatelovy sestry Veroniky Cianchettini, která přijela do Čech v roce 1804 spolu se svým synem Piem a vystoupila v Konviktě 3. ledna 1805. Kaiserlich Königlich Prager privilegirte Oberpostamtszeitung inzerovaly jejich koncert 24. prosince 1804; umělkyní zjevně dobře informovaný pisatel upozorňoval na to, že Dusíkova sestra s sebou přivezla pražskému obecenstvu dosud neznámý typ nástroje – klavír s anglickou mechanikou, který se co do své stavby i zvuku výrazně lišil od v Čechách běžných klavírů s vídeňskou mechanikou:

„Madame Cianchettini geborne Dusseck von Czaslau in Böhmen, hat nach einem elfjährigen Aufenthalte in London, wieder einmal ihr Vaterland besucht. Verschiedene sehr Angesehene haben den lebhaften Wunsch geäußert, sie und ihren 41/2 jährigen Sohn vor ihrer Rückkehr nach England zu hören, und riethen ihr daher ein Concert in der Hauptstadt ihres Vaterlandes zu geben. Diesem zufolge hat sie die Ehre, dem hohen Adel und einem verehrungswürdigen Publikum anzuzeigen, daß den 3ten Jänner 1805 der festgesetzte Tag, zu der im Konviktsaale abzuhaltenden Akademie sey. Sie wird darinn auf ihren großen englischen Fortepiano, das sich durch seinen vortrefflichen Ton und seine innere Einrichtung, von allen andern dergleichen Instrumenten wesentlich unterscheidet, zwey Concerte, eines von ihrer, das andere von ihres Bruders J. Dusseck's Composition spielen. Auch wird sie dort ihren kleinen Sohn spielen lassen, der die Ehre hatte vor der königlich grossbritanischen Familie, und in verschiedenen öffentlichen Concerten in London seine Talente zu zeigen, und wegen der in seinem so zarten Alter ungewöhnlichen Fertigkeit und Reinheit, mit welcher er das Fortepiano spielt alle Bewunderung verdient.

Uiberdieß werden, um dieser Akademie Abwechslung und Vollendung zu geben, mademoiselle Caravoglia²⁷ und Herr Siboni, die Gefälligkeit haben, ihren den Bewohnern Prags hinlänglich bekannten Gesang mit dem Spiele des Endesbenannten zu vereinigen. Das Eintrittsbillet im Saal ist 2 fl. Auf der Gallerie 30 kr.

Die Billets sind bei Madame Dusseck Cianchettini im Gasthof zum Erzherzog Karl zu haben.“²⁸

Koncert se u publika setkal se značným úspěchem:

„Die Bewohner Prags genoßen Donnerstag den 3. dieses im Konviktsaale einen wahren harmonischen Wonneabend, denn Madame Cianchettini geborne Dussek aus Czaslau

²⁶ Praha, knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, D.C.IV.34. Za upozornění na soubor předběžných verzí Dlabaczových slovníkových hesel vděčím Hedvice Kuchařové.

Karl Barth vedl své pražské knihkupectví v letech 1794–1825 (cf. Chyba 1966–1975, 52).

²⁷ Johann Theobald Held, *Einige Daten zu meinem künftigen Nekrolog*, II, 23rtes Bogen, 24tes Bogen. Rkp. Praha, Muzeum české literatury (nesignováno).

²⁸ Maria Luigia Caravoglia (1781/1782–1869) byla v angažmá Stavovského divadla v letech 1802–1808 (cf. Ludvová a kol. 2006, 91–92).

gab daselbst eine große Musikakademie. Die Künstlerin ist eine leibliche Schwester des bekannten Herrn Dussek, der sich vor einnigen Jahren ebenfalls mit großem Beifall hören ließ, und der nunmehr bei Seiner königl. Hoheit dem Prinzen Ludwig von Preußen als Kapellmeister angestellt ist. Beide Geschwister haben während ihrem langjährigen Aufenthalte zu London dem rühmlichen Ruf des Künstlertalents erlangt. Jetzo erst nach 11 Jahren hat Madame Cianchettini wieder einmal ihr Vaterland Böhmen besucht, und ihren 5jährigen Sohn mitgebracht, der, obschon in der zartesten Jugend, doch bereits viele Bewunderung in Hinsicht seines Musikspiels verdient, so zwar, daß er schon die Ehre genoß, vor der königlich großbritannischen Familie zu London seine natürlichen Musiktalente in öffentlichen Konzerten zu zeigen. Hier bei obiger Akademie spielte nun Madame Cianchettini auf ihrem eigenen aus England mitgebrachten vortrefflichen Fortepiano, das sich durch Stärke des Tons und seiner Bauart von allen derlei Instrumenten sehr unterscheidet, zwey äusserst künstliche Konzerte; einer von ihrer und das zweyte von der Komposition ihres obgedachten Herrn Bruders; dann ließ sich dieselbe sammt ihrem lieben 5jährigen Sohne Pius in Variationen für 4 Hände über das Thema des in England beliebten Volksliedes God save the King! nebst einem derlei Rondo für 4 Hände hören. Die ansehnliche Versammlung staunte wirklich über die Fertigkeit, die Präzision, und über die richtige Haltung der Mensuren des Wundergenies noch so jungen Knabens, und das Lob der Künstlerin selbst ward in allgemeinem Beifallbezeugungen ausgedrückt. Zur Abwechslung der Musikstücke sangen in dieser Akademie Herr Siboni und Demoiselle Caravoglia, hierortige Italiänische Opernvirtuosen, welche durch ihren schönen Vortrag dieses Musenfest mit verherrlichten.“²⁹

V následujících letech se jméno Dusík v pražském tisku objevovalo v souvislosti s koncerty jiných klavíristů, kteří dávali skladby Jana Ladislava Dusíka, nebo s inzeráty tisků jeho děl, včetně německého překladu *Méthode de Piano Forte – par Pleyel et Dussek, etc.*, vydané Ignacem Pleyelem v roce 1799 (v Kaiserlich Königlich Prager privilegirte Oberpostamtzeitung ho v roce 1807 nabízeli obchodníci knihami a hudebninami Joseph Johann Polt za čtyřicet pět krejcarů za kus).³⁰

Když Jan Ladislav Dusík zemřel 20. března 1812 v St Germain-en-Laye, německý ani český tisk, vydávaný v českých zemích, o tom nepřinesl žádnou zprávu. V době napoleonských válek věnoval pozornost důležitějším problémům – kupříkladu tomu, že střední Evropa byla odříznuta od svých dodavatelů třtinového cukru a cukr bylo zapotřebí vyrábět z místní cukrové řepy. Dusíkovo jméno se v Kaiserlich Königlich Prager privilegirter Oberpostamtzeitung znova objevilo až v roce 1813, kdy pražský nakladatel a knihkupec Johann Gottfried Calve inzeroval subskripční prodej jeho skladeb, vydávaných firmou Breitkopf und Härtel.³¹

²⁹ Beilage zur K.K. privilegirten prager Oberpostamtszeitung, 154. Stück, Prag den 24ten Dezember 1804, Nro. 2071 Concert-Anzeige.

Za poskytnutí informací o novinových zprávách, týkajících se pražských koncertů Veroniky Cianchettini vděčím vedoucí hudebního oddělení Národní knihovny Zuzaně Petráškové. Viz Berkovec, v tisku.

³⁰ Cf. Kaiserlich Königlich Prager privilegirte Oberpostamtszeitung CXLVII, 9. 1. 1805, č. 4.

³¹ Beilage zur Kaiserl. Königl. privilegirte Prager Oberpostamtszeitung, 116. Stück. Prag den 28ten September 1807, p. 1372, N. 2115.

Joseph Johann Polt byl v Praze činný od roku 1799 (cf. Chyba 1966–1975, 207).

Dusíkův vztah k Čechám má dodnes svá nejasná místa. Patří k nim i dva dopisy, vydané roku 1917 v Praze v časopise *Hudební revue*.³² První z nich napsal Jan Ladislav Dusík; adresátem bylo nakladatelství Breitkopf und Härtel v Lipsku. V *Hudební revui* vyšel v českém překladu i v originále:

„Páni Breitkopf & Härtl v Lipsku.

Altenburg, 1. října 1806.

Můj důstojný příteli!

Vaše dopisy a balíčky jsem obdržel teprve před několika dny ve Freiburgu, neboť vězte, že jdu s princem do pole. Chtěl jsem Vám právě reskript ode mne podepsaný zase vrátiti, ale je to, jako by jej čert vzal, bezpochyby jsem jej při rychlém balení upouští, buďte tedy tak dobrotivý a pošlete mně jiný, který zase ihned obdržíte zpět. Jeho královská výsost prosí Vás, abyste mu poslal ještě čtyři exempláře tria do Es a tolikéž do E, které jest naloženo u Werkmeistera a které vy nepochybně také máte – pošlete balíček na adresu Bratří Reichenbachů v Altenburgu, kteří je pošlou za námi. Psal jsem do Londýna, že kvarteta musí býti publikována teprve v polovici ledna. – Chcete-li mně jinak psáti, adresujte takto:

A Monsieur Dussek pres de S. A. R. MSr le Prince Louis de Prusse, a l'armée, au quartier general au Prince de Hohenlohe – Ostatně žijte hodně blaze, a jakmile vyhraje bitvu, budete Vy jeden z prvních, který se to doví.

Váš upřímný přítel

Dussek.“

„A Messieurs Breitkopf & Härtl, Leipzig.

Alteburg den 1. Oktober 1806.

Mein würdiger Freund!

Ich habe Ihre Briefe und Packete erst von einigen Tagen in Freyberg empfangen, den sie müssen wissen, dass ich mit dem Prinzen zu Feld gehe, – Ich wollte Ihnen eben das Rescript unterzeichnet von mir wieder zurück schicken, aber es ist als wenn es der Teufel geholt hätte, vermuthlich hab ich es bey dem geschwinden einpacken fallen lassen, also seyn Sie so gütig und schicken Sie mir ein anderes, welches Sie sogleich wieder zurück haben sollen. Se. königliche Hoheit bitten Sie an Dieselben noch 4 Exemplare von dem Trio aus Es, und eben soviel aus E, welches bey dem Werkmeister verlegt ist, und welches Sie ohne Zweifel auch haben, zu schicken – adressiren Sie das Packet an Herrn Gebrüder Reichenbach zu Altenburg, welche es uns nachschicken werden. Ich habe nach London geschrieben, dass die Quartetten erst in Medio Januari publicirt werden müssen, – wenn Sie mir sonst schreiben wollen, so adressiren Sie folgendes:

A Monsieur Dussek pres de S. A. R. MSr le Prince Louis de Prusse, a l'armée au quartier general au Prince de Hohenlohe – übrigens leben Sie recht wohl, sobald wird eine Bataille genommen haben, so sollen Sie einer der ersten seyn die es erfahren.

Ihr aufrichtiger Freund

Dussek.“

³² Kaiserlich Königlich privilegirte Prager Oberpostamtszeitung, CLV, 7. 6. 1813, č. 68. Johann Gottfried Calve byl činný v Praze na Starém Městě od roku 1790 (cf. *Chyba 1966–1975*, 67).

Druhý dopis se dochoval jen v českém překladu; Sophia Dussek-Corri ho adresovala flétnistovi, výrobci hudebních nástrojů a hudebnímu vydavateli Tebaldovi Monzanimu, který v té době žil na adrese Old Bond Street 3, Coventry Street v Londýně:

„Brighton 14. Pros. (1809), č. 1. Richmond Place.

Milý pane!

Je mi potěšením sdělit Vám, že za týden nebo 10 dní objevím se v Londýně a doufám, že budete mít několik žáků pro mne pohotově.

Uspořádala jsem několik písní pro harfu, jelikož Jste řekl, že byste každoročně dvě sbírky ode mne rád odebral.

Nelenošila jsem a bude mi potěšením navštívit Vás, jakmile přijedu a doufám, že budete tak laskav a řeknete, kdyby se někdo po mně ptal, že přijedu hned a zaujmu svůj starý byt v č. 22 na Hay Market.

Prosím vyříditě poručení panu Hillovi a svému dobrému příteli (a též mému) panu Janelli a doufám, že naleznu Old Bond Street v dobrém stavu jako vždy.

Jsem milý pane Vaše upřímně vděčná služebnice

Žofie Dussek.“

V roce 1917 byly tyto dva dopisy v majetku pražského houslaře Eduarda Emanuela Homolky; o jejich dnešním uložení není nic známo. V pražských archivech a muzeích by se v současné době měly nacházet nejméně tři další Dusíkovy dopisy; dostupný je však jen jeden, původně z majetku pražské Mozartovy obce, dnes v Českém muzeu hudby:

„A Monsieur
Monsieur Wagner.
Docteur en medicine
Rue Grange-aux-Belles.
Faubourg. S. Denis

a Paris
Palais de Benevent en 1. May
1810

Cher Docteur

Je Vous envoie par le Porteur un Exemplaire de tous les Ouvrages que j'ai composé depuis le dernier que je Vous ai donné.

Il Vous remettra en meme temps 4. Bouteilles d'excellent Champagne Moussaux don't on vaut de m'envoyer Un Pannier. – Voila j'espere de quoi Vous réjouir si vous etez Content, et de quoi Vous consoler si vous avez des Chagrins. Quant a l'article d'Argent mon cher ami il faut que Vous ayez le Diable au Corps pour Vous adresser a moi, Vous Savez que j'en suis le Bourrelau et que le peu que me revient est toujours tué longtemps avant d'arriver jus qu' a moi. – Si je puis Vous etre agréable par mon talent, ou utile par les petites influences qu' il me procure, Vous pouvez toujours compter sur moi, quoique j'aurois raison de Vous en Vouloir, car Vous m'avez quitté dans un moment très dangereux, mais je suis un bon Diable incapable de tenir rancune a un ancien ami. Adieu cher Wagner Mille Complimens a Madame W. Tout a Vous

Dussek“³³

³³ Praha, Národní muzeum – Muzeum české hudby, 918G.

Na závěr je třeba připomenout ještě jinou hádanku, která čeká na své vyřešení: Johann Ferdinand Opiz Dusíka ve své zprávě o čáslavském koncertě i v záhlaví své druhé básně uvedl jako „kön. Grossbritannischer Kapellmeister an dem Drurylane-Theater in London“ a „Directeur de l'orchestre du Théâtre de Drurylane aux services de S. M. Britannique“. Stejný titul Dusíkovi přičkly ve zprávě o jeho prvním pražském koncertě i Kaiserlich Königlich Prager privilegirte Oberpostamtszeitung, a nevyhnul se mu ve svých vzpomínkách ani Jan Theobald Held. Mohlo by se zdát, že šlo o pouhé podtržení společenského významu hudebníka, který po mnoha letech navštívil svou vlast. Tentýž titul však použil i sám Jan Ladislav Dusík, když se zapsal do návštěvní knihy knihovny strahovského kláštera:

„Johan Ladislaus Dussek, Kapellmeister des königlichen Theaters Drurylane zu London, geböhren in Czaslau in Böhmen.

9ten 8ber 1802.“³⁴

Žádné v Anglii dochované prameny – ať jsou to cedula ke hrám *The Captive of Spilberg* (1798), *Feudal Times* (1799) a *Pizarro* (1799), ke kterým napsal jevištní hudbu, uložené ve sbírce Charlese Burneyho v British Library³⁵ a v divadelní sbírce Victoria and Albert Museum,³⁶ nebo anonymní *Memoir of Johann Ludwig Dussek*, vydaný roku 1825 v časopise *The Harmonicon*³⁷ či *Memoir of Dussek, by his nephew Pio Cianchettini*, který otiskl *The Musical World* v roce 1846,³⁸ nijak nenaznačují, že by Dusík kdy byl zaměstnán jako kapelník divadla Drury Lane. Je možné, že se k této jeho činnosti dochovaly jiné, dosud neznámé dokumenty; prozatím však jeho angažmá v divadle Drury Lane a všechny další dosud nezodpovězené otázky týkající se jeho života a osobnosti zůstávají záležitostí dalšího výzkumu.

Literatura:

- Berkovec, J. 2011: *Musicalia v pražském periodickém tisku 1800–1825*. Praha.
- Burney, Ch. 1966: *Hudební cestopis 18. věku*. Praha. Překl. J. Pippichová.
- Dlabacz, G. J. 1815: *Allgemeines historisches Kuenstler-Lexikon fuer Boehmen und zum Theil auch fuer Maehren und Schlesien*, I–III, Praha.
- Chyba, K. 1966–1975: *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Strahovská knihovna, roč. 1–10, příloha.
- Kamper, J. 1909: Jan Ferdinand Opiz. *Lumír* 37, 219–229, 266–277, 300–304.
- Klíma, S. V. 1975: Návštěva Jana Ladislava Dusíka v Čechách v roce 1802. *Hudební věda* 12, 140–152.

³⁴ Praha, knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DT I 31.

³⁵ Londýn, British Library, Burney Collection, 937.c.17.

³⁶ Londýn, Victoria & Albert Museum, Theatre and Performance Collections, Drury Lane Theatre, carton 768.

³⁷ *The Harmonicon*, III, 1825, January 1.

³⁸ *The Musical World*, XXI, 1846, July 4th, 312–313.

Ludvová, J. a kol. 2006: Hudební divadlo v českých zemích. Osobnosti 19. století. Praha.

Tomaschek, W. J. 1845: Selbstbiographie. In: Libussa. Jahrbuch für 1845, roč. 4, 349–398. Praha.

Tomášek, V. J. 1941: Vlastní životopis Václava Jana Tomáška. Přeložil a uspořádal Zdeněk Němec. Praha.

Zlatý prsten z Čáslavi: odkud, kdy a jak ¹

Petr Charvát

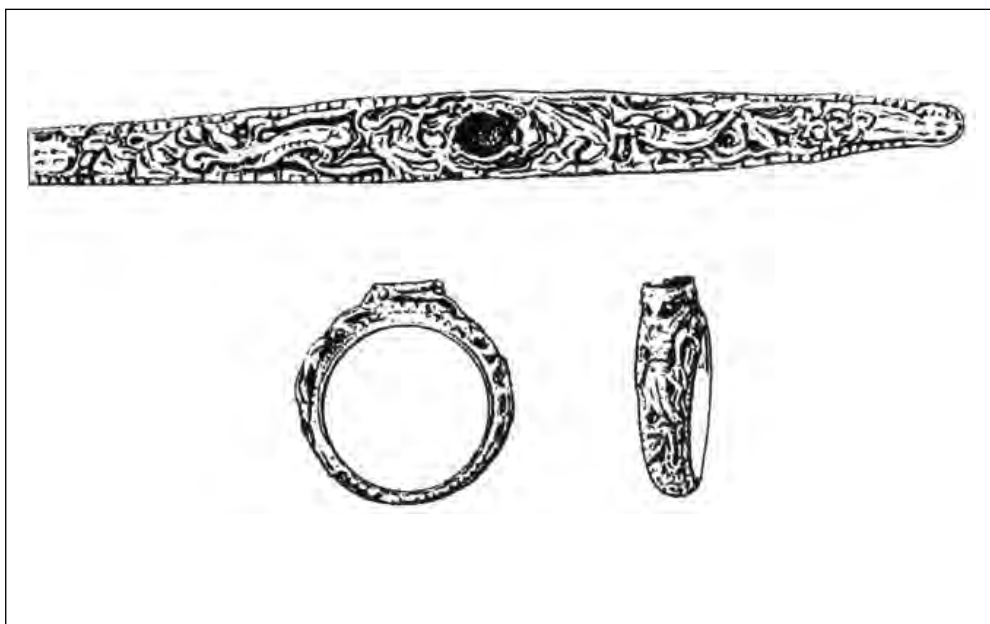
Nález zlatého prstenu (původně osazeného perlou) (*obr. 1*) na čáslavské lokalitě jménem Hrádek (*obr. 2*), učiněný kdysi v průběhu výzkumu Klimenta Čermáka, vzbudil zaslouženou pozornost a dodnes náleží k nejcennějším svědectvím dávných dějin českých zemí, které čáslavské muzeum schraňuje.² Jde pravděpodobně o výrobek umělecké dílny syntetizující ve své tvorbě slohové prvky středomořské pozdněantického rázu s výzdobou slohu germánského původu, jejíž produkce vstoupila do archeologické a uměnovědné literatury pod názvem „Warnebertova skupina“. Výrobky této dílny, datovatelné do pozdního 6. až pozdního 7. století, se objevily v široké zeměpisné oblasti západní a jižní Evropy od Nizozemí přes Porýní a Pařížskou pánev až do severní Itálie (*Vallet 1984–1985; Charvát 1988; Charvát 1997*).

Od doby mé původní publikace se objevila řada dalších postřehů, které tuto interpretaci doplňují a zpřesňují. Dataci do sedmého století dokládá prolamování zlatého pláště prstenu (Čermákových „14 dírek“), zvláště časté právě v onom věku (*Yeroulanou 1999, 196*). Zvláštní oválný a obrvený útvar v nejspodnější části prstenu na jeho vnějším plášti proti lůžku perly lze pak interpretovat jako silně zjednodušený výzdobný motiv, známý z nákončí z alamanských oblastí jihozápadního Německa. Ta bývají vyplněna středním „obrveným“ polem s abstraktním, zhusta lineárním dekorem uvnitř, pro jehož podrobnější propracování nabídl ovšem čáslavský šperk prostor zcela nepatrný, který si zřejmě vynutil velmi silnou stylizaci.³ Přibyla rovněž analogie pravděpodobně ze 6.–7. století v podobě zlatého kování s jamkami z Domagnana v San Marinu (*Ciglencchi 1994, 321, Abb. 4: 5*). Jinou paralelu jsme poznali na langobardském pohřebišti v Nocera Umbra v Itálii (*Pekarskaja-Kidd 1994, 150, Taf. 57: 12*). Zřetelně vnímáme i antický původ motivu dvou delfíneků, známého nověji třeba ze starokřesťanského, římsky inspirovaného sarkofágu „de Guillaume Taillefer“ v Toulouse z doby kolem roku 400 (*Cazes 1993, 65–66, Pl. I, Fig. 1–2*). Motivů dvou delfíneků ovšem často užíli klenotníci pracující pro ty nejvyšší kruhy merovejské Gallie,

¹ Původní verze tohoto článku vyšla v časopise „Marginalia Historica“ Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Karlovy univerzity v Praze.

² Popis prstenu a jeho náleзовých okolností uvádí Kliment Čermák (1904, 43).

³ Doklady z těchto lokalit: Tuggen, Kt. Schwyz, kolem 650 (*Windler 1997, 267, Fig. 289*); Lauchheim, Ostwürttemberg, hrob 450, kolem 600 (*Stork 1997a, 294, Fig. 313b*); tatáž lokalita, hrob 36 (*týž 1997a, 297, Fig. 316*); tatáž lokalita, hroby 202 a 209 (*týž 1997b, 431, Fig. 493*, kde se na nákončí vpravo dole dokonce objevují dvojice lineárních a souběžných výzdobných motivů, jejichž stylizaci by čáslavský prsten mohl nést); Niederstotzingen v jihozápadním Německu, hrob 3a, konec 6. – první třetina 7. století (*Koch 1997, 408, Fig. 462*, konstatovány středomořské vlivy); tatáž lokalita, hrob 6 (*týž 1997, 410, Fig. 464, a 412, Fig. 467*, konstatovány středomořské, resp. langobardské vlivy).

Obr. 1. Zlatý prsten z čáslavského Hrádku. Zhotoven v pozdním 6. – pozdním 7. století, do země uložen kolem roku 800.

jejichž výrobky, zejména prsteny s takovou výzdobou, známe z proslulého královského pohřebiště v Saint-Denis u Paříže.⁴ Objevily se tam v sarkofázích 62 (*Fleury – France-Lanord* 1998, sv. I, s. 112, Pl. X; sv. II, 187–189)⁵ a 63 (*titíž* 1998, sv. I, 113, Pl. XII; sv. II, 190–193). Právě dvojice delfinků se pak vyskytuje na klenotech pocházejících z poměrně široké zeměpisné oblasti raně středověké Evropy od Irska a Anglie až po středomořské pobřeží Francie (*Roth* 1979, 83–86). Jisté geografické propojení těchto vzdálených krajů pak představuje nález prstenu podobného čáslavskému z Le Tréhou v Bretani (*Sanquer* 1981, 331 fig. 1).⁶

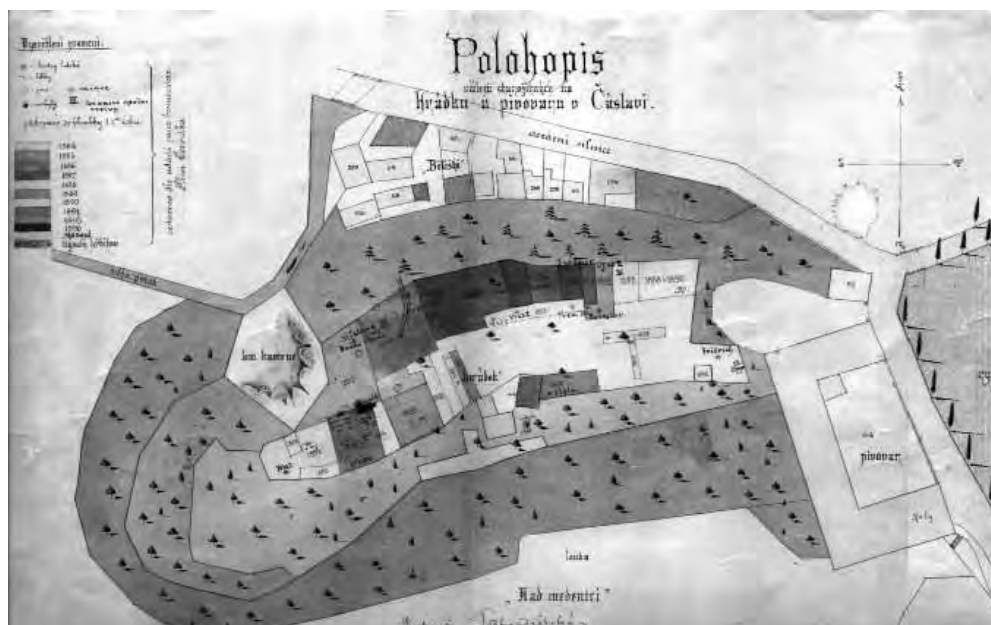
V úvahách, jak se mohl tak cenný šperk na našem území octnout, budou přirozeně hrát roli styky obyvatel tehdejších českých zemí s langobardskou Itálií.⁷ Asi nejpřímochařejší interpretaci by představoval příchod nositele či nositelky prstenu na naše území během Dagobertova střetnutí s jednotkami Samovými, jehož se na Dagobertově straně účastnil i pomocný kontingent vojsk langobardských, vyslaných patrně z iniciativy krále Arioalda (626–636) (*Charvát* 2010, 32; *Collins* 2007).

⁴ Popis tohoto pohřebiště přináší Michel Fleury a Albert France-Lanord (*Fleury – France-Lanord* 1998).

⁵ Autory je prsten ze sarkofágu č. 62 popsán jako prsten s ametystem (*titíž* 1998, sv. I, s. 112, Pl. X; sv. II, 187–189).

⁶ Datován zde arci do 1.–2. století n. l. (*Sanquer* 1981, 331 fig. 1).

⁷ K nim nyní u nás Jaroslav Tejral (*Tejral* 2005); pro Rakousko Peter Stadler (*Stadler et al.* 2003); obecně Morten Hegewisch (*Hegewisch* 2008); k langobardským dějinám a dále o Pavlu Diakonovi a jeho Historii Langobardů Alheydis Plassman (*Plassman* 2006, 191).

Obr. 2. Plán čáslavského Hrádku od K. Čermáka s vyznačenou pozicí nálezu zlatého prstenu (Městské muzeum a knihovna Čáslav).

Neměli bychom ovšem zapomínat ani na pohyb jedinců spojený se styky obchodními a zásobovacími, které v době pozdněantické fungovaly ještě namnoze dosti spolehlivě. Za příklad může sloužit zásobování římských pohraničních jednotek na Balkáně prostřednictvím přístavů v západním Černomoří, pravděpodobně na bázi soukromého obchodního podnikání, jehož archeologické doklady (palestinské amfory a stolní zboží Late Roman C) se tam počaly objevovat někdy v době kolem roku 470. Z Černomoří se vytratily v době kolem roku 580, ač se jich v Diokleciánově paláci ve Splitu užívalo ještě v době kolem roku 600. Víme nejméně o jednom velkoobchodníkovi, který tehdy ve velkém dodával do Tomis (= dnešní rumunská Constanța) víno z Alexandrie. Celá soustava vyhasla někdy v 7. století, avšak tento pramen nám dává dobrý přehled o mobilitě středomořských podnikatelů a provázanosti pozdněantického světa (Curta 2002). Podobná propojení v kontinentálních rozměrech lze sledovat i archeologicky, jak dokládají třeba předměty ze střední a východní Evropy, Podunají a Černomoří, nalezené v povodí francouzské Rhôny (Kazan-ski 1993).

Do jaké míry se mohl čáslavský prsten octnout na našem území v důsledku dovozu červených kamenů z českých zemí do merovejského světa v 7. století, jehož existenci předpokládají badatelé francouzští a němečtí (Charvát 2010, 35–37 s lit.; nejnověji Wamser 2010), není zcela jasné. Teoreticky si tuto cestu nepochybně představit lze, zejména například prostřednictvím regionů alamanských. Jakékoli určitější soudy ovšem opět narážejí na chybní analogií a obecnou chudobu a jednostrannost informací o dálkových stycích český hovořících zemí v tomto období.

Povědomost o existenci Čech na počátku raného středověku dokládá v Itálii zanesení tohoto toponyma a stručného popisu země od údajného geografa jménem Marco mirus do poslední velké kosmografie římského světa, spisu známého jako Ravennský anonym, snad z konce 7. nebo z 8. století.⁸

Naopak o slovansky hovořících obyvatelích raně středověké Itálie máme k dispozici celou řadu zpráv. Víme o skupinách válečníků, bojujících v žoldu Langobardů, Franků či Byzantinců (*Gestrin 1997*). V pramenech se zvláště často objevují zmínky o stycích Langobardů s Avary (*Štíh 2000*). Tak upadlo po pádu Cividale roku 611 pět langobardských bratří do avarského zajetí, z nichž se posléze vrátil pouze jediný jménem Lopichis, praděd tvůrce langobardské historie Pavla Diákona, kdežto pět se jich rozhodlo zůstat mezi Avary (*Štíh 2000*, 35). Téhož roku se střet s Avary stal osudným friaulskému knížeti Gisulfovi II., jehož syna Radualda Avari přitom zajali. Raduald se nejspíše právě za pobytu u Avarů naučil slovansky, takže roku 642 hovořil tímto jazykem s útočníky na Benevento (*Štíh 2000*, 36). Hagiografický pramen „Život sv. Pankracie z Taorminy“, napsaný kolem roku 700, zmiňuje dokonce existenci slovanské osady u sicilských Syrakus a diplomatická jednání guvernéra Taorminy s avarskými vyslanci. Byla vyslovena domněnka, že zmínky možná odrážejí realitu Peloponésu, kde měly styky se Slovy a Avary v oné době již dlouhou tradici. V každém případě tvořili ovšem Slované i Avari součást myšlenkového světa autora onoho textu i jeho čtenářů (*von Falkenhausen 1995*, 361).

V poslední době dospělo i české archeologické a numismatické bádání k výsledkům, umožňujícím spatřit výskyt čáslavského prstenu, kdysi zdánlivě naprostého unikátu, v odpovídajícím dobovém kontextu. Především známe dnes od nás celou řadu nálezů pozdněřímských a raně byzantských mincí, dokládajících (obchodní?) spojení českých zemí s oblastmi oběhu byzantské měny od pozdního 6. století až po konec let šedesátých let 7. století (*Profantová 2008*, 77, obr. 2). Okolnost, že tu jde jak o vysoce ceněné byzantské zlaté solidy, tak i o nálezy nižších nominálů z mědi či bronzů, nasvědčuje patrně předpokladu, že byzantská měna obíhala u nás tehdy jako skutečný směnný prostředek, nikoli pouze jako případný zdroj (cenného) materiálu (*Militký 2013*, 67, 298b).⁹

Nápadnou skutečnost přitom představuje fakt, že na Slovensku na rozdíl od zlatých solidů, které mizí v průběhu druhé poloviny sedmého století (*týž 2013*, 69), drobné římské mince zůstávají v hrobech avarského ritu i v 7.–8. století, kdežto v Čechách a na Moravě nepřesahuje jejich výskyt chronologicky rok 667 (*týž 2013*, 68). Také je třeba všimnout si skutečnosti, že zatímco většina ražebních dat zlatých mincí nalezených v Karpatské kotlině nepřesahuje v čase rok 625 (*Kiss 1986*, 109, 111, Abb. 2), mohl by z českých nálezů takových nominálů jeden spadat do let 625–629¹⁰

⁸ Kn. I: § 11; kn. IV § 18; prvotní edici textu provedli Gustav Parthey a Moritz Pinder (*Parthey – Pinder 1860*, 28, 213); německý překlad Josef Schnetz (*Schnetz 1951*; viz též *Dilleman 1997*, 57 a 69–70), nověji pak např. Michele Fasdo (*Fasdo 2003*).

⁹ Tuto možnost připouští Jiří Militký v případě mincovního depotu z Poděbrad (*Militký 2013*, 69).

¹⁰ Kšely 134 (*Militký 2013*, 79, tab. 46).

a jeden dokonce do doby vlády Constanta II. (641–668).¹¹ Jiří Militký připouští datování druhé fáze přílivu byzantského oběživa na naše území po roce 600, a předpokládá zprostředkovatelskou roli avarského prostředí či byzantských obchodníků (*Militký 2013*, 69).

Pokud dnes víme, neliší se užívání mincí na území, kde se předpokládá přítomnost Slovanů, příliš od zvyklostí byzantských. Zajímavou možnost srovnání s materiálem českých zemí nabízí rozbor 65 mincovních depotů z oblasti Balkánu a dnešního Turecka spadajících do let 500–650. Tamní oběživo se chovalo shodně jako platební prostředky Propontidy (= oblasti Marmarského moře). Z mincoven převládaly Konstantinopol, Kyzikos a Nikomédia; mince ražené v Sýrii se proti propontidským obvykle opožďovaly asi o osm let. V tomto smyslu se ony depoty liší od oblasti Soluně, s níž se neshodují; ražby Kartága či barbarských království se zde prakticky neobjevily s výjimkou nejnižších nominálů. Hlavní část těchto depotů tvoří velké nominály (40 a 20 nummů), menší se tu objeví jen zřídka. Ze tří typů depotů, se kterými se tu setkáváme (zavádění nové mince, stabilizovaný oběh a stahování mince z oběhu) se některé tvořily 25–40 let po datu ražby nejmladší mince, takže celkově lze předpokládat, že ražené oběživo neobíhalo příliš dlouho (*Šuvalov 1998*).

Na místo svého uložení se v sedmém století čáslavský prsten teoreticky mohl dostat z jihu či západu, možná i od východu.

Západní spojení dobře dokládají kontakty zjištěné například v hmotné kultuře raně středověkého naleziště v Roztokách u Prahy (*Kuna – Profantová 2005*, 174–175, 185, 188–189, 194–197, 224–225; *Profantová 2011*, 82; *táž 2013*, 181). Povšimněme si též, že se předměty „Warnebertovy skupiny“, zejména pásová kování, na počátku 7. století objevily v Alamánii (jihozápadním Německu), kam ukazuje i výše uvedená stylistika čáslavského prstenu, a vyskytovaly se tam do doby kolem roku 675 (*Vallet 1984–1985*, 118). Výrazně se prsteny uplatňují v kultuře merovejské Galie (*Hadjadj 2008*, non vidi).

Spojení na jih (*sensu lato*) ukazují nejlépe nálezy mincovní (*Militký 2013*, 64–79). Nejmladší jednotlivé ražby na našem území (Čechy a Morava, do Heraklia I., 610–641) pocházejí z mincoven v Konstantinopoli, Římě a Nikomédii na pobřeží Marmarského moře, jakož i v dnes syrské Antiochii (*týž 2013*, 66). U depotů (Čechy do Konstanta II., 642–657, Morava do Konstanta II., 667) je však situace pestřejší: vedle Konstantinopole se objevuje Ravenna, Nikomédia a překvapivě čtyřikrát (Čechy) Kartágo (na Moravě třeba všechny tři bronzové ražby z Hrozové), jakož i zcela výjimečná sicilská Catania (*týž 2013*, 67). K tomu přistupuje napodobenina římské mince z depotu Turnov 524d, ražená v některé z mincoven vandalských (*týž 2013*, 66).

Známe-li tedy od nás byzantské mince napodobované Vandaly, ražené v Kartágu nebo v sicilské Catanii, lze si jejich cestu na české území nejlogičtěji představit prostřednictvím italským.

Za povšimnutí stojí, že nálezy pěti langobardských mincí, z nichž dvě dokonce patří až druhé polovině 7. století, známe ze Slovinska (*Štih 2000*, 36).

¹¹ Kolín 117, 641–668? (*Militký 2013*, 79, tab. 46).

Kromě mincí zachycují styky s oblastmi jižně a jihovýchodně českých zemí také archeologické nálezy předmětů byzantského slohu. Sem patří především část depotu z Poštorné u Břeclavi z první poloviny 7. století (*Profantová 2008*, 76) a dále některé přezky byzantského rázu z Čech (*táž 2008*, 79, Tab. 2; *táž 2011*, 180–181). Zmiňme též byzantský prsten z Charvátského Grobu na Slovensku z poslední třetiny 7. století (*Zábojník 2008*, 155).

O přílišné intenzitě našich tehdejších obchodních kontaktů s byzantskými kraji si ovšem netřeba činit žádné iluze, jak ukazuje chybění nálezů vážek a byzantských závaží z našich zemí (*Fischer et alii s. d.*, 31–37; tamtéž mapa výskytu závaží /Carte 6/, 35 a mapa výskytu vážek /Carte 7/, 37).

Vybranci a vybranky nejstaršího slovanského prostředí se nikterak nezříkali pozdně antického přepychu a dosud vlivná představa prostého rolnického lidu v rázovitých krojích, přicházejícího v míru na nově osazovaná území, vezoucího své majetky na volských kárách a nesoucího v náručí něžná robátka, náleží do oblasti bájesloví. Tak poklad z bukovinského Cuciurul Mare (= Velikij Kučuriv) na dnes rumunském Prutu obsahoval stříbrné nádoby včetně situly s třemi dvojicemi pohanských božstev nejspíše konstantinopolského původu, pravděpodobně kořistního, datovatelné do doby vlády císaře Heraklia I. (613–630) (*Spinei 1994–1995*, 371–372, Fig. 2). Přepychové předměty se ke slovanským elitám mohly dostávat i jako úřední insignie, o čemž svědčí třeba nález zlatého prstenu s monogramem pana Nebúla, etnického Slovana a skribóna (= důstojníka gardové jednotky) císaře Justiniána II., který sloužil v tažení proti Slovanům v Thrákii a Makedonii v roce 689. Tento svérázný velitel přeběhl i s částí svého kontingentu k muslimům, kteří nové poddané chalífátu usadili v okolí dnes turecké Antalye (*Seibt 1998*, 132, 160, Table 1).

Pozornost je dále třeba věnovat kontextu uložení čáslavského prstenu. Podle Čermákových údajů se jako osamělý artefakt objevil na bázi jeho vrstvy II (patrně středohradištní, asi 800–950 n. l.), což by konec konců nevylučovalo jeho uložení již v době nejranějšího středověku. Pokud bychom ovšem předpokládali jeho uložení až někdy v devátém století, kdy se na Hrádku vyskytla i pozoruhodná průvlečka mečového kování (*Profantová 2011*, 79, 93, obr. 12: 3), pak máme pro uložení šperku do země možnost výběru ze tří scénářů.

Nejprve: Jde o „rodinné dědictví“, které zůstalo nad zemí po celou dobu od 7. do 9. století. Taková možnost se nejvíce jeví jako příliš pravděpodobná, zejména vzhledem k tomu, že ani z českého, ani z moravského prostředí nemáme k dispozici doklady o postupně shromažďovaných kolekcích cenných artefaktů, které mohly vzniknout trvalým nárůstem bohatství příslušných aristokratických rodů. Pokud disponujeme v našem raně středověkém prostředí staršími artefakty, u nichž lze předpokládat, že zůstaly ve středověku v oběhu, jde vesměs o bědné trosky původních běžných spotřebních předmětů, možná prostě i jen náhodné nálezy.¹² Nejinak je tomu v jiných částech Evropy.¹³

¹² K tomuto tématu obecně *Benda 1978*, 173–175; *Kolník – Rejholcová 1986*; pro avarska pohřebiště *Garam 1995*, 378–386.

¹³ Anglosaská Anglie: *Hunter 1974*, ovšem viz též *Geake 1997* o „politice“ hrobových nálezů vyjadřující pocit sounáležitosti nositelů kultury politického rázu.

Za druhé: Prsten byl kdysi uložen do hrobu, po jehož vyloupení se dostal znovu do oběhu.¹⁴ Podle nejnovějších poznatků odebírali vykradači hrobů nebožkám korále a spony, nebožtíkům pak zbraně a opasky (Aspöck 2003, 259–262). Taková možnost skutečně připadá v úvahu, zejména přihlédneme-li k efektním nálezům pozdní doby stěhování národů u nás, jakým je třeba mohyla na Žuráni. Za příklad může sloužit nález pozdněantické pyxidy z Čiernych Kľačan na Slovensku, pocházející snad z hrobu (Kolník – Rejholcová 1986, 347; nejnověji Kavánová 2013, 20). Uvádění přepychového římského nádobí nalezeného v antických ruinách do křesťanského kontextu raně středověké Evropy, doložená obřadem *Benedictio super vasa reperta in antiquis locis* (Krämer 1965; Hunter 1974, 36; Aspöck 2003, 232–233), pak na možnost získávání esteticky působivých objektů jejich vybíráním ze starších nálezů přímo odkazují.

Můžeme si, pravda, teoreticky představit osamělý hrob langobardského nebo k jakékoli jiné etnitě se hlásícího (Franka?, Alamana?, Avara?, Gepida?, Slovana?) vybranice, kterého v období 6.–7. století zastihly smrt a uložení k poslednímu odpočinku kdesi na Čáslavsku. V takovém případě by právě prsten patrně zůstal tím jediným kusem pohřební výbavy, kterou by nebožtík na onen svět obdržel. To dokládají pohřby ze Středomoří jako tělo ze sarkofágu V ve svatoondřejské kapli kláštera sv. Viktora v Marseille (Boyer 1987, 27–44, prsten 40–44) a též výbava zesnulých ze sarkofágů 62 a 63 v královské hrobce v Saint-Denis u Paříže v merovejské Galii (Fleury – France-Lanord 1998, sv. I, 112–113, sv. II, 197–193). Doložit tuto eventualitu se mi nicméně jeví příliš složité.

A konečně za třetí: Prsten se pohyboval nad zemí, avšak mimo naše území, po celou dobu od 7. do 9. století a k nám se dostal od svého nositele někdy v raném devátém věku. Zde by přicházela v úvahu přítomnost některé z langobardsky orientovaných osob v českých zemích, jak je doložena pro rok 807 ve spisu „Historia Langobardorum codicis Gothani“. Jeho autor poznamenává, že lze v Čechách (*in Beowinidis*) spatřit zříceniny paláce langobardského krále 6. století Wachona (511–539) (Charvát 2010, 68–70 s lit.). Teoreticky lze takovou možnost připustit; analogie, které by ji doložily, nám ovšem chybí a při jakýchkoli úvahách se nelze opírat než o indicie (viz níže).

* * *

Lze naše bádání nějakým rozumným způsobem shrnout? Čáslavský zlatý prsten představuje stále nález unikátní, odkrytý v nestandardním archeologickém kontextu. Spatřil světlo světa v době, kdy obyvatelé našich zemí už neudržovali spojení se světem pozdní antiky, ale kdy ještě nerozvinuli intenzivní styky se západními kraji a Středomořím v období dynastie Karlovců. Také skutečnost, že jeho nositel či nositelka patrně (ztratili?) a zanechali šperk v otevřeném terénu, vypovídá o nestandardním uložení artefaktu. I takové případy se ovšem stávají; vzpomeňme jen nedávného nálezů zlatého prstenu s antickou podobou bohyně vítězství Viktorie a hebrejským nápisem Moše bar Šelomo z výzkumu na Náměstí republiky v Praze (naposledy Charvát – Hrdlička – Delery 2013, 203). V období vzniku čáslavského prstenu (6.–7. století) lze sice se styky s langobard-

¹⁴ K vylupování raně středověkých hrobů nyní Aspöck 2003, 232–240.

skými či langobardsky ovlivněnými oblastmi počítat, ale analogie k nálezům z čáslavského Hrádku nám zcela chybí. Varianta „rodinné dědictví“ se mi jeví jako poměrně bezperspektivní. Možnost „vyloupený hrob“ získává sice o odstín větší pravděpodobnost, ale i zde se možnosti ověření hypotézy rovnají takřka nule.

Za těchto okolností nás výpovědní materiál historických disciplín volky nevolky tlačí k eventualitě třetí, totiž „pozdější přinesení“. Rád bych zde shrnul indicie, které by něčemu takovému mohly nasvědčovat:

Z čáslavského Hrádku pochází pouze jediný srovnatelný elitní artefakt, totiž výše zmíněná průvlečka k řemení meče s vyobrazením boje mezi drakem a plazem, datovatelná patrně do devátého století (*Profantová 2011*, 79, 90, obr. 12: 3). Analogii takového příchodu by mohly představovat i mikulčické relikviářové schrány snad s jihoevropskými analogiemi, datované do doby před rokem 863 (*Kavánová 2013*, 20, 26). Naproti tomu v časovém pásmu zhotovení prstenu (časné slovanské období) osídlení Čáslavi a Čáslavska chybí a nejbližší lokality pražského typu keramiky představuje Kutná Hora a Sedlec (*Kuna – Profantová 2005*, 73–89, mapy na obr. XIV);

V úvahu tu je patrně třeba vzít i geografickou polohu Čáslavi na významné dálkové komunikaci spojující Čechy s Moravou. Skutečnost, že nálezy cizího původu se tu objevily i v dobách mladších (*Charvát 1994*, 127, 135–136), navozuje představu, že pohyb importovaných artefaktů zde lze víceméně oprávněně očekávat;

Právě deváté století charakterizuje zvýšená snaha vládců za východní hranicí východofranského království připodobnit se okázalostí svých dvorů prostředí franské říše. Toto „imitatio imperii“ přinášelo do západoslovanských elitních sídel přepychová dovážena zboží všeho druhu, třeba luxusní stolní keramiku a sklo (*Gabriel 1986*, zvl. 362, 363, Abb. 4 (mapa soudobých královských hrobů); *Vierck 1991*, 121–122). Právě od roku 800 lze tedy i od vybranců a vybranek na našem území očekávat snahu o očiividnou prezentaci jejich bohatství a společenských možností;

A konečně, avšak nikoli nakonec, bychom měli přihlédnout i k materiálu, z něhož je šperk zhotoven, totiž ke zlatu. Vymizení zlatých šperků na počátku našeho středověku si všímá Jiří Militký (*2013*, 68–69). Nemáme zatím k dispozici podrobnější mineralogické určení materiálu čáslavského prstenu, ale třeba právě masivní zastoupení zlata v obdobích devátého století z Moravy i z Čech (příčemž Morava vlastní ložiska zlata nemá a tamní klenotníci si je tedy musili opatřovat odjinud)¹⁵ nás činí pozornými skutečností, že to bylo právě toto, mladší období raného středověku, které vysoce oceňovalo společenskou prestiž žlutého kovu.

Konkrétnějších informací se asi nedohledáme. Předpokládáme-li tedy, že se zlatý prsten nalezený na čáslavském Hrádku a zhotovený v době od pozdního šestého do pozdního sedmého století dostal do našich krajů někdy kolem roku 800 či po tomto datu, nemusí to ještě znamenat jeho příchod tou nejpřímochařejší cestou. Osud mohl náš malý zázrak vésti cestami velmi klikatými. Nelze koneckonců ani vylučovat, že by se mohlo jednat i o část avarské kořisti z vítězných tažení vojsk Karla Velikého a jeho spojenců. Hmotné doklady o stycích s prostředím kolem Karlova dvora (mince) se v Če-

¹⁵ Dle laskavého ústního sdělení dr. Blanky KAVÁNOVÉ, již tímto srdečně děkuji.

chách nejnověji objevily (*Militký – Profantová – Videman 2012–2013*) a o stycích langobardsko-avarských byla řeč výše.

Čáslavský zlatý prsten tak do jisté míry doplácí na svou exkluzivitu. Dopřejme mu jistou míru tajemství, do níž se před námi halí, a vzdejme čest jeho tvůrci i nositelům a nositelkám.

Prameny:

Ravennská anonymní kosmografie: G. Parthey – M. Pinder (edd.) 1860: *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica*, Berolini. [online]. Text dostupný z adresy: <https://archive.org/details/ravennatisanony02ravegoog> [cit. 4. 5. 2014].

Literatura:

Aspöck, E. 2003: Graböffnungen im Frühmittelalter und das Fallbeispiel der langobardenzeitlichen Gräber von Brunn am Gebirge, Flur Wurfholz, Niederösterreich, *Archaeologia Austriaca* 87, 225–263.

Benda, K. 1978: Antické dědictví ve výtvarném projevu Velké Moravy. *Listy filologické* 101/3, 161–179.

Boyer, R. 1987: Vie et mort à Marseille à la fin de l'Antiquité. Inhumations habillées des Ve et VI siècles et sarcophage reliquaire trouvés à l'abbaye de Saint-Victor, Marseille.

Cazes, D. 1993: Les sarcophages sculptés de Toulouse. *Antiquité tardive* 1 (Les sarcophages d'Aquitaine), 65–74.

Ciglenečki, S. 1994: Bemerkungen zu den Schulterschliessen aus dem Königsgrab von Sutton Hoo. *Germania* 72/1, 314–323.

Collins, R. 2007: *Die Fredegar-Chroniken*. Hannover.

Curta, F. 2002: Quaestura exercitus: The evidence of lead seals. *Acta Byzantina Fennica* N. S. I, Helsinki, 9–26.

Čermák, K. 1904: Výzkumy na Hrádku v Čáslavi. In: Jubilejní sborník památek čáslavských. Čáslav, 30–64.

Dilleman, L. 1997: *La Cosmographie du Ravennate* (Collection Latomus vol. 235). Bruxelles (Latomus Revue d'Études Latines).

Falkenhausen[ová], V. von 1995: Arethas in Italien? In: R. Dostálová – V. Konzal – L. Havlíková (eds.): *Stefanos. Studia byzantina ac slavica Vladimíro Vavřínek ad annum sexagesimum quintum dedicata*. Praha, 359–366.

Fasdo, M. 2003: *La Via Egnatia I – De Apollonia e Dyrrhachium ad Herakleia Lynkestidos*. Roma.

Fischer, S. – Soulat, J. – Fischer, L. – Truc, M. C. – Lemant, J. P. (s. d.): „Les Seigneurs des anneaux“ (Bulletin de liaison de l'Association française d'Archéologie mérovingienne Hors série No.2: Inscriptions runiques de la France, tome I), AFAM.

Fleury, M. – France-Lanord, A. 1998: *Les trésors mérovingiens de la basilique de Saint-Denis*, sv. I–II. Woippy.

Fuchs, K. et al. 1997: *Die Alamannen – Ausstellungskatalog*. Stuttgart.

Gabriel, I. 1986: „Imitatio imperii“ am slawischen Fürstenhof zu Starigard/Oldenburg (Holstein). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 16, 357–367.

- Garam, É. 1995: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. Budapest.
- Geake, H. 1997: The Use of Grave-Goods in Conversion-Period England, c. 600 – c. 850 (BAR British 261). Oxford.
- Gestrin, F. 1997: Slovani v Italiji v zgodnjem srednjem veku. *Zgodovinski časopis* 51, 2(107), 157–164.
- Hadjad, R. 2008: Bagues mérovingiennes, Gaule du nord. Paris.
- Hegewisch, M. (ed.) 2008: Die Langobarden – das Ende der Völkerwanderungszeit. Katalog zur Ausstellung im Rheinischen Landesmuseum Bonn 22.8.2008 – 11.1.2009. Bonn-Darmstadt.
- Hunter, M. 1974: Germanic and Roman antiquity and the sense of the past in Anglo-Saxon England. *Anglo-Saxon England* 3, 29–50.
- Charvát, P. 1988: Čáslavský zlatý prsten a jeho výzdoba (The golden ring of Čáslav and its decoration). *Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy* I, 41–45.
- Charvát, P. 1994: On Slavs, silk and the early state: The town of Čáslav in the pristine Middle Ages. *Památky archeologické* 85/1, 108–153.
- Charvát, P. 1997: Čáslavský zlatý prsten a jeho výzdoba (The golden ring of Čáslav and its decoration). *Sborník Společnosti přátel starožitností* 1, 23–25 (přetisk textu Charvát 1988).
- Charvát, P. 2010: The Emergence of the Bohemian State. Leiden-Boston.
- Charvát, P. – Hrdlička, L. – Delery, C. 2013: Andalusi sherds from Prague. *Archeologické rozhledy* 65/1, 198–206.
- Kavánová, B. 2013: Velkomoravské relikviáře z Mikulčic. Jižní Morava, vlastivědný sborník, roč. 49, sv. 52, 19–30.
- Kazanski, M. 1993: Les objets orientaux de l'époque des Grandes Migrations découverts dans le couloir rhodanien. *Antiquités nationales* 25, 119–127.
- Kiss, A. 1986: Die Goldfunde des Karpatenbeckens vom 5.–10. Jahrhundert (Angaben zu den Vergleichsmöglichkeiten der schriftlichen und archäologischen Quellen). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 38, 105–145.
- Koch, U. 1997: Der Ritt in die Ferne – Erfolgreiche Kriegszüge im Langobardenreich. In: K. Fuchs et al.: Die Alamannen – Ausstellungskatalog. Stuttgart, 403–417.
- Kolník, T. – Rejholcová, M. 1986: Římské reliktý na slovanských náleziskách a problém antických tradic u Slovanov. *Slovenská archeológia* 34/2, 343–356.
- Krämer, W. 1965: Zur Wiederverwendung antiker Gefäße im frühen Mittelalter. *Germania* 43, 327–329.
- Kuna, M. – Profantová, N. a kolektiv 2005: Počátky raného středověku v Čechách – Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Rostokách. Beginnings of the early Middle Ages in Bohemia – Archaeological excavations of a settlement agglomeration of the Prague-type culture at Rostoky. Praha.
- Militký, J. 2013: Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách, 5. století před Kristem až 7. století po Kristu. Komentovaný katalog nálezového fondu. *Monumenta Numismatica*, sv. 2. Praha.
- Militký, J. – Profantová, N. – Videman, J. 2012–2013: Pozdně římské mince a denár Karla Velikého (768–814) z areálu hradiště Tismice (okr. Kolín) – Late Roman coins and a denier struck under Charles the Great from the grounds of the Tismice hillfort (Kolín district). *Numismatický sborník* 27/2, 179–190.

- Pekarskaja, L. V. – Kidd, D. 1994:* Der Silberschatz von Martynovka (Ukraine) aus dem 6. und 7. Jahrhundert. Innsbruck.
- Plassman[ová], A. 2006:* Origo gentis – Identitäts- und Legitimitätsstiftung in früh- und hochmittelalterlichen Herkunftserzählungen. Berlin.
- Profantová, N. 2008:* Byzantské nálezy v 6.–11. století v Čechách a na Moravě. In: P. Charvát – P. Maříková – Vlčková (eds.): Země Koruny české a východní Středomoří ve středověku a novověku. Praha, Filozofická fakulta UK, Český egyptologický ústav, 73–120.
- Profantová, N. 2011:* Karolinské importy a jejich napodobování v Čechách, případně na Moravě (konec 8.–10. století). In: V. Turčan (ed.): Karolínska kultúra a Slovensko. Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia – Supplementum 4, Bratislava, 71–104.
- Profantová, N. 2013:* Nové nálezy zbraní a kování z hradiště Rubín (k. ú. Dolánky a Pšov, okr. Louny) a okolí. Archeologie ve středních Čechách 17, 179–184.
- Roth, U. 1979:* Studien zur Ornamentik frühchristlicher Handschriften des insularen Bereichs. Von den Anfängen bis zum Book of Durrow. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 60, 5–226. Mainz (1980).
- Sanquer, R. 1981:* Circonscription de Bretagne (Informations archéologiques). Gallia 39/2, 299–332.
- Seibt, W. 1998:* Neue Aspekte der Slawenpolitik Justinians II. Zur Person des Nebulos und der Problematik der Andrapoda-Siegel. Vizantinskij vremennik 55(80)/2, 126–132.
- Schnetz, J. 1951:* Ravennas Anonymus: Cosmographia – Eine Erdbeschreibung um das Jahr 700. Uppsala.
- Spinei, V. 1994–1995:* La Bucovine à l'époque des grandes migrations et au Haut Moyen Age. Dacia N. S. 38–39, 365–388.
- Stadler, P. et al. 2003:* Ein Beitrag zur Absolutchronologie der Langobarden aufgrund von C 14 Datierungen. Archaeologia Austriaca 87, 265–278.
- Stork, I. 1997a:* Friedhof und Dorf, Herrenhof und Adelsgrab – Der einmalige Befund Lauchheim. In: K. Fuchs et al.: Die Alamannen – Ausstellungskatalog. Stuttgart, 290–310.
- Stork, I. 1997b:* Als Persönlichkeit ins Jenseits – Bestattungssitte und Grabraub als Kontrast. In: K. Fuchs et al.: Die Alamannen – Ausstellungskatalog. Stuttgart, 418–432.
- Štih, P. 2000:* Die Ostgrenze Italiens im Frühmittelalter. In: W. Pohl – H. Reimitz (edd.): Grenze und Differenz im frühen Mittelalter. Denkschriften der Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, 287. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, Bd. 1. Wien, 18–37.
- Šuvalov, P. V. 1998:* Model obraščeniya rannëvizantijskich bronzovykh monët v jugo-vostočnoj Jevrope. In: Šestaja vsërossijskaja numizmatičeskaja konferencija, Sankt Petërburg – Strelna, 20.–25. aprelja 1998 g. Sbornik tezisev dokladov i soobščeniij, 37–38.
- Tejral, J. 2005:* Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses, In: W. Pohl – P. Erhart (eds.): Die Langobarden – Herrschaft und Identität. Wien, 103–200.
- Vallet, F. 1984–1985:* Ferret d'or d'époque mérovingienne provenant du Puy-de-Dôme. Antiquités Nationales 16/17, 117–120.
- Vierck, H. 1991:* Hallenfreude – Archäologische Spuren frühmittelalterlicher Trinkgehege und mögliche Wege zu ihrer Deutung. In: D. Altenburg – J. Jarnut – H. H. Steinhoff (eds.): Feste und Feiern im Mittelalter – Paderborner Symposion des Mediävistenverbandes. Sigmaringen, 115–122.

Wamser, L. 2010: Karfunkelstein und Seide: neue Schätze aus Bayerns Frühzeit : [Sonderausstellung der Archäologischen Staatssammlung München (ASM) in Zusammenarbeit mit dem Bayerischen Landesamt für Denkmalpflege (BLfD), München, 29. 01. 2010 – 04. 07. 2010; Katalog zur Ausstellung in München]. Regensburg: Pustet.

Windler, R. 1997: Franken und Alamannen in einem romanischen Land – Besiedlung und Bevölkerung der Nordschweiz im 6. und 7. Jahrhundert. In: K. Fuchs et al.: Die Alamannen – Ausstellungskatalog. Stuttgart, 261–268.

Yeroulanou, A. 1999: Diatrita – Gold pierced-work jewellery from the 3rd to the 7th century. Athens.

Zábojník, J. 2008: Slovensko v období avarského kaganátu. In: A. Molnár – A. Nagy – P. Tomka (eds.): Prišli a odišli. Longobardi a Avari na Podunajskej nížine. Győr, 135–164.

Němci na kutnohorském a čáslavském venkově v letech po druhé světové válce

Pavel Novák

Problematika vztahů Čechů a Němců v letech po druhé světové válce je především zásluhou fundamentálních prací Tomáše Staňka i prací sudetoněmeckých autorů již poměrně dobře prozkoumána (*Staněk 1991, 2011; Frommer 2010; Kossert 2011; Arburg 2010; Brandes 2002*). Přesto se zde najdou oblasti, které vyžadují hlubší zkoumání. Jednou z nich je problematika vnitrozemských okresů s minimem německého obyvatelstva, která stála poněkud ve stínu pohraničí a jazykových ostrovů. Druhou je rozdílná situace česko-německé otázky ve městech a na venkově, která dosud byla stranou pozornosti.

Předkládaný příspěvek se věnuje národnostní problematice a vztahům mezi Čechy a Němci v politickém okrese Kutná hora a v politickém okrese Čáslav v letech po druhé světové válce s přesahem zpět do okupace na straně jedné a do počátku 50. let na straně druhé. Důraz je položen na situaci na kutnohorském venkově a na zaměstnávání Němců v zemědělství. Hlavním pramenem pro poznání situace Němců na Čáslavsku a Kutnohorsku jsou materiály z archivních fondů obou Okresních úřadů a obou Okresních národních výborů. Materiály jsou však často vzájemně nesouměřitelné.

Při posledním meziválečném sčítání obyvatelstva se na Kutnohorsku hlásilo k německé národnosti celkem 127 osob.¹ Z nich ovšem 77 žilo přímo v Kutné Hoře. V čáslavském okrese žilo 138 Němců, z toho 131 v čáslavském soudním okrese a pouze 7 v haberském soudním okrese. Vedle státních příslušníků Německé republiky zde žilo i malé množství Rakušanů. V poválečném období byli tito německy mluvící státní příslušníci tří rozdílných států obvykle považováni za Němce a složité se domáhali odlišného zacházení. Z 50 německy mluvících osob žijících mimo Kutnou Horu připadalo 29 na soudní okres Kutná Hora a 21 na mnohem menší soudní okres Uhlířské Janovice. Co do počtu německy mluvícího obyvatelstva patřil okres Kutná Hora mezi desítku okresů s nejnižší hustotou. Srovnání údajů z roku 1930 a 1921 ukazuje, že počet německého obyvatelstva na Kutnohorsku výrazně klesal.

Po vzniku protektorátu se Němci, jedno zda českoslovenští občané nebo cizinci, automaticky stali říšskými státními příslušníky a vztahovalo se na ně říšské zákonodárství. Počátkem května 1939 žilo na Čáslavsku 65 Němců v 18 obcích. Nejvíce – 29 – jich žilo v Čáslavi, následoval Golčův Jeníkov s osmi Němci a Skryje a Dolní Bučice měly po pěti německých obyvatelích.² Velmi často se jednalo o obyvatele Sudet nebo o německé manželky Čechů. Výjimku tvořili Němci ze Skryjí, kteří byli vídeňského pů-

¹ Sčítání lidu ze dne 1. prosince 1930. Československá statistika svazek 98. Praha SUS, 1931.

² SOKA Kutná Hora, fond Okresní úřad Čáslav, inv. č. 2045, kt. 713, soupis Němců v okrese Čáslav z 8. 5. 1939.

vodu. Němci zde nalézali uplatnění v úřadech, ale i jako arizátoři židovských podniků. Pro Kutnohorsko obdobný údaj nemáme k dispozici.

Z českého obyvatelstva protektorátu se stali protektorátní příslušníci s omezenými občanskými právy. Za určitých podmínek se však bylo možno přihlásit k německé národnosti a získat tak říšskoněmecké občanství. Nebylo to však jednoduché. Němci neměli s ohledem na Norimberské zákony zájem si „znečistit“ rasu neněmeckým obyvatelstvem. Žadatel musel prokazovat svůj německý původ, znalost jazyka, navštěvování německých škol, členství v německých spolcích, případně německou národnost manžela. Ne každý, kdo se hlásil k Němcům, automaticky říšskoněmecké občanství dostal. I z Kutnohorska jsou známy případy, kdy částečná znalost německého jazyka či několik ročníků německé školy nebyly shledány jako dostatečný důvod pro udělení říšskoněmeckého občanství.

Samotní Němci automaticky udělovali říšskoněmecké občanství českým manželkám Němců. A právě zde vznikl pro manželky velký problém v průběhu poválečné retribuce. Ve výjimečných případech se některé manželky udělení říšskoněmeckého občanství ubránily, ale podezření z kolaborace se stejně nevyhnuly. Němci, pro sledovanou oblast konkrétně Oberlandrat v Kolíně, aktivně zdejší Němce a jejich manželky vyhledávali a přemlouvali je k přihlášení se k říšskoněmeckému občanství. Podle poválečných výpovědí mělo toto přemlouvání v případě odporu charakter fyzického násilí kombinovaného s vyhrožováním koncentrákem.³ Málokdo tomuto nátlaku odolal. Pro nově přihlášené říšské Němce mělo jejich přihlášení se k Němcům rozporuplné důsledky. Stali se plnoprávními občany Třetí Říše, měli tudíž nárok na vyšší přiděly potravin a směli být členy různých německých spolků. Na straně druhé však muži v odvodním věku a to včetně synů, kteří teprve dorůstali, museli narukovat na frontu, zatímco Češi nemuseli a byli nanejvýše nasazováni na nucené práce do Německa. Po nástupu Heydricha byly navíc potravinové přiděly Čechů a Němců sjednoceny. Nejvýznamnější hmatatelnou výhodou říšskoněmeckého občanství tak zůstal menší dozor ze strany orgánů státní moci.

Celkem z okresu Kutná Hora požádalo o říšskoněmecké občanství v průběhu okupace 299 osob.⁴ Zdaleka největší počet – plných 114 – jich pocházel ze samotné Kutné Hory, následovala menší městečka v čele s Uhlířskými Janovicemi, Sázavou, Kácovem, kde žilo dalších 43 žadatelů. Naopak z 25 vesnic pocházelo jen 106 žadatelů a byli rozděleni nerovnoměrně. Ve dvou vesnicích žilo po jedenácti žadatelích, běžný však byl počet 1 až 5 osob na vesnici. Obvykle žádaly o říšskoněmecké občanství celé rodiny, v případě smíšených manželství ti jejich členové, kteří dosud měli československé,

³ Podle výpovědi řady českých manželek dostaly na oberlandratu v Kolíně nafackováno. Některé zde byly zadrženy až do večera. A hrozba okamžitého uvěznění bez možnosti návratu domů, kde čekaly děti a manžel, obvykle vykonala svoje a ženy přihlášku k říšskoněmeckému občanství podepsaly. Manželky Němců, kteří za války padli či zemřeli, svůj podpis zdůvodňovaly tím, že je manžel přihlásil proti jejich vůli či bez jejich vědomí.

⁴ SOKA Kutná Hora, fond Okresní úřad Kutná Hora, inv. č. 1024–1025, sg. I/12a,b, kt. 383, seznam žadatelů o říšskoněmecké občanství vypsany z knihy Fragebogen Deutsche Staatsangehörige-Bezirk Kuttenberg.

resp. protektorátní občanství. Jednotlivci, kteří se dali k Němcům, jsou spíše výjimkou. Z hlediska sociálního složení žadatelů jsou k dispozici pouze neúplné údaje. Z nich je však patrné, že převažovali dělníci resp. dělnické rodiny a drobní živnostníci spolu s úředníky. Objevují se mezi nimi i četníci a bývalí důstojníci československé armády, obvykle starší generace, která svoji vojenskou kariéru začínala ještě za rakouské éry. Zemědělec se mezi žadateli z celého okresu vyskytl pouze jediný, a to z obce Dobřeň. V jednotlivých případech lze doplnit poznání o sociálním složení žadatelů z žádostí o potvrzení státní spolehlivosti a o navrácení československého občanství. Zde se objevuje např. jméno bývalého rakouského a poté československého důstojníka Jana Bureše z Přítok, který dožil po penzionování jako soukromý zemědělec u dcery. Dva vůbec první popravení kolaboranti na Kutnohorsku – J. Bartůněk a K. Svoboda pocházeli rovněž z vesnic. První z nich z Bylan a druhý z Malína. Bartůněk pracoval na dráze a Svoboda jako werkschutz v Kolíně.⁵

Žádost o udělení říšskoněmeckého občanství byla důvodem pro označení za kolaboranta, s nímž se po válce jednalo podle zákona č. 16/1945, tzv. velkého retribučního dekretu. Nebyla však nejčastější příčinou obvinění a případného odsouzení. Tou bylo nařčení ze spolupráce s Němci a ze šmeliny. To však vybočuje z národnostní povahy tohoto příspěvku, a proto je zmiňováno pouze okrajově. Konkrétní míra kolaborace obyvatel venkova v komparaci s městem by si zasloužila samostatnou studii. I jednotlivé případy však ukazují, že velkou roli při obvinění z kolaborace sehrála obyčejná lidská závist a touha po mstě. Na vesnici tak k nejčastěji obviňovaným patřili mlynáři. Ti měli za okupace přístup k základní pekařské surovině – mouce a často chléb i sami pekli. Někteří skutečně své situace zneužívali a vydělali na svých spoluobčanech značné sumy peněz. Naprostá většina z nich se však na úkor bližních neobohacovala a naopak se snažila pomoci. Někteří mlynáři hráli na obě strany, na veřejnosti spolupracovali s Němci a potajmu zásobovali potravinami odboj. Přesto se našlo dost závistivců či lidí, kterým mlynáři z nejrůznějších důvodů nevyhověli, a ti je pak po válce obvinili z kolaborace a šmeliny. Na druhé straně se v tisku objevila i poděkování mlynářům za jejich činnost za války.⁶ Další výraznou skupinou venkovských osob, po válce označených za kolaboranty, byli velcí sedláci. I oni měli dostatek kvalitních domácích čerstvých potravin, pro něž si jezdili vedle Čechů i Němci. To vedlo těsně po válce k řadě obvinění, že sedláci hostili Němce a pořádali pro ně večírky. Někdy to byla pravda, jindy okatá spolupráce s Němci maskovala podporu odboje či jen „běžnou“ pomoc pro české lidi. To byl i případ sedláka Langra z Bylan, který byl navíc veterinář a běžně povoloval nucené porážky prasat v širokém okolí, které mu díky kontaktům s Němci procházely, i když počty nucených porážek v širokém okolí

⁵ K případu Karla Svobody blíže *Kamenář (2013, 38–45)*, kde přepisuje i podstatný výtah z výsledkových protokolů K. Svobody. Jde o zajímavou sondu do psychiky udavače, který zprvu udával ze sympatií k (českému) fašismu a později se již nedokázal vzepřít požadavkům gestapa a udávání se mu stalo jakýmsi zvráceným „sportem“. Přitom si byl vědom, že jednoho dne přijde zúčtování, a pouze trpně čekal, kdy k němu dojde a dostane trest smrti. Udával do posledních okamžiků války.

⁶ Úder, 28. 6. 1945. Ojedinelost poděkování vyvolává podezření, že se jednalo o vyžádané poděkování, které mělo sloužit jako prevence před obviněním, eventuálně jako důkaz neviny.

Bylan byly do očí bijící.⁷ Po válce byl obžalován z kolaborace a skončil jako zemědělský dělník v pohraničí.

Těsně po válce se počet Němců na kutnohorském okrese oproti situaci před válkou výrazně změnil. V posledních měsících války ustupovali přes Kutnohorsko před Rudou armádou němečtí obyvatelé Slezska a přilehlého polského území. Ti byli nouzově ubytováni jako tzv. národní hosté ve školách, hostincích a dalších budovách, někdy i přímo v jednotlivých městských domech a venkovských usedlostech. Část německého vojska nestihla uprchnout do amerického zajetí a konec války je zastihl na Kutnohorsku, kde se vzdali Rudé armádě nebo českým, narychlo vytvořeným, pořádkovým hlídkám. Zůstali zde rovněž pacienti německými lékaři opuštěných německých vojenských lazaretů, část německých úředníků, několik treuhanderů spravujících arizované podniky. Vedle nich tu žili i němečtí starousedlíci. Během měsíce května byla rázem naplněna kapacita dvou set míst kutnohorské věznice krajského soudu. Během květnových dnů sem přibylo 123 osob označených za zrádce a kolaboranty, z nich 38 bylo Němců. Přitom z vesnic kutnohorského okresu pocházelo pouze 41 obviněných a z nich jen 7 bylo rolníky. Uvězněno zde bylo i 28 německých vojáků. Němce sem dodávali především příslušníci SNB, v samotné Kutné Hoře i městští strážníci, případně jednotliví živnostníci, a z venkova sem Němce posílal buď obecní úřad, nebo je přivezli jednotliví hospodáři, v jejichž rodinách Němce konec války zastihl. Situace se rychle stala neudržitelnou. Ve věznici pro další vězně nebylo místo. Proto velice rychle byla původní městská nemocnice, kde byl za války německý vojenský lazaret, přeměněna v internační tábor pro Němce. Název nevystihuje podstatu, šlo spíše o sběrné středisko s kapacitou 200 osob. Pohyb Němců v táboře byl těsně po válce obrovský. Jen v posledním květnovém týdnu odtud bylo vypraveno 12 transportů s 341 Němci. Do transportů byli dávání především slezští Němci, kteří byli posíláni obvykle zpět do Slezska, kde ve velkých odsunových střediscích čekali na odsun do Německa. V Čáslavi obdobný internační tábor chyběl. Na přelomu září a října 1945 pobývalo v soudním okrese Čáslav celkem 1476 Němců a v soudním okrese Habry 748 Němců, celkem pak 2224 Němců.⁸

Internační tábory, které byly zřízeny v řadě měst, byly zamýšleny jako dočasné zařízení pro internování Němců před jejich odsunem. Byly zde umístěny především ženy s dětmi, přestárlí a nemocní, zatímco muži, pokud je konec války zastihl ve zbraní, skončili v zajateckých táborech. Internovaní Němci byli využiti pro nejrůznější práce. Primárně pro práce veřejné jako byl úklid veřejných prostranství, likvidace narychlo koncem války budovaných zákopů, ale stále častěji i pro práci v soukromém sektoru. Ve městech Němky sloužily jako služby a u živnostníků vykonávaly nejrůznější zpravidla nekvalifikované práce.⁹ Část Němců však nebyla soustředěna do internačního tábora, ale zůstali rozptýleni po jednotlivých obcích v celém okrese. Zde měli především nahradit české zemědělské dělníky, případně drobné zemědělce, kteří odjeli osidlovat

⁷ Výpověď pamětnice Marie Vaňkové-Novákové z Bylan. I v jejich rodině pravidelně každoročně onemocnělo prase, které bylo nutné zabít. Z takového prasete se povinná dodávka masa a sádla neodevzdávala.

⁸ SOKA Kutná Hora, fond ONV Čáslav, kt. 912, seznamy Němců z 21. 9. – 4. 10. 1945.

⁹ K problematice kutnohorského internačního tábora blíže Novák 1994.

pohraničí s vidinou, že si zde zaberou statek a splní si tak svůj vlastní životní sen a stanou se samostatnými zemědělci, nejlépe velkými sedláky. I na vesnicích se počítalo, že Němci zůstanou jen co nejkratší dobu a poté budou odsunuti.

Veřejnost včetně té venkovské považovala odsun Němců za prioritu. Na konkrétní podobu odsunu se názory různily. Nad názorem, že je zde možno ponechat menší část Němců, kteří se ničím neprovinili, a ty rozptýlit mezi české obyvatelstvo po celém území státu, převážil názor prosazovaný prezidentem Benešem, že je třeba provést úplný odsun. Realita každodenního života na venkově však ukázala, že tento postup by byl pro české zemědělství zhoubný, neboť by v zemědělství neměl kdo pracovat. Proto se nejdříve počítalo, že Němci v zemědělství pomohou pouze odstranit nejpalcivější důsledky války, poté že poprvé sklídí, poté že zasejí a od roku 1946 již samotní čeští zemědělci usilovali o to, aby zde Němci zůstali co nejdéle. Ukazovalo se totiž, že bez zemědělského dělnictva, které bylo nyní v pohraničí, není české zemědělství schopno obnovit svoji předválečnou výkonnost. V 50. letech byl tento chronický nedostatek pracovních sil v zemědělství jedním z důvodů budování JZD a státních statků, u nichž se předpokládalo, že lepší organizací práce a vyšším strojovým vybavením si poradí s nedostatkem lidské síly.

V samotné Kutné Hoře Němci odjeli z internačního tábora ve dvou transportech 16. dubna a 5. května do sběrných středisek vyššího řádu určených k shromažďování osob před odsunem do Německa. V Kutné Hoře tak z osob německé národnosti zůstali pouze Němci dosud vyšetřovaní nebo již uvěznění a jejich rodinní příslušníci a dále osoby, jimž bylo vráceno československé občanství a byly německé národnosti. Situace v zemědělství si však vyžádala přísun dalších německých pracovních sil, z nichž část našla přechodné ubytování v internačním táboře. Na venkově Němci zůstali, byť ve stále se zmenšujícím počtu, až do počátku 50. let.

Odlišný byl i režim Němců pracujících ve městě a na venkově. Ve městě vodily často Němky do práce české ozbrojené hlídky. Musely nosit bílou pásku na rukávě s písmenem N, po práci se vracely do tábora a měly velmi omezenou možnost volného pohybu. Rovněž potravinové dávky zde měly velmi nízké, oficiálně na úrovni židovských válečných přídelů. Jelikož se v internačním táboře kradlo, zejména mladší Němky si přivydělávaly běžně sexuálními službami pro ruské vojáky. Na venkově byli Němci rozptýleni po jednotlivých zemědělských usedlostech. Jejich majitelé měli povinnost dbát na to, aby se po práci Němci nikde volně nepohybovali a především se neshromažďovali. Pro nával práce však neměli šanci se dozoru nad Němci věnovat a ti měli volnější režim. Dokonce jsou zaznamenány případy, kdy Němci chodili na taneční zábavy a kdy se – především dospívající mládež – scházela v některé z usedlostí.¹⁰ Také potravin zde bylo více. Na druhou stranu zde však byla výrazně těžší práce, která v zemědělské sezóně trvala od rána do setmění. Němci dostávali za práci o dvacetiprocentní srážku nižší mzdu než Češi. V táboře však mzdu inkasovalo vedení tábora a tak z ní často internovaní mnoho neviděli. Na venkově ji obvykle dostali do rukou přímo jednotliví Němci. I zde se však našel dostatek českých hospodářů, kteří jim neplatili nic, nebo málo se zdůvodně-

¹⁰ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21, kt. 94, situační zpráva stanice SNB Rataje z října 1945.

ním, že oni prohráli válku. I přesto většina Němců pracovala poctivě a čeští zemědělci s nimi byli spokojeni. Jen naprosté minimum Němců se proti okrádání otevřeně postavilo a obvykle si vymohlo přeložení k jinému zaměstnavateli. Přeložení do internačního tábora bylo vnímáno jako trest.

České obyvatelstvo mělo ve své většině k Němcům záporný vztah. Vycházelo ze skutečnosti, že Němci způsobili za války Čechům velké utrpení a je tudíž spravedlivé, aby si stejného utrpení po válce užili i oni. Zásadou oko za oko, zub za zub zdůvodňovali Češi i těsné poválečné excesy typu znásilňování žen, případně vražd. Na Kutnohorsku však není prokázána jediná vražda Němce. Na stranu druhou však jen v roce 1945 v internačním táboře zemřelo 21 Němců, a to včetně kojenců, kteří umírali hladu, protože jejich matky neměly v důsledku podvýživy mléko (Novák 1994, 9). Nerovné podmínky pro Němce byly brány jako přirozené a spravedlivé. Jakýkoliv soucit či jen spravedlivé zacházení s Němci byly považovány za kolaboraci. Karel Chalupa z Týnce n. L. byl 18. 6. 1945 zatčen za to, že transportu německých zajatců házel na nádraží chleba. Dodatečně se dohledalo obvinění, že i za okupace projevoval nemístný soucit s Němci.¹¹ Součástí poválečného vyřizování osobních účtů spojeného s vlnou udavačství byla i řada udání na lidi, kteří s Němci zacházeli jako s rovnocennými spoluobčany. Často objektem těchto udání byli zemědělci, neboť na dozor nad Němci neměli čas a své byt dočasné zaměstnance brali, jak to bylo na venkově dříve s čeledí zcela běžné, jako součást širší rodiny.¹² Přísnější zacházení s Němci a striktní dodržování pravidel požadovala i většina velitelů četnických stanic na Kutnohorsku v pravidelných měsíčních hlášeních.

Poválečné udavačství dosahovalo značných rozměrů. 12. srpna 1945 bylo evidováno 516 trestních oznámení na údajné či skutečné kolaboranty a zrádce.¹³ Podle těchto oznámení bylo 130 osob zadrženo, avšak 95 jich bylo zase propuštěno na svobodu, neboť pro vazbu nebyly shledány dostatečné důvody. Ze zadržovaných bylo 33 Němců, zbytek Čechů. Obdobná byla situace u místního lidového soudu v Kutné Hoře. Zde bylo projednáno v letech 1945–1948 celkem 870 případů, ale počet osvobozených rok od roku vzrůstal i přes zvyšující se aktivitu komunistů, kteří se snažili lidové soudy využít jako nástroj tzv. třídní spravedlnosti.¹⁴ Očistná komise zřízená u Okresního národního výboru posoudila do počátku května 1947 251 kárných oznámení, z nichž skončilo 97 osvobozením a pouze 62 odsouzením.¹⁵

¹¹ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21, kt. 94, situační zpráva stanice SNB Záboří ze září 1945.

¹² To byl i případ Antonína Padouka z Křesetic, který byl potrestán za zprostředkování písemného styku Němců s pohraničím, kde měli příbuzné. Němci totiž museli psát česky a jejich dopis jim tak musel někdo přeložit. Někteří hospodáři dokonce umožnili u nich zaměstnaným Němcům dojet si do pohraničí pro šatstvo a další věci a navštívit příbuzné. Ne vždy bylo takového jednání z jejich strany nezištné. A někteří Němci museli za ochotu svých českých zaměstnavatelů draze zaplatit.

¹³ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21-c, kt. 94, zápis z 12. 8. 1945.

¹⁴ Údaje o počtu souzených případů viz Kamenář (2013, 63). K problematice udavačství dále blíže Frommer 2010, 196–248, kap. Udavačství „Nemoc naší doby“.

¹⁵ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 398, sg. III/21-c, kt. 90, zápisy očistné komise.

Situace v zemědělství byla těsně po válce natolik vážná, že hrozilo, že obilí zůstane na polích a o dobytek ve stájích se nebude mít kdo starat. Proto byl již 4. června na Kutnohorsko přivezen transport 150 Němců, kteří byli nasazeni na zemědělské práce. Dalších 200 osob směřovalo do zemědělství z řad na okrese zajištěných osob prostřednictvím úřadu práce. Po odsunu z internačního tábora na jaře 1946 byl na Kutnohorsko z pohraničí dopraven zvláštní transport dalších 500 Němců, kteří měli pomoci zajistit žně. Ti již však byli psychicky naladěni na odsun a moc se jim pracovat nechtělo a tak si zaměstnavatelé na ně stěžovali. Přednostně byli nasazováni do velkostatkových dvorů a na velké selské usedlosti. Jednotlivé obce se mohly o pracovní síly hlásit, podmínka byla, že muselo jít o skupinu minimálně dvaceti osob.¹⁶

V červnu roku 1946 pracovalo pouze na soudním okrese Čáslav 265 Němců v zemědělství. Převážně na velkostatech, které byly odňaty původním majitelům a staly se z nich farmy státních statků. Například ve dvoře v Nové Lhotě pracovalo 49 Němců a ve vlašickém dokonce 52. Mezi nimi bylo i 21 válečných zajatců. O měsíc později žilo na soudním okrese Čáslav celkem 835 Němců a v soudním okrese Habry 647 Němců. Dohromady zde trávil nuceně část svého života 1482 Němců.¹⁷

Pro zemědělce však představovala problém skutečnost, že se jednalo o celé rodiny, fakticky o ženy, děti a nemocné a přestárlé, neboť většina mužů byla v zajetí. Jejich pracovní využití tak bylo ztíženo, neboť čeští zaměstnavatelé museli ubytovat a zajistit stravu i pro neproduktivní členy rodin německých zaměstnanců. Zatímco ve 40. letech byly německé pracovní síly zaměstnávány v soukromém sektoru, od přelomu 40. a 50. let byla většina zbývajících Němců pracujících v zemědělství a některých pracujících i v jiných oborech, přesunuta do tehdy vznikajících farem státních statků, kde měli zajistit jejich rozjezd a ukázat tak výhody státního zemědělství provozovaného na velkých výměřích.

V roce 1945 našlo na kutnohorském venkově svůj dočasný domov kolem 350 osob německé národnosti. Celkový počet, včetně Němců ve městech, neznáme. Navíc počty odsunutých Němců komplikuje situace, kdy internačním táborem prošly stovky osob z celé republiky, které zde pobýly často pouze minimální dobu. K odsunu 295 Němců z dubna až května přibýlo od půlky července do počátku září dalších 1230 osob. Odsun byl v hrubých rysech do poloviny listopadu 1946 dokončen a na okrese zůstaly pouze osoby s nevyjasněným občanstvím a váleční zajatci. Celkový počet Němců žijících dočasně po válce na území kutnohorského okresu byl v květnu 1946, kdy dosáhl maxima, odhadován na 2500 osob.¹⁸ Přitom jejich teritoriální rozložení bylo velmi nevyrovnané. Ponecháme-li stranou Kutnou Horu, kde situaci znepřehledňuje průchozí internační tábor, v jednotlivých vesnicích byl počet zde žijících a pracujících Němců výrazně rozdí-

¹⁶ Pracovní morálku Němců i jejich konkrétní počty v jednotlivých vesnicích spolu s místními mimořádnými událostmi týkajícími se Němců lze průběžně až do roku 1947 sledovat na základě měsíčních hlášení jednotlivých stanic SNB v okrese. SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21, kt. 94.

¹⁷ SOKA Kutná Hora, fond ONV Čáslav, kt. 915, seznamy Němců na okrese z 9. 6. 1946 a 7. 8. 1946.

¹⁸ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21, kt. 94 souhrnná situační zpráva SNB za okres z května 1946.

ný, sahající od několika jednotlivců až po 130–150 osob v Záboří nad Labem a v Suchdole. V létě a na podzim byli Němci z kutnohorského venkova přesouváni do kutnohorského internačního tábora a odtud do lešenského sběrného střediska.

Od konce roku se začaly slučovat odsunem roztržené rodiny Němců a z Čáslavska bylo odsunuto 67 jednotlivců především do americké okupační zóny. Ještě v lednu roku 1948 čekalo na odsun z Čáslavska 306 Němců a v prosinci téhož roku 276.

Probíhal však i opačný pohyb, na venkov byly umísťovány další rodiny Němců, neboť zemědělské práce neměl kdo zajistit. Na Čáslavsko bylo již v březnu přesunuto několik desítek Němců z okresů Planá u Mariánských Lázní a Jablonec nad Nisou. Dalších šestnáct odborníků z Jablonecka bylo ještě v květnu 1948 přesunuto do Kovolisu Hedvikov. V téže době zajišťovalo nejnужnější zemědělské práce na Čáslavsku 214 Němců z okresu Planá.¹⁹ Vedle Němců přicházely i pracovní síly z Maďarska, Slovenska i z Rumunska. Z těchto pracovních sil postupně vznikla cikánská komunita na Kutnohorsku. V polovině února 1949 na okrese Kutná Hora stále ještě žilo 445 osob německé národnosti, z nichž k odsunu bylo určeno 376. Třicet osob odsunu nepodléhalo, jednalo se obvykle o smíšená manželství, dva specialisty a sedm prokázaných antifašistů. Malá část Němců o odsun nežádala.²⁰ Pro srovnání na sousedním Čáslavsku to bylo 340 osob a 13 rodin zde minimálně po dva roky odolávalo nátlaku, aby si zažádalo o československé občanství.²¹ Jejich odsun byl velmi povlovný. Ještě v roce 1950 bylo do libereckého sběrného střediska postupně odsunuto 264 Němců z Kutnohorska. Z hlediska rozdělení do jednotlivých okupačních pásem byli Němci z kutnohorského okresu nejčastěji odsunováni do amerického pásma, kam jich směřovalo 224, do britského a sovětského pásma směřovalo po dvaceti Němcích a do francouzského pásma nebyl odsunut nikdo. Zbytek Němců byl ve vězení, nebo se jednalo o válečné zajatce. O rok později koncem ledna ještě žilo v 31 obcích sousedního Čáslavska ještě 193 Němců.²²

Do Německa měly být odsunuty všechny osoby německé národnosti, resp. říšskoněmecké státní příslušnosti, tj. včetně obyvatel Sudet, jež získaly říšskoněmecké občanství automaticky. S tímto původním požadavkem české vlády opírajícím se o Benešovy dekrety a od léta 1945 i o výsledky Postupimské konference se však stále více dostávaly do rozporu praktické potřeby národního hospodářství, kde chyběly jak kvalifikované síly v některých odvětvích průmyslu, tak i nekvalifikované síly v zemědělství. Z těchto důvodů došlo k výraznému zmírnění retribučních rozsudků. U mírnějších trestů, kde existovala volba mezi vysídlením a trestem vězení, byla běžně dávána přednost první možnosti, neboť náklady spojené s vězněním tak byly přeneseny mimo československý stát. Na straně druhé jak stát ve vybraných odvětvích, tak především samotní zaměstnavatelé měli velký zájem o ponechání německých pracovních sil. Na Kutnohorsku se jednalo především o zemědělské dělnictvo, do průmyslu směřovalo jen minimum speci-

¹⁹ SOKA Kutná Hora, fond ONV Čáslav, kt. 916, hlášení z 18. 5. 1948.

²⁰ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 573, kt. 244, hlášení o počtu Němců v okrese z února 1949.

²¹ SOKA Kutná Hora, fond ONV Čáslav, i. č. 503, sg. 573, kt. 114, hlášení z 4. 6. 1951.

²² SOKA Kutná Hora, fond ONV Čáslav, i. č. 503, sg. 573, kt. 114, seznam z 26. ledna 1950.

alistů – jeden pracoval v sázavské sklárně, několik dalších bylo vyreklamováno z odsunu konkrétními podniky v pohraničí, kam nastoupili jako specialisté.

Mezi Němci pracujícími v zemědělství na kutnohorském okrese se vztah k odsunu postupně proměňoval. Nejprve měli z odsunu hrůzu, později, když se k nim dostávaly zprávy již odsunutých Němců, mezi nimiž měli obvykle příbuzné, že situace v Německu je mnohdy lepší než v Československu, o co nejrychlejší odsun usilovali. Své žádosti o odsun zdůvodňovali obvykle zcela pravdivě – snahou po scelení rodiny. Koncem 40. let však nastal problém na straně vítězných mocností. Válkou zničené Německo nebylo na příliv nových obyvatel připraveno a mocnosti odmítaly přijímat další transporty vysídlelců.²³ Jakmile se Němci dozvěděli konkrétní termín odsunu, obvykle jejich pracovní morálka upadla a čeští zaměstnavatelé si na ně začali stěžovat. Obdobně tomu bylo i v případech, kdy na přelomu 40. a 50. let z důvodu na straně Německa došlo k zrušení odsunu a ke zklamání Němců připravených již na odsun a těšících se na shledání s ostatními členy rodiny.

Ne všichni Němci však usilovali o odsun. V rámci této skupiny je nezbytné odlišit velkou skupinu „Němců“, kteří získali říšskoněmecké občanství během okupace a byli etnicky Čechy. Pro ně byla vize odsunu do Německa, kde neměli nikoho, hrozbou a snažili se všemožně odsunu vyhnout. Nejjednodušší možnost představovalo vrácení československého občanství. V roce 1949 žádalo o občanství 217 Němců.²⁴ Z hlediska teritoriálního rozmístění po okrese nejvíce žadatelů pocházelo z Kutné Hory, Uhlířských Janovic a menších městeček. Podle jiného seznamu z téže doby pouze 45 osob žilo na vesnici. Z nich ale pouze 30 bylo zemědělskými dělníky. Z podstaty retribuční vyplývalo, že obviněné osoby nemohly být samostatně výdělečně činné a nemohly tudíž být samostatnými zemědělci. Ve většině případů však zřejmě o původně samostatné zemědělce šlo.

Z žádostí je patrný původ těchto Němců. Pouze menší část z nich tvořili Češi, kteří německé občanství získali až za okupace. Podle sociálního složení, kde byli výrazně zastoupeni dělníci, je zřejmé, že tímto způsobem řešili svoji tíživou hmotnou situaci, neboť přihlášením se k Němcům získali vyšší potravinové příděly, někdy i výhodnější místo a vyšší mzdu. U osob „pod definitivou“ – zejména bývalých vojáků a četníků – hrál výraznou roli strach ze ztráty penze. Výjimečný případ představuje případ již zmíněného „zemědělce“ Bureše z Přitok, který se podle svých slov dal do služeb kolínského oberlandratu jedině z toho důvodu, aby zde mohl provádět výzvědnou činnost, svoje poznatky pak předávat odboji a varovat české lidi před možnými postihy. Soud mu neuvěřil.²⁵

²³ K problematice jednotlivých fází odsunu a jejich mezinárodněprávních souvislostí blíže *Staněk 1991*. Odsuny byly později obnoveny a týkaly se především propouštěných německých retribučních vězňů a Němců, kteří odmítli československé občanství. Odsun byl v hrubých rysech dokončen do poloviny roku 1956, poslední němečtí vězni však opustili vězení až v roce 1968 (*Staněk 1991*, 155, 168).

²⁴ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 688, sg. 573, kt. 244, žádosti o vrácení občanství.

²⁵ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 8889, sg. 216.7, kt. 361, žádost J. Bureše. K dalšímu osudu J. Bureše nebyly v archivním fondu nalezeny podklady. Je velmi pravděpodobné, že nebyl odsunut, neboť jeho žádost přesáhla rok 1948, kdy byl odsun prakticky zastaven. Pravděpodobně se jeho osud vyřešil zákonem o československém občanství z roku 1953, který vyřešil občanství všech osob (tj. především retribučních vězňů a neodsunutých Němců) bez potvrzení o národní spolehlivosti, bez něhož nebylo občanství udělováno. Vzhledem k věku však mohl dostat i prezidentskou milost, která by ho vyňala z odsunu.

Největší skupinu žadatelů tvořili příslušníci smíšených manželství. Jejich sňatek se stal po osvobození, resp. z pohledu německé strany již za okupace, trestným činem souzeným podle retribučního dekretu. Český partner musel po válce složitě vysvětlovat, proč si vzal německého partnera a proč neodmítl říšskoněmecké občanství. Zatímco v těsné poválečné době lidové soudy české partnery odsuzovaly a předurčily je tak k odsunu, postupem doby byl náhled na smíšená manželství stále mírnější a čeští partneři zůstávali v Československu. Problém nastal, když byli jejich němečtí manželé, méně často manželky, již odsunuti. To pak naopak obvykle o odsun žádali, aby byla rodina scelena. Výjimečně nové partnerské svazky vznikaly i po válce. Jen velmi vzácně však měly podobu manželství, a to pouze tehdy, když již bylo dítě na cestě. Zaznamenán je případ, kdy český milenec se odmítl vzdát své německé milenky, která dvakrát byla odsunuta a dvakrát se vrátila přes tehdy ještě poměrně dobře prostupnou zelenou hranici za mužem zpět, a to i přes své těhotenství. Rodina muže žádala úřady, aby mu styky s Němkou zakázaly. Podle poslední dochované zprávy byla těhotná milenkka v roce 1949 opět připravena k odsunu v libereckém sběrném středisku.²⁶ Při rozhodování o tom, zda partnerovi povolit výjimku z odsunu či nikoliv, hrály důležitou roli i takové okolnosti jako bylo prohlášení manžela, že svoji německou manželku bude po celý život žít.²⁷ Na Kutnohorsku jde o ojedinělý případ a i zde běžné zprávy v tisku, že Němky si nyní berou houfně Čechy, aby zde mohly zůstat, jsou pro Kutnohorsko jednoznačně nadsazené.

V polovině roku 1950 odjel z Československa poslední transport Němců do Německa a osud zbylých Němců nebyl vyjasněný. Neměli československé občanství a jejich „mateřská“ země je nechtěla. Československý stát, který je v národním hospodářství potřeboval, změnil v této situaci zcela svoji taktiku a naopak se snažil tyto Němce v republice udržet. I přesto se na Kutnohorsku našlo šest Němců, kteří československé občanství odmítli a usilovali o vysídlení.²⁸ Čtyři z nich byli zemědělskými dělníky žijícími na venkově. Naopak 90 osobám bylo občanství vráceno nebo bylo jeho vrácení v řízení s očekáváním pozitivního výsledku. Z nich 41 žilo na vesnici a 26 pracovalo jako zemědělství dělníci. Úřady dostaly v tomto ohledu pokyn, aby přistupovaly k žádostem Němců o československé občanství s maximální benevolencí. Při projednávání žádostí se nově posuzoval vztah žadatelů k lidové demokratickému zřízení a jejich zapojení do budovatelských aktivit. Proto bez problémů bylo vyhověno žádosti krmiče úderníka sudetského Němce Jana Kohlera z Nových Dvůrů.²⁹ Ve velké části případů již Němci po pěti letech ztráty původních kontaktů a naopak zapojení do nových sociálních vazeb na Kutnohorsku na odsunu nelpěli, často již uměli plyně česky a postupně se integrovali do české společnosti.

²⁶ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21, kt. 94, situační zpráva stanice SNB Zbraslavice z prosince 1947.

²⁷ J. Miřátský, za okupace nuceně nasazený v Říši, si zde našel družku, s níž měl dceru a s níž se vrátil do rodných Neškaredic. Dcera jím zemřela a on opakovaně složitě žádal o udělení občanství manželce, která mu v době okupace zachránila život. SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21, kt. 94, situační zpráva stanice SNB Kutná Hora za duben 1947.

²⁸ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 888, sg. 216.7, kt. 363, celkový přehled o počtu Němců v okrese Kutná Hora z 6. 1. 1950.

²⁹ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 888, sg. 216.7, kt. 361, žádosti sudetských Němců o československé občanství.

Na kutnohorském a čáslavském venkově žila ještě jedna skupina Němců a tou byli němečtí váleční zajatci. Jejich celkové počty nejsou známy. Podle hlášení stanic SNB však šlo o jednotlivce v jednotlivých obcích. Nejvíce jich pracovalo v roce 1946 v Suchole, kde jich bylo nasazeno 13. Pro celý okres je tak možno odhadnout počet zajatců na první stovky osob. Zcela výjimečně mezi nimi byli i „bývalí“ Češi, kteří přijali říšskoněmecké občanství. Obvykle se jednalo o německé manžele případně syny ze smíšených manželství.³⁰ Převažovali však etničtí Němci. Zatímco těsně po válce byli zajatí němečtí vojáci odsouváni do zajateckých táborů, později zcela převážil opačný směr jejich pohybu – ze zajateckých táborů do jednotlivých obcí a měst okresu. Po odsunu Němců z internačního tábora a poté po dílčích odsunech Němců ze zemědělství neměl zejména v zemědělství chybějící dělníky kdo nahradit. Proběhlo sice několik pokusů nahradit Němce Maďary, ale ti neustále utíkali domů na jižní Slovensko a pokud rovnou neutekli, tak měli výrazně horší pracovní morálku. Jejich manželky navíc odmítaly pracovat vůbec a chtěly se starat pouze o rodinu. Často se jednalo o slovenské Maďary a o Cikány. Ti byli v roce 1946 nasazeni v uhlířskojanovickém státním statku, ale pro časté hádky a bitky byli po třídní stávce, kdy odmítali pracovat, odsunuti a nahradili je Němci.³¹ Němečtí váleční zajatci tak představovali nejsnáze dostupnou alternativu získání pracovních sil. Pro vedení zajateckých táborů bylo zaměstnávání zajatců vhodnou příležitostí k vylepšení táborových rozpočtů i ulehčením práce, neboť zajatci byli smysluplně zaměstnáni a vyžadovali minimální dozor. Jejich zemědělské zaměstnavatele byli s německými zajatci velmi spokojeni, protože byli pracovití, a jelikož byli rozptýleni po venkově a nešlo je důsledně kontrolovat a nevztahoval se na ně táborový režim, tak byli i samotní zajatci, pokud neměli smůlu na zaměstnavatele, který je okrádal na mzdě i jídle, ve většině případů spokojeni. Nejvíce zajatců zde pracovalo po odsunu civilního německého obyvatelstva roku 1946, kdy jen na Čáslavsku pracovalo v zemědělství 93 válečných zajatců.³² Jejich počet začal klesat až koncem 40. let. Tehdy se začala postupně zhoršovat pracovní morálka zajatců, kteří viděli, že ostatní skupiny německého obyvatelstva již byly z převážné části odsunuty.³³ I váleční zajatci začali od svých zaměstnavatelů utíkat do zajateckých táborů s vidinou odsunu do Německa. Poslední německé válečné zajatce bylo možno na Kutnohorsku nalézt ještě v roce 1950. Jednalo se o říšské Němce, neboť sudetští Němci byli již v roce 1946 předáni do kompetence ONV a poté obvykle odsunuti, zatímco na ty říšské se stále vztahovaly vojenské předpisy.

³⁰ Němečtí zajatci českého původu měli obvykle těžký osud. Po propuštění ze zajateckých táborů je obvykle – jako Němce – čekalo vězení, mnohdy i v případech, že válku strávili ve spojeneckých zajateckých táborech. Stejně jako české manželky museli složitě dokazovat, jakým způsobem přišli k říšskoněmeckému občanství.

³¹ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv. č. 399, sg. III/21, kt. 94, situační zpráva stanice SNB Uhlířské Janovice. V souvislosti s nasazením Slováků, resp. slovenských Maďarů, v zemědělství se dochovalo zajímavé svědectví o vztahu Slováků k Čechům. Podle něho část Slováků Čechy živelně nenáviděla, držela smutek za popraveného prezidenta Tisa a požadovala obnovu Slovenského štátu.

³² SOKA Kutná Hora, fond Okresní národní výbor Čáslav, kt. 114, seznam válečných zajatců v okrese.

³³ Zajatci se měli rovněž tendenci vzájemně kontaktovat a vyměňovat si informace. Hlášení z 18. 11. 1946 okresní stanice SNB Kutná Hora, že provádějí taktické rozdělení, rozdělují si zbraně a chystají revoltu, jsou však vzhledem k situaci Němců spíše dílem české poválečné schizofrenie.

Po roce 1950 zůstalo na Kutnohorsku již jen několik desítek osob německé národnosti. Menší část z nich zůstala ve vězení, kde si odpykávali retribuční tresty z roku 1945, případně let následujících, a ostatní byli většinou sudetští Němci ze smíšených manželství, výjimečně i specialisté a antifašisté. Těch však bylo na Kutnohorsku minimum, neboť zdejší úřady k antifašistům přistupovaly velice striktně a odmítaly jim potvrzovat legitimace.³⁴ Němci byli 29. listopadu 1949 formálně zrovnoprávněni s Čechy a v roce 1953 jim byl přiznán statut národnostní menšiny, čímž byl vyřešen i osud těch Němců, kteří nedostali československé státní občanství.³⁵ Tím však osud německé menšiny na Kutnohorsku nekončí. Němci, byť ve výrazně menším počtu než před válkou, zde žili i nadále, rozptýleni po jednotlivých vesnicích a městech. Část z nich využila v roce 1968 možnosti vystěhovat se do Německa a scelit tak rozdělené rodiny. Část z nich, resp. dnes již většinou jejich potomci, zde žijí dodnes a o pohnutých osudech jejich rodin dnes kromě nejbližších příbuzných a známých již nikdo neví.

Prameny:

Státní oblastní archiv Praha – Státní okresní archiv Kutná Hora:

fond Okresní úřad Kutná Hora

fond Okresní úřad Čáslav

fond Okresní národní výbor Kutná Hora

fond Okresní národní výbor Čáslav

ÚDER, tiskový orgán OV KSČ Kutná Hora, 1945–1948.

Literatura:

Arburg, A.von 2010: Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945. Brno.

Brandes, D. 2002: Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska. Praha.

Frommer, B. 2010: Národní očista. Retribuce v poválečném Československu. Praha.

Kamenář, J. 2013: Kutná Hora v období Třetí Československé republiky. Bakalářská práce na PaedF UK Praha.

Kossert, A. 2011: Chladná vlast. Historie odsunutých Němců po roce 1945. Brno.

Novák, P. 1994: Internační tábory pro Němce v Kutné Hoře. Krásné město 1, 8–9.

Staněk, T. 1991: Odsun Němců z Československa 1945–1947. Praha.

Staněk, T. 2011: Němečtí váleční zajatci v českých zemích 1945–1950. Nástin vybraných problémů. Opava.

Štroblová, H. – Altová, B. et al. 2000: Kutná Hora. Praha.

³⁴ SOKA Kutná Hora, fond ONV Kutná Hora, inv.č. 399, sg. III/21, kt. 94, situační hlášení stanice SNB Rataje z dubna 1946. Většina Čechů považovala všechny Němce za fašisty a antifašisté trpěli řadou ústrků. Někdy k tomu přispívali i sami. Podle hlášení z Petrovic, tamější antifašističtí manželé Hugo a Marie Schidersovi několik hodin denně venčili psa, místo aby řádně pracovali. Než by byli občany druhé kategorie, nechala se většina antifašistů raději odsunout.

³⁵ Zákon č. 34/1953 Sb. z 24. 4. 1953, jímž některé osoby nabývají československého státního občanství.

Nové království rostlo z východu ...a počátek vzalo v Čáslavi

Martin Šandera

V naší době se dějí v Čechách neobyčejné věci, ať vezmeš v úvahu mír nebo válku.

Aenea Silvio Piccolomini, Historia Bohemica

Čáslav je v paměti českého národa spojena především s nejslavnějším sněmem husitské revoluce (3.–7. 6. 1421). Z vědomí však prakticky vymizelo, že se o 19 let později stala se dějištěm události, která ve svých důsledcích ovlivnila české dějiny ještě významněji. Bylo jí ustavení spojených východočeských landfrýdů dne 17. března 1440. Zrodila se síla, která, byť až po dlouhém vývoji a mnoha politických, ideových i vojenských zápasech dokázala zemi vyvést z trudných let polipanského bezvládí, vrátit jí řád i úctu k právu.

V době tzv. polipanského bezvládí (1439–1452) se jasně ukázal charakter politických vůdců národa, především tedy české a moravské šlechty. Země nemusela čelit zahraniční intervenci, na trůnu neseděl panovník z dynastie „Čechům nepřející“, ani jeho jménem zemi nespravoval cizí regent, v čele kléru nestál ambiciózní cizinec a v neposlední řadě špičky katolické církve i celá tato organizace byly plně zaujaty samy sebou, naplno se rozhořel boj mezi papežem Evženem IV. a basilejským koncilem, který vyústil až v nové schizma.¹

Jaký obraz tehdy skýtalo České království? Zemi chyběl nejen král, ale i jakákoli centrální výkonná moc a jak už to bývá, mnoho lidí této situace zneužívalo k vyřizování osobních účtů nebo obohacování, otevřel se prostor jak pro akce loupeživých rytířů, tak i falšování dokumentů, podvody i politické vraždy, to vše k této době patřilo. Především pokračoval boj mezi katolictvím a husitstvím (utrakvismem), dostal ale jiné dimenze. Místo otevřené války z let husitské revoluce nastoupila skutečná studená válka, docházelo k přeskupování sil, šlechta i města měnily strany, častým se stalo zrazování spojenců, probíhaly desítky veřejných i tajných jednání, až nakonec z toho vření a marasmu vykrytalizovaly dva hlavní bloky, dvě síly, které spolu svedly boj o vládu v království. Ta vítězná, spojená především se jménem Jiřího z Poděbrad, vzala svůj počátek právě na již vzpomínaném sjezdu v Čáslavi.²

Pomyslné karty pro dlouhá léta polipanské bezvládí rozdalo krátké působení posledního Lucemburka na českém trůně. Především tu byl Zikmundem zlegalizovaný obrovský majetkový převrat, neboť návrat před rok 1419 si kromě katolické církve nepřál nikdo. Pomohla si katolická šlechta, královská města a především se objevil nový, velice důle-

¹ Dodnes nepřekonaný obraz tohoto polipanského bezvládí podal ve čtyřech svazcích „Věku poděbradského“ Rudolf Urbánek (1915; 1918; 1930; 1962).

² Autorem výroku o novém království, jež rostlo z východu a jehož parafráze byla použita jako název této stati, je rovněž již citovaný Rudolf Urbánek (1915, 865). Obecný přehled let bezvládí přináší i František Šmahel (1996) a Petr Čornej s Milenou Bartlovou (Čornej – Bartlová 2007).

žitý prvek, pro který moderní dějepisceví užilo název husitská válečná aristokracie – desítky bývalých husitských hejtmanů (Jakoubek z Vřesovic, Jan Smiřický, Kostkové z Postupic, budoucí čelní představitelé Čáslavského kraje Mikuláš Trčka z Lípy a Jan Hertvík z Rušínova, Mrzáci z Miletínka a další), kteří nyní ovšem ovládali majetek, o němž si mnohé starobylé panské rody mohly nechat jen zdát (k tomu *Petráš 1976*, 52–57).³

Po smrti císaře Zikmunda propukl spor o český trůn mezi Jagellonci a Zikmundovým zetěm Albrechtem Habsburským, který rozdělil společnost na stranu rakouskou, představovanou katolíky a umírnění kališníky, a propolskou (ve starších historických pracích bývá ne zcela ideálně nazývána strana národní), již tvořil kališnický střed a husitští radikálové, menší část vysoké šlechty, rytířstvo a značná část královských měst. Vítězství se klonilo na Albrechtovu stranu, ale jeho nečekaná smrt v říjnu 1439 stav věcí zvrátila. Zpočátku znesvářené strany, které se na lednovém sněmu roku 1440 shodly na kompromisní dohodě, tzv. „Listu mierném“ (*SOA Třeboň, Sbíрка pergamenových listin*, sg. 115), věřily, že půjde pouze o několikaměsíční provizorium. Panovníka si království zvolí na novém sněmu počátkem léta a dočasnou neexistenci ústřední vlády prozatím překlene vytvoření krajských organizací šlechty a měst. „Provizorium“ se však protáhlo na takřka 13 let.

V průběhu jara se ve všech 12 českých krajích ustavily landfrýdní organizace, východ země však pokročil ještě o mnoho dál. Na den 17. března 1440 byl do Čáslavi, jejíž jméno měla řada veteránů husitské revoluce ve velmi dobré paměti, svolán sjezd nikoli pouze jediného, ale hned čtyř východočeských krajů. Sjelo se tu na čtyři sta dvacet šlechticů (z toho tři ženy). Už to byl obrovský úspěch, když uvážíme, že již vzpomínaný slavný husitský sněm hostil cca šest desítek účastníků. Ani takto vysoké číslo ještě kupodivu nepředstavovalo naprostou většinu východočeské šlechty, lze však prohlásit, že v jednotlivém zápise s 29 články společnými pro všechny čtyři nově ustavené landfrýdy nalézáme především jména držitelů hradů a tvrzí, a tedy rozhodující vojenskou a majetkovou sílu jednotlivých krajů. S jistým zjednodušením je však možné říci, že zde bylo zastoupeno cca 50–55 % východočeské šlechty, ta však držela kolem 80 % pozemkového majetku ve východočeských krajích. Úvodní sled jmen signatářů sice hierarchicky odrážel urozenost a majetkovou pozici bez ohledu na konfesijní otázky či názorové postoje, nikoli však to, kdo bude v landfrýdních organizacích držet skutečnou politickou moc.⁴

³ Přehled obřích majetkových změn a tím i zisků husitských hejtmanů vydal August Sedláček v rámci edice *Zbytky register králův římských i českých z let 1361–1480*, identickému tématu se pak věnoval například Milan Moravec (1985, 140–171).

⁴ Originál zápisu spojených východočeských landfrýdů na mír zemský ze 17. 3. 1440 se bohužel nedochoval, k dispozici je alespoň soudobý opis (*SOA Třeboň, fond Historica Třeboň, inv. č. 553, sg. 471*) a jeho edice (AČ I, 149–163, č. 3). Odhad majetku je samozřejmě velmi hrubý – vychází z údajů Augusta Sedláčka (1993; 1994; 1999a; 1999b), Petra Šulce (1997, 65–84) a „*Zbytků register králův římských i českých z let 1361–1480*“ (ed. A. Sedláček, in: *Historický archiv* 39, Praha 1914).

Srovnáme-li seznam šlechty zakoupené v Čáslavsku k roku 1440 s výčtem signatářů landfrýdního zápisu ze 17. března 1440, pak z celého seznamu devadesáti devíti držitelů hradů nebo tvrzí bylo padesát sedm zapsáno v landfrýdní smlouvě (57,6 %). K tomuto výsledku je třeba ještě připočíst třiatřicet tvrzí, o nichž víme, že v roce 1440 stály, ale nevíme, kdo byl k tomuto datu jejich vlastníkem. Tím se dostáváme na rozmezí od 43,2 do 57,6 % zapsaných držitelů (viz *Beran 2008*, 81–90, 100–103).

Hned v 1. článku landfrýdního zápisu se politická reprezentace přihlásila a zavázala k hájení a prosazování všech bodů Listu mírného „*což božského, duchovního i swietského zawierajť*“. Budoucí směřování východočeských krajů naznačovala jména osobností, které byly do čela landfrýdů vybrány – tedy hejtmanů a členů hejtmanských rad. Obratný Hynce Ptáček z Pirkštejna byl zvolen hejtmanem Kouřimského kraje, který jediný dostal i druhého hejtmana – Jana Čabelického ze Soutic. Jan Čabelický byl však příslušníkem stejné strany a v následujících letech zcela jednoznačně působil jako Ptáčkův zástupce či náměstek, nikdy však ne jako rovnocenný partner. V radě kouřimského hejtmana zasedli Jan Zajímač z Kunštátu, jež ovládl většinu majetku Sázavského kláštera, zástavní pán královského města Kolína Bedřich ze Strážnice, Jan Sádlo z Kostelce, Oldřich Močihub z Královic, Rinart z Hradetína a dva měšťané – jeden z Českého Brodu a druhý z Kouřimi (jejich vlastní jména v zápisu uvedena nebyla). V Hradeckém kraji se stal hejtmanem Jetřich (Dětřich) z Miletínka, bratr slavného lipanského vítěze Diviše Bořka. V radě zasedli Arnošt z Černčic, Jan z Veselice, Havlík z Dřevěnic a Zikmund Anděl z Ronovce. V Chrudimsku získal hejtmanský post Bohuš z Postupic (syn slavného husitského velitele a diplomata Viléma Kostky), do rady byli vybráni Vaněk z Milevsí, Tristam z Barchova, Jan Pardus z Vratkova a Diviš z Košumberka. Čáslavský kraj měl nyní za hejtmana Jana Hertvíka z Rušínova a v radě největšího válečného zbohatlíka Mikuláše Trčku z Lípy, Mikuláše mladšího z Ledče, Jana Chotúně z Nestajova, Epíka z Krucemburka a dva měšťany – jednoho z Kutné Hory a druhého z Čáslavi (patrně to byli Ambrož a Kantor). Mezi hejtmany a dokonce i v hejtmanských radách, které fungovaly jako poradní i výkonný orgán zároveň, chyběla tedy jména těch signatářů, kteří se v minulých dvou letech otevřeně postavili na stranu Albrechta Habsburského. Opomenut tedy zůstal Hynek Krušina z Lichtenburka, rovněž i Ota z Bergova a jeho synové, Jiří z Vízmburka i proslulý Hašek z Valdštejna. Vskutku pozoruhodné bylo, že mezi krajskými hejtmany a dokonce i mezi příslušníky hejtmanských rad figurovali pouze tři příslušníci vyšší šlechty – vedle Hynce Ptáčka z Pirkštejna tu byl jen Jan Zajímač z Kunštátu a Mikuláš mladší z Ledče, náležející k rodu pánů z Řičan. Pro další léta měla být hybnou a hlavní politickou silou východních Čech, byť na čele s pánem, nižší šlechta, přesněji řečeno husitská válečnická aristokracie z řad nižší šlechty.⁵ Nejdůležitější krok k vytvoření východočeské základny byl učiněn.

Pravomoci, které landfrýdní zápis dával hejtmanům, byly opravdu rozsáhlé a kdyby byly uplatněny v plné míře, byly by takřka diktátorské – v tomto směru se krajský landfrýd choval skutečně jako království v malém a na krajskou správu přecházely pravomoci vyhrazené do té doby jen ústředním orgánům či dokonce přímo panovníkovi. Držitelé svobodných i manských statků, kteří signovali landfrýdní zápis (a pro nikoho jiného nemělo být podle 27. článku v krajích místo!) byli povinni hejtmana a radu plně poslouchat a plnit jejich pokyny. Kromě správní oblasti měl hejtman významná práva ve vojenské sféře – svolávat a velet krajské hotovosti, a dokonce i spolu s radou určit, zda jednotliví stavové vyslali síly přiměřené svému jmění. Pokud dospěli k názoru, že

⁵ Viz „*Zápis spojených krajů na mír zemský*“ v AČ I, 254–263, č. 3. O volbě hejtmanů pak mluví 4. článek. Biografie jednotlivých landfrýdních hejtmanů podali Martin Šandera (2011), Jaroslav V. Dolenský (1888, 3–40), Bohuš Rieger (1877, 149–175) a Oldřich Pakosta (1997, 44–45).

tomu tak nebylo, mohli provinilce pokutovat. Hejtman také určoval, jak naložit s dobytými hrady a tvrzemi. Kromě toho disponoval všemi pravomocemi krajského popravce a ve svém kraji platil i za hlavu justice: „*A což hajtman s raddú přidanú sobě nebo s některými z nich wypowie a rozkáže, na tom aby bylo přestáno, tak aby sie bezprawie w krajích našich žádnému nedálo*“ (AČ I, 254–263, č. 3, čl. 7). Navíc měl hejtman s radou právo vypsat na území landfrýdu daň „pro obecné dobré“ a určit, na co se vybrané peníze vynaloží. Snad právě tento bod pomáhal Ptáčkovi unést břemeno spojené s jeho mimořádnou politickou angažovaností. I landfrýdní hejtman však mohl být odvolán, jestliže by se „*kraji tomu a obci nelíbil*“ (AČ I, 254–263, č. 3, čl. 10), v žádném z východočeských landfrýdů však po celou dobu jejich trvání k takové situaci nedošlo.

Na území spojených krajů leželo 12 královských měst, v landfrýdním zápisu jako samostatný signatář figurovalo pouze jediné – hostitelská Čáslav zastupovaná purkmistrem a konšely. Nešlo tu jen o stavovský rozpor mezi nižší šlechtou a měšťanstvem, tak typický pro pozdější jagellonskou éru, hlavní příčina byla jiná. Ke královským městům bylo třeba přistupovat obezřetně – ovládat druhé netoužila, ale v letech revoluce si zvykla na autonomní postavení a nechtěla se podřizovat nějaké náhradní moci místo krále. Utrakvističtí vůdci je však v následujících měsících přeci jen dokázali získat pro svůj program a v náboženských otázkách v nich našli ještě věrnější spojence než v řadách nižší šlechty.

Spojené landfrýdy se staly rámcem, ve kterém se Ptáčkova a později poděbradská strana vyvíjela, který zcela vyplnila a politickým i ideologickým vlivem přesáhla. Její vůdci zvolili chytrou taktiku s cílem konfesně i politicky sjednotit české utrakvisty, radikály zbavit ideologického vlivu tábořské církve a přimět ke sjednocení, ty nejneústupnější donutit k poslušnosti silou. Teprve pak hodlali svést zápas s katolickými magnáty z jižních a západních Čech. Za neexistence ústřední vlády, zvláště když se zemské sněmy nebyly schopny shodnout na ničem podstatnějším, stoupal význam a síla spojených východočeských landfrýdů s každým rokem.

První střety také nesvedly s katolíky, ale s husitskými radikály na severovýchodě – tj. s bývalými spojenci z války s Habsburkem. A právě tento záměr se ve svých důsledcích opět významně odrazil v dějinách města Čáslavi. Nebezpečnou překážku v plánech landfrýdních hejtmanů představoval Jan Kolda ze Žampachu, pán Náchoda, bývalý husitský válečník, nyní však již bezskrupulózní kořistník, který většinu svých statků držel ne na právním základě, ale silou. Jan Kolda se nepřipojil k signatářům landfrýdů, nerespektoval jejich požadavky na zachování míru v kraji. Jeho pozice byl velmi silná, ovládal síť několika hradů a tvrzí, a získal si řadu spojenců – Hložkové ze Žampachu, Svojsze ze Zahrádky, Beneš z Mokrovous, což byli lidé prošli ohněm husitské revoluce. Kolda se navíc nehodlal spokojit se s tím, co již do roku 1440 ukořistil, podnikal nové loupeživé akce, při nichž ovládl hrad Rychmberk, a pokusil se i o jednu z nejsilnějších východočeských pevností – Nový Hrad Klečkov. Aby na teritoriu spojených landfrýdů nejen existovala, ale i narůstala síla, která je odmítala respektovat, to si nemohl jejich vrchní hejtman Hynce Ptáček dovolit.

Čáslavsko se stalo dějištěm vojenských událostí, města samotného se přímo nedotkly, ale na dohled od něj, pod hradem Lichtenburk, se v závěru května 1441 shromáždilo několik tisíc ozbrojenců pod vedením landfrýdních hejtmanů Hynce Ptáčka z Pirkštejna

a Jana Hertvíka z Rušínova.⁶ Válečná kampaň se protáhla na celých šest týdnů, navíc hrozilo, že se do války na Koldově straně zapojí táboři, přesto landfrýdy dobyly většinu jeho pevností. Samotnému Koldovi se ale z obklíčeného Náchoda podařilo uniknout. Spor se přenesl k diplomatickému stolu a jako dějiště politických jednání zvolili landfrýdňí vůdci opět Čáslav, kam na den 17. srpna 1441 svolali sjezd pro obnovení zemského míru, tedy pro skutečné právní ukončení války proti Janu Koldovi a jeho spojencům.

Sjely se tu desítky příslušníků čtyř východočeských landfrýdů. Jan Čabelický Ptáčkovým jménem obeslal i tábory a ti sem vyslali své zástupce. Nejprve byl ujednán konečný smír s Janem Koldou ze Žampachu. V Koldově v držení měl od nástupu až do příštího krále zůstat náchodský hrad i přilehlé město. Zda se na tomto kroku podepsala „velkomyslnost vítězů, kterou si mohli dovolit“, nebo to, že se Koldy na sjezdu zastával mocný Hynek Krušina z Lichtenburka, pán strategicky důležitého Kladska, není dodnes zcela jasné. Do smíru byli přijati také táboři a jejich protivníci stojící mimo rámec východočeských landfrýdů – Hanuš z Kolovrat a Pražané. Poté byla znovu deklarována obecná vůle kdykoli rázně zasáhnout proti rušitelům zemského míru.⁷

To vše byla jen předehra k závažnému kroku, jímž Hynce Ptáček z Pirkštejna hodlal posílit český utrakvismus, pevně stmelit řady své strany a organizačně ještě více provázat východočeské kraje. Jestliže v březnu 1440 začalo v Čáslavi světské sjednocování kališníků, tak nyní došlo i na církevní či chceme-li duchovní sféru. Sjezd prohlásil Mistra Jana Rokycanu hlavním a nejvyšším správcem utrakvistického duchovenstva spojených landfrýdů, aby trestal kněží, kteří si počínají výstředně, a obrátil ty, jež setravávají v bludech. Významný dodatek „s pomocí měst a pánuov jmenovaných“ ukazoval, že Rokycana bude zaštitěn světskou mocí a jeho odpůrci musí počítat s její tvrdou rukou (*SLČ z rukopisu křížovnického*, 165). Ptáček stál v čele spojených krajů jako respektovaná politická hlava, Rokycana získal stejné postavení v duchovní sféře. Tomu se, alespoň prozatím, podrobil i kolínský pán Bedřich ze Strážnice, sám bývalý tábořský kněz.⁸ Nyní šlo pánu z Pirkštejna o to, aby příkladu spojených landfrýdů následoval celý, dosud roztržštěný, utrakvistický tábor. Po několika letech se celému utrakvistu znovu nabízel skutečný duchovní vůdce. A kdo přijme duchovní hlavu, nebude se dříve nebo později bránit uznat i hlavu světskou.

V Čáslavi bylo dohodnuto svolat na 4. říjen do Kutné Hory synodu husitského kněžstva nejen z východu, nýbrž z celé země. Byla tu možnost proniknout církevním vlivem dále, než v dané době mohla Ptáčkova strana politickou mocí. V Kutné Hoře více než

⁶ O shromáždění vojsk u Lichnice viz list Hynce Ptáčka a Jana Hertvíka z 29. května 1441 (Lis. 106–108, č. 132). O průběhu válečných událostí informoval Jan Čabelický v listech z 11. a 16. července 1441 (Lis. 105, č. 32 a 113, č. 139). Jejich přehled přináší také například Vladimír Wolf (2002, 38–45) a Martin Šandera (2011, 88–95). Z poněkud jiného úhlu pohledu pak také František Šmahel (1990, 518–520).

⁷ K obeslání Táborů – města Tábor, Žatec, Písek a Klatovy (AČ VI, 440; regesta v *Chronicon Taboritarum III*, kap. 2, 731; *Prameny k synodám strany pražské a tábořské v letech 1441–1444*, 16, č. III; *Starší letopisové čeští*, 126). O vystoupení Hynka Krušiny z Lichtenburka v Koldův prospěch pak referuje Jan Urban (2003, 301–304).

⁸ O knězi Bedřichovi a jeho postojích hovoří Amedeo Molnár (1985, 79). K Rokycanovu působení v roli správce duchovenstva spojených landfrýdů se pak vyjadřuje Martin Šandera (2009, 33–40).

350 kněží uznalo Jana Rokycanu za svého vůdce a slíbilo mu poslušnost. Synoda svým usnesením Rokycanu zároveň vyzvala, aby se znovu stal správcem celého utrakvistického kněžstva. V důsledku tohoto aktu se Rokycanova strana stala hlavním základem celé utrakvistické církve v království. Kutnohorská synoda se však nesoustředila jen na volbu vůdce, především nabídla všem věřícím podobojí jednotící program. Stanovila jasná pravidla věrouky a církevních obřadů, stanovila hlavní zásady mravního a praktického života křesťanů podobojí.⁹ Stala se tak hlavním předpokladem k dalšímu jednání s pravým i levým křídlem utrakvismu. Zvláště umírnění utrakvisté, kteří se z obav před tábořským radikalismem často přidržovali katolického tábora, viděli v kutnohorských člancích dostatečný důkaz dobré vůle a byli ochotni k dalšímu sbližování s kališnickým středem. Východní landfrýdy dokázaly pro celý utrakvismus prosadit svůj model. Ke konečnému vítězství bylo v roce 1444 ještě daleko, ale tento trend se stal nezvratným.

Čáslav měla spatřit, že landfrýdní moc dovede nejen vést obratná politická jednání a chránit své urozené i neurozené signatáře, ale i tvrdě trestat. Když v srpnu 1441 landfrýdní signatáři jednohlasně prohlásili, že budou tvrdě a nekompromisně trestat všechny loupeživé rytíře a násilníky, bývalý tábořský hejtman Ondřej Keřský, usazený na Červených Janovicích a Paběnicích, z města raději ujel „*boje se, že mnoho lúpil*“ (SLČ z rukopisu křížovnického, 165). Strach ho však brzy opustil a Ondřej ze své tvrze Paběnice u Kutné Hory obnovil nájezdy na panství svých sousedů. Nejtučnější statky byly v držení Mikuláše Trčky z Lípy a Ondřejovi ozbrojenci vydrancovali i dvě vesnice kolínského pána Bedřicha ze Strážnice. To už sáhl vysoko, oba napadení byli sami schopni vojensky odpovědět, navíc měli své místo v hierarchii spojených východočeských krajů. Protože Paběnice ležely na území Čáslavského landfrýdu, svolal jeho hejtman Jan Hertvík z Rušínova v červnu hotovost, posily poslal z Kolína i Bedřich ze Strážnice. Ondřej Keřský svou tvrz zprvu úspěšně bránil, drtivě přesile ale nemohl dlouho odolat. Podařilo se mu sice pod rouškou noci prorazit kruh obléhatelů a prehnout na tvrz v Červených Janovicích, landfrýdní vojsko mu však šlo v patách a nový pokus o útěk z obklíčení se již Keřskému nezdařil. Byl zajat a na jeho zásluhy v letech revoluce se již nikdo neohlížel. Jako obyčejný lapka byl v poutech odvezen do Čáslavi a zde mohli početní měšťané přihlížet, jak na dnešním Žižkově náměstí poklekl k popravčímu špalku (SLČ z rukopisu křížovnického, 191).¹⁰

Jiří z Poděbrad, který pana Ptáčka po jeho předčasné smrti v roce 1444 nahradil v čele tohoto mocenského bloku, již volil jako dějiště landfrýdních sjezdů raději blízkou Kutnou Horu. Přesto Čáslavský landfrýd i představitelé města s ním byli u všech rozhodujících zvrátů v zemi – u přeměny landfrýdního čtyřspolku v Jednotu poděbrad-

⁹ 24 článků usnesení I. kutnohorské synody otiskl Zdeněk Nejedlý (*Prameny k synodám strany pražské a tábořské 1440–1444*, 16, čl. VI). Z literatury k tomu Amedeo Molnár (1985, 80) a Arnošt Denis (1932, 26).

¹⁰ Poměrně podrobně byl o těchto událostech informován i Oldřich z Rožmberka, který vše líčí ve svém listu Kašparu Šlikovi z 6. července 1446 s výstižnou narážkou na nemilosrdný střet dvou bývalých tábořských hejtmanů „*dum satanas satanam eicit, quomodo stabit regnum eisus!*“ (*Listář a listinář II*, 116, č. 163; srov. *Urbánek 1918*, 149).

skou, v níž Jiří dostal takřka diktátorské pravomoci, v srpnu 1448, vyslaly své vojenské oddíly na shromaždiště vojsk u Kačiny poblíž Kutné Hory a účastnily se nečekaného, pro mnohé dokonce zázračného dobytí Prahy v noci z 2. na 3. září 1448.¹¹ Ozbrojenci z Čáslavska vstoupili na poděbradské straně do války se Strakonickou jednotou v květnu 1450, na obou stranách stálo více než 10 000 mužů, ale stačila jediná dělostřelecká přestřelka u Rokycan, aby se odpůrci pana Jiřího vzdali naděje na vojenský úspěch v tomto konfliktu (*Palacký 1827, 78–83; Šmahel 1989, 135–142*).¹² Poděbradova cesta do čela království již byla nezvratná. A to vše vzalo svůj počátek v Čáslavi.

Prameny:

SOA Třeboň – Státní oblastní archiv Třeboň, Oddělení správy fondů a sbírek Jindřichův Hradec, Rodinný archiv pánů z Hradce, List mierný, inv. č. 88 (Sbírka pergamenů, stará signatura č. 115).

SOA Třeboň – Státní oblastní archiv Třeboň, fond Historica Třeboň, Zápis spojených východočeských landfrýdů na mír zemský ze 17. 3. 1440, i. č. 553, sg. 471.

AČ I: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské I*, ed. F. Palacký, Praha 1840.

AČ II: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské II*, ed. F. Palacký, Praha 1842.

AČ VI: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské VI*, ed. F. Palacký, Praha 1872.

Chronicon Taboritarum III, ed. K. Höfler, in: *Geschichtschreiber der Husitischen Bewegung in Böhmen II*, Wien 1865.

Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV (1449–1462), edd. B. Rynešová – J. Pelikán, Praha 1954.

Prameny k synodám strany pražské a tábořské v letech 1441–1444, ed. Z. Nejedlý, Praha 1900.

Starší letopisové čeští: Starší letopisové čeští, od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané. Sv. 2, edd. F. Palacký – J. Charvát – F. Krčma, Praha 1941.

SLČ z rukopisu křížovnického: *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, eds. M. Kaňák – F. Šimek, Praha 1959.

Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, ed. A. Sedláček. In: *Historický archiv 39*, Praha 1914.

list Hynce Ptáčka a Jana Hertvíka z 29. května 1441 – Lis. 106–108, č. 132.

list Jana Čabelického z 11. a 16. července 1441 – Lis. s.105, č. 32 a 113, č. 139.

Literatura:

Beran, Z. 2008: Čáslavský landfrýd 1440–1453. *Východočeské listy historické* 25, 81–90, 100–103.

Čornej, P. – Bartlová, M. 2007: *Velké dějiny zemí Koruny české VI*. Praha – Litomyšl.

Denis, A. 1932: *Konec samostatnosti české I*. Praha.

¹¹ Výčet měst zapojených na poděbradské straně uvádí Petr Čornej a Milena Bartlová (*Čornej – Bartlová 2007, 105*).

¹² Text následného příměří z 11.6.1450 viz AČ II, 274–279, č. 41; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV*, 238–242, č. 345. Obecně o vztahu Jiřího Poděbrada k městům píše Pavel Rak (*Rak 1985, 5–51*).

- Dolenský, J. V. 1888:* Jan Čabelický ze Soutic. In: Roční zpráva c.k. střední školy v Kutné Hoře. Kutná Hora, 3–40.
- Molnár, A. 1985:* Na rozhraní věků. Cesty evropské reformace. Praha.
- Moravec, M. 1985:* Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437. *Folia Historica Bohemica* 9, 140–171.
- Pakosta, O. 1997:* Visutá pečeť Kostků z Postupic. In: Pomezí Čech a Moravy, sv. 1. Litomyšl, 44–45.
- Palacký, F. 1827:* Vlastenecké dějiny I. Dobytí Prahy skrze p. Jiřího z Poděbrad léta 1448 a příčiny jeho. *Časopis českého muzea* 1, 78–83.
- Petráň, J. 1976:* Skladba pohusitské aristokracie v Čechách. In: Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu. AUC – Philosophica et historica 1. Praha, 52–57.
- Rak, P. 1985:* Česká venkovská královská města v politice Jiřího z Poděbrad, *Sborník historický* 32, 5–51.
- Rieger, B. 1877:* Jan Hertvík z Rušínova. *Časopis českého muzea* 51, 149–175.
- Sedláček, A. 1993–1999:* Hrady, zámky a tvrze království Českého I., II., V., XV. Praha.
- Sedláček, A. 1993:* Hrady, zámky a tvrze království Českého I. – Chrudimsko. Praha.
- Sedláček, A. 1994:* Hrady, zámky a tvrze království Českého II. – Hradecko. Praha.
- Sedláček, A. 1999a:* Hrady, zámky a tvrze království Českého V. – Bydžovsko. Praha.
- Sedláček, A. 1999b:* Hrady, zámky a tvrze království Českého XV. – Kouřimsko. Praha.
- Šandera, M. 2009:* Mistr Jan Rokycana a jeho východočeské působení. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308–2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále. Hradec Králové – Ústí nad Orlicí, 33–40.
- Šandera, M. 2011:* Hynce Ptáček z Pirkštejna. Opomíjený vítěz husitské revoluce. Praha.
- Šmahel F. 1988:* Dějiny Tábora I/1 (do roku 1421). České Budějovice.
- Šmahel F. 1990:* Dějiny Tábora I/2 (1422–1452). České Budějovice.
- Šmahel F. 1996:* Husitská revoluce IV. Praha.
- Šulc, P. 1997:* Struktura pozemkové držby v Hradeckém kraji na počátku 15. století. *Časopis Národního muzea – řada historická*, 65–84.
- Urban, J. 2003:* Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu. Praha.
- Urbánek, R. 1915–1962:* České dějiny III.1–4. Věk poděbradský I–IV. Praha.
- Urbánek, R. 1915:* České dějiny III.1. Věk poděbradský I. Praha.
- Urbánek, R. 1918:* České dějiny III.2. Věk poděbradský II. Praha.
- Urbánek, R. 1930:* České dějiny III.3. Věk poděbradský III. Praha.
- Urbánek, R. 1962:* České dějiny III.4. Věk poděbradský IV. Čechy za kralování Jiříka z Poděbrad. Léta 1460–1464. Praha.
- Wolf, V. 2002:* Jan Kolda ze Žampachu. Život tábořského hejtmana, kondotiéra a psance. Trutnov.

Obchvat Kolína očima archeologa

Radka Šumberová

Stavby dálnic a silničních obchvatů patří spolu s budováním rozlehlých průmyslových zón k nejrozsáhlejším zásahům do terénu, které v posledních letech mění tvář naší krajiny.

Dosud téměř nenarušené území o rozloze 40 ha zasáhla radikálním způsobem i výstavba obchvatu silnice I/38 mimo Kolín. Archeologové zde museli prozkoumat řez archeologicky velmi exponovanou krajinou na levém břehu Labe, kde pod dříve intenzivně obdělávanou zemědělskou půdou byly zachovány zbytky několika desítek pravěkých sídlišť a pohřebišť. Podařilo se prokázat téměř kontinuální osídlení oblasti od mladší doby kamenné do raného středověku, které lze zdůvodnit strategicky výhodnou polohou na křižovatce od pravěku velice důležitých komunikací. Vyhodnocení výsledků výzkumu přispívá k poznání proměn krajiny působením člověka od doby, kdy začal své okolí kvůli obživě úmyslně přetvářet, až do současnosti, kdy ji rozsáhlými stavebními zásahy nenávratně mění.

Podobným způsobem bylo v 90. letech minulého století zasaženo i blízké okolí Čáslavi, kde byl v prostoru východně od města také budován obchvat silnice I/38. I zde byl prováděn rozsáhlý archeologický výzkum a i zde bylo doloženo dlouhodobé využívání krajiny v pravěku, snad jen v poněkud menší intenzitě i rozsahu zachycených komponent. Nejdůležitější lokality byly zjištěny v blízkosti vodních toků, které obchvat míjel nebo přetínal. Zkoumány tak byly oba břehy říčky Brslenky v těsné blízkosti intravilánu Čáslavi, kde bylo v polohách U Hřbitova a U Budína doloženo osídlení od mladší doby kamenné do raného středověku. K nejdůležitějším nálezům pak patří sídlištní objekty kultury se zvoncovitými poháry, které tak byly na Kutnohorsku zachyceny vůbec poprvé (Pavlů 2001; 2002) a ani v jiných oblastech nejsou příliš časté, neméně významné jsou i sídlištní objekty datované do samého závěru vývoje pozdní doby římské (Šumberová – Valentová 2007). Intenzivně využívané bylo i okolí říčky Klejnárky, která je nejdůležitější osou pravěkého osídlení na Kutnohorsku. Obchvat Čáslavi se jí přiblížil poblíž osady Kalabousek, kde byly zkoumány polohy osídlené od mladší doby kamenné do doby bronzové.

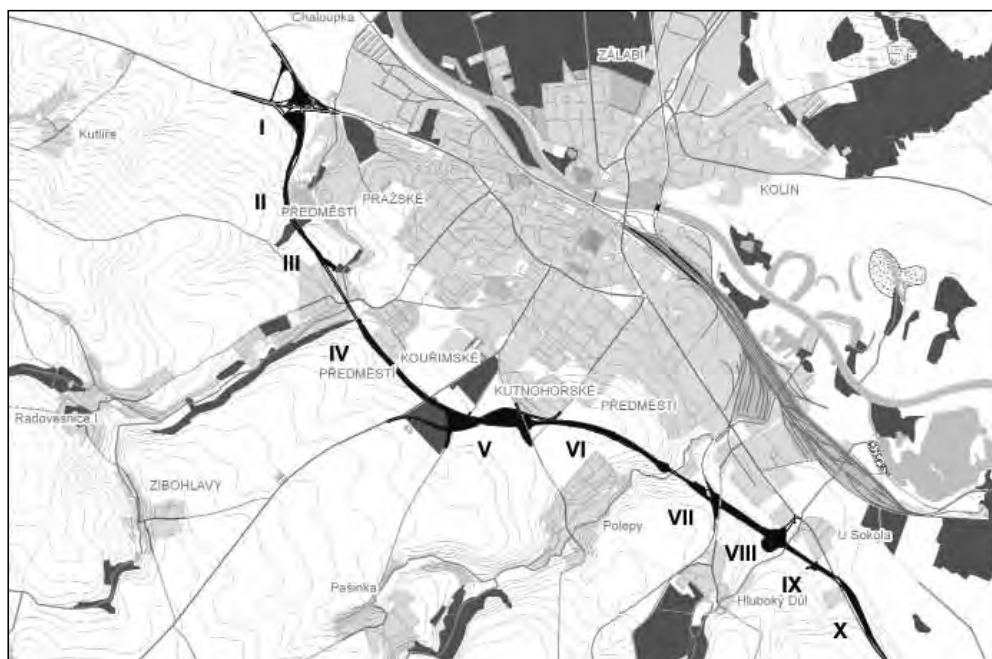
Trasa kolínského obchvatu začíná na okraji labské terasy nad ohybem Labe k severu, jen asi 2,5 km od místa, kde se Klejnárka do Labe vlévá. Obloukem se ale vzdaluje od vodního toku, vystupuje na návrší tvořené výběžky kutnohorského krystalinika a těsně obchází město Kolín při jeho západním a jižním okraji. Překračuje koryta několika vodotečí, existujících i zaniklých, a jižně od města se po osmi kilometrech vrací na okraj labské terasy (obr. 1). Před zahájením samotné stavby byla vyhodnocena několika generacemi archeologů i amatérů získaná archeologická data, shromážděná především v Regionálním muzeu v Kolíně. V blízkém okolí stavby bylo již dříve zachyceno minimálně 20 známých poloh. Ze tří čtvrtin se jednalo o lokality, uváděné

Obr. 1. Severní část obchvatu.

již v soupisech F. Dvořáka (*Dvořák 1936; Dvořák – Filip 1939–1946*) či jeho inventáři. Souběžně byl prováděn i nedestruktivní výzkum pomocí povrchové prospekce metodou sběrů, průzkum detektorem kovů na přístupných částech trasy, geofyzikální prospekce magnetometrickou metodou a letecký průzkum. Propojením výsledků jednotlivých částí přípravné fáze výzkumu bylo vyčleněno 10 zón s velmi pravděpodobným výskytem archeologických situací, které bylo třeba kompletně archeologicky zkoumat ještě v předstihu před zahájením vlastní stavby (*obr. 2*). Vlastní záchranný archeologický výzkum byl zahájen v dubnu 2008 a ukončen v průběhu jara 2010. Výsledky terénního odkryvu potvrdily předpoklady z první etapy rešerší a povrchových průzkumů v počtu a lokalizaci nálezů, překonaly je však v rozsahu a intenzitě využívání predikovaných poloh. Od doby ukončení terénního výzkumu probíhá zpracování obrovského množství nálezů a poznatků, které byly v průběhu výzkumu získány, některé už byly také publikovány, ať už v souhrnné studii (*Šumberová a kol. 2010*), vědeckých článcích k dílčím tématům (*Dobeš – Šumberová – Kyselý 2013; Dobeš – Šumberová 2014; Kočár – Šumberová – Kočárová 2014*) či odborném katalogu k výstavě (*Šumberová a kol. 2012*), realizované v Regionálním muzeu v Kolíně v letech 2012–2013. Následující text z těchto prací vychází a shrnuje nejdůležitější výsledky výzkumu a současného stavu jejich zpracování.

V nejsevernější části obchvatu, v prostoru budoucí mimoúrovňové křižovatky u křížení silnic na Prahu a Poděbrady (plocha I) byly odkryty části dvou neolitických rondelů a dalších 1500 objektů z období neolitu, eneolitu, doby bronzové, doby železné a raného středověku, včetně pohřebiště únětické kultury, pohřebiště bylanské kultury a raného středověkého pohřebiště. V navazujícím prostoru návrší nad rybníkem Peklo (plocha II),

Obr. 2. Plochy výzkumu.

odděleném od plochy I příkrým svahem, byly výzkumem zachyceny ojedinělé objekty z neolitu i eneolitu, kostrové hroby kultury se zvoncovitými poháry, části sídlišť z počátku i konce doby bronzové, ze starší i mladší doby železné a laténský kostrový hrob. Z tohoto místa je výborný rozhled do údolí Labe a daleko k severu a snad právě proto je zde intenzita osídlení tak velká, byť jsou některé kultury zastoupeny jen několika málo objekty. Opět ve strategicky velmi výhodné poloze, tentokrát na plochem návrší mezi rybníkem Peklo a obcí Štítary, ze tří stran ohraničeném vodními toky (plocha III), byly dochovány výrazné pozůstatky několika sídlišť z eneolitu, doby bronzové, doby železné i raného středověku a ojedinělé hroby únětické kultury. Nálezy z ornice a intruze v objektech navíc ukazují na erozi a orbou zničené komponenty z doby římské a doby stěhování národů. Podobně intenzivní osídlení jako na levém břehu Pekelského potoka pokračovalo i na jeho opačném břehu na ploše IV. Terénní archeologický výzkum prokázal, že lokalita byla využívána od nejstaršího stupně kultury s lineární keramikou a především v pozdní době bronzové, mladší době železné a v raném středověku. Osídlení sahalo až k zaniklé vodoteči, paralelní s Pekelským potokem, a bylo velmi intenzivní. Za touto vodotečí začínalo jediné archeologicky negativní území v trase obchvatu (plocha V). Dále k jihu, na okraji rovinatého území, před Polepským potokem (plocha VI) zkoumal F. Dvořák už na počátku minulého století pohřebiště únětické kultury (srov. Dvořák 1926; 1927; 1936, 39–44; Moucha 1954). Oproti původním předpokladům trasa obchvatu pohřebiště vůbec nezasáhla, odkryla ale část sídliště únětické kultury a poměrně rozsáhlé sídliště ze starší doby železné. Při okraji svahu nad Polepským potokem byla zachycena skupina hrobů kultury se zvoncovitými poháry. Opačný břeh

Polepského potoka (plocha VII) s podobně vhodnými podmínkami pro osídlení byl využíván od neolitu, kdy zde byl vybudován rondel. Prozkoumáno bylo také několik hrobů únětické kultury, ojedinělé hroby z eneolitu a sídlištní objekty z doby bronzové a halštatské, potvrdilo se i narušení plochy krátery po bombách z 2. světové války. Archeologické situace pokračovaly kontinuálně východním směrem k Nebovidskému potoku (plocha VIII). Soustředily se na mírném návrší spojujícím v nadm. výšce 218 m okraj terasy nad Nebovidským potokem s okrajem labské terasy. Rozkládaly se zde sídelní areály z neolitu, eneolitu, halštatu, laténu a z doby římské. Poněkud excentricky bylo návrší obehnáno jednoduchým příkopem s minimálně jednou vstupní branou, který je zřejmě možné přiřadit k neolitickým rondelům. Terénní práce zasahovaly až do silně zamokřené nivy Nebovidského potoka, která byla využívána v době římské, a existovaly zde výrobní objekty, které byly budovány co možná nejbližší vodnímu zdroji.

Na pravém břehu Nebovidského potoka (plocha IX) pokračoval v první části zamokřený terén, v jižní části plochy se již trasa silnice vrátila na labskou terasu. Podařilo se zde zachytit části osad z období neolitu, eneolitu, mladší doby železné a doby římské a pohřebiště z raného středověku. Nejvýraznější komponentou bylo sídliště kultury s lineární keramikou s téměř dvaceti torzy půdorysů dlouhých domů od nejstaršího po střední stupeň této kultury. Závěrečný úsek stavby (plocha X) obnažil plochu na rozhraní labských teras, kdy z nadm. výšky 204 m terén prudce vystupuje do výšky 214 m n. m. Ve spodní části ještě pokračovalo osídlení neolitické a z doby římské, možaiku poznatků doplňují dva orbou značně poškozené hroby kultury se šňůrovou keramikou. Ve svahu a v horní části plochy byly zaznamenány prozatím blíže nespecifikované objekty z eneolitu. Posledním zkoumaným objektem byl kostrový hrob, ve kterém byl uložen voják, snad z doby sedmileté války, který téměř symbolicky uzavřel výzkum na posledních metrech obchvatu.

S trochou nadhledu tak můžeme mluvit o období téměř osmi tisíc let, které se v oblasti, protnuté stavbou obchvatu města, nějakým způsobem otisklo do země. Nejstarší nálezy jsou z šestého tisíciletí před naším letopočtem, nejmladší zhruba z 18. století po Kristu.

Neolit (5600–4200 př. Kr.)

Nejstarší období zachycené v trase obchvatu je neolit, čas prvních zemědělců a stavitelů prvních domů. Neolitické nálezy jsou zastoupeny velmi výrazně téměř na všech zkoumaných plochách. Na základě výsledků výzkumu lze dokonce předpokládat, že se zde v období 5300–4200 př. Kr. na okraji labské terasy a březích všech levých přítoků Labe rozkládala neolitická sídelní aglomerace s rozlohou minimálně 11 km². Starší z neolitických kultur, kultura s lineární keramikou, byla doložena v pěti lokalitách a k sídlení byly využity všechny vhodné polohy na březích menších vodních toků a území nad nivou řeky Labe u soutoku s těmito menšími toky. Osídlení následující kultury s keramikou vypíchanou, která na našem území nahradila kulturu s lineární keramikou, bylo doloženo ve čtyřech lokalitách. Ve třech případech se jednalo o rozsáhlá sídliště s rondely. Prozkoumány byly i pozůstatky téměř tří desítek domů. Charakteristickým znakem domu nejstarších zemědělců je pět řad kúlových jamek s orientací sever–jih,

přítomnost patrně stavebních jam podél obou delších stěn domu, značná délka (až 40 m), pravidelný obdélný půdorys a často trojdílné členění. Domy staršího stupně této kultury se navíc obvykle vyznačují trojicí hlubokých kúlových jamek na rozhraní střední a severní části nesoucí podstatnou tíhu střechy a gracilnější konstrukcí s postranními žlábkami podél delších stěn. K proměně stavby dlouhého neolitického domu došlo ve starším stupni kultury s keramikou vypíchanou u nás i v západních oblastech postlineárního vývoje. Pětiřadá konstrukce i orientace je zachována, ale půdorys již není zcela pravidelný, směřuje spíše k asymetrii a liší se v řadě detailů stěn i vnitřní konstrukce. V pozdním období neolitického vývoje prochází neolitický dům posledním a také nejzřetelnějším stadiem svého vývoje. Pětiřadá kúlová konstrukce mizí a je nahrazena archeologicky dobře rozpoznatelným obvodovým žlabem lemujícím celý půdorys trapézovitěho tvaru. Ke kategorii pozdněneolitických staveb lze zařadit i několik půdorysů odkrytých při obchvatu Kolína. U třech případů spočívá jejich výjimečnost v podkovovitěm trapézovitěm půdorysu utvářeném mělkým žlabem o hloubkách mezi 12–32 cm, předsunutými anty a apsidou zakončující severní stěnu. Další tři trapézovité (lichoběžníkové) půdorysy jsou vymezené bočními podélnými žlaby a neuzavřenou severní stěnou. Uvedené půdorysy patří v našem prostředí k unikátním a po podrobném zhodnocení budou podstatným klíčem k výpovědi o společnosti pozdně neolitického komplexu (Končelová 2012).

Značnou popularitu a pozornost si výzkum v trase obchvatu Kolína získal především nálezem čtyř neolitických rondelů. Rondel je kruhový útvar, tvořený jedním nebo více koncentrickými příkopy s typickým hrotitým profilem a jedním či několika koncentrickými žlábkami na vnitřní ploše, ve kterých byla ukotvena palisáda, ohraničující vnitřní prostor. Vnější prostor mohl být ještě oddělen mohutným valem, navršeným z hlíny vybrané z příkopů. Na centrální plochu vedl jeden či několik vstupů, orientovaných často ke světovým stranám. Rondely se ve středoevropském prostoru začaly budovat někdy v průběhu mladší fáze kultury s vypíchanou keramikou a největšího rozkvětu doznávají v rámci kultur lengvelského komplexu.

První kolínský rondel, zachycený na okraji labské terasy přímo nad ohybem Labe k severu, překvapil velikostí i počtem příkopů. Vnější konstrukce byla tvořena čtyřmi koncentrickými příkopy, z nichž čtvrtý, vnější příkop nebyl dokončen. Vnitřní příkop rondelu dosahoval hloubky 5 m od současného povrchu terénu, další příkopy pak zhruba 3 m. Maximální vnější průměr rondelu je 213 m, průměr vnitřní plochy rondelu, tedy průměr vnitřní hrany prvního příkopu, je ca 147 m, předpokládat ale můžeme ještě jednu nebo více vnitřních palisád. Ohrazená plocha tak měla rozlohu zhruba 1,6 ha, šířka celé soustavy příkopů byla více než 60 m. Brány byly tvořeny klešťovitými výběžky příkopů. Počet příkopů řadí kolínský rondel mezi české unikáty, celkový průměr pak k největším rondelům Evropy. Druhý rondel v těsné blízkosti prvního byl podstatně menší a měl i jednodušší konstrukci. Neměl striktně kruhový tvar, spíše by se dalo mluvit o oválu s rozměry 82 × 74 m. Je tvořen jedním příkopem, vnitřní palisádou, ohraničující prostor o průměru zhruba 60 m, a je možné uvažovat i o vnější palisádě. Příkop byl přerušen čtyřmi branami neobvyklé konstrukce, kdy vlastní příkop byl pouze přerušen a kolmo k němu byly v odstupu vyhloubeny dva žlaby o stejném profilu i hloubce, ohraničující vstupní šíji, která se vně nálevkovitě rozevírala. Třetí rondel,

odkrytý na ploše VII ve vzdálenosti 4 km od prvních dvou, na pravém břehu Polepského potoka, měl opět pouze jednoduchou konstrukci, byl tvořený jedním příkopem o šířce 3 m a hloubce až 3,5 m a vnitřní palisádou. Výzkumem odkrytá západní brána měla podobnou konstrukci jako brány druhého rondelu, což, vzhledem k unikátnosti systému, naznačuje působení stejného stavitele. Poslední rondel, rozkládající se na návrší na levém břehu Nebovidského potoka, měl nepravidelně oválný tvar a velmi rozdílně zachovaný příkop, který pouze v západní části byl typicky hrotitý a hluboký až 2 m, na západě měl profil ve tvaru písmene V a hloubku jen kolem jednoho metru¹. Jeho průměr přesáhl 260 m, čímž nejen překonal rozměry prvního zkoumaného rondelu, ale stal se i největším zkoumaným rondelem v Evropě. Časové zařazení objektů i sledování jejich vzájemných vztahů je problematické s ohledem na jejich dlouhodobé zaplňování. Keramický materiál z výplní příkopů lze řadit do průběhu závěrečných fází kultury s vypíchanou keramikou a do stejného období náleží i většina sídlištních objektů vně rondelů. První radiokarbonová data naznačují, že zánik rondelů začal už někdy mezi lety 4900–4800 př. Kr., vzájemný vztah rondelů a jejich vazbu k sídlištním objektům ale nelze prozatím jasně definovat.

Hroby z období neolitu se nenacházejí příliš často a ani v případě kolínského obchvatu tomu nebylo jinak. Na ploše IV byl zkoumaný jediný pravděpodobný hrob staršího neolitu – tedy kultury s lineární keramikou. Z mladších fází neolitu se hrobů zachovalo několik, včetně unikátního hrobu mladé dívky v natažené poloze, která zemřela násilnou smrtí. Z antropologického hlediska jsou v rámci výzkumu kosterní pozůstatky prvních zemědělců z 5. tisíciletí př. Kr. nejcennější. Pěstování plodin, budování domů, namáhavé aktivity (drcení obilí, výroba textilií, keramiky a kamenných nástrojů) a přechod na méně hodnotnou stravu se v období neolitu nutně odrazily na zdravotním stavu celé populace. Došlo ke snížení tělesné výšky (muži 165 cm, ženy 157 cm), zvýšil se výskyt zubního kazu a kosti nesou stopy dlouhodobé a nadměrné zátěže, proběhlých nemocí, stresu či období hladovění. Domestikace zvířat znamenala i přímý a těsný kontakt mezi člověkem a zvířaty, častější infestaci parazity a snadnější přenos do té doby neznámých nemocí (*Brzobohatá – Likovský 2012*).

Eneolit (4200–2200 př. Kr.)

Relativně jednotná situace v neolitu, kdy osídlenou část Čech zaujímají stejné kultury jen s menšími regionálními odchylkami, se v průběhu eneolitu radikálně mění a mapa osídlení je podstatně diferenciovanější. Osady nedosahují takových velikostí jako v předchozím období. Celkem je v trase obchvatu evidováno 15 eneolitických komponent, z toho sedm areálů sídlištních a pět poloh s hroby. Převažují staroeneolitické osady kultury s nálevkovitými poháry. Na ploše I, na okraji první labské terasy, bylo prozkoumáno i několik objektů badenské kultury. Analýza početné keramiky z celkem devíti badenských objektů ve dvou prostorově oddělených skupinách svědčí pro osídlení starší fáze klasického stupně této archeologické kultury, které se koncentrovalo v místech využívaných již od neolitu, na mírném svahu sklánějícím se k levobřežní nivě meandrujícího

¹ Někdy je tento objekt považován pouze za ohrazení sídliště – srov. Dufek 2014.

Labe. Lze říci, že v případě kolínského materiálu jde v současné době o nejreprezentativnější soubor daného období v Čechách, který tak poskytuje hodnotné podklady pro řešení otázek spojených s kulturní změnou, probíhající v první třetině českého středního eneolitu (*Dobeš – Šumberová v tisku*). Výrazně je v nálezovém souboru zastoupena řivnáčská kultura několika typickými polozemnicemi na třech polohách. Na výšině nad Pekelským rybníkem byly spolu s řivnáčskými objekty zachyceny sídlištní jámy bošácké skupiny, které jsou prvními objekty této skupiny ve středních Čechách a nejzápadněji položenou lokalitou vůbec. Nález je interpretován jako doklad exogamních svazků propojujících oblasti vzdálené od sebe ca 50 km, depot atraktivně zdobených picích tvarů poukazuje i na možnou rituální či kultovní funkci spojenou s libačními či přísežnými picími rituály, případně vegetativními kulty (*Dobeš – Šumberová – Kyselý 2013*). Způsob pohřbívání v eneolitu reprezentují nejlépe hroby kultury se zvoncovitými poháry. Pohřební ritus této kultury byl velmi ortodoxní, mrtví byli do hrobu ukládáni ve skrčené poloze, ženy na pravém a muži na levém boku, vždy obličejem k východu. Doprovázení byli několika nádobami, pohřební servis zpravidla tvořila mísa, džbánky, někdy i bohatě zdobený zvoncový pohár. Mužům mohl být do hrobu uložen i luk a šípy, ze kterých se dochovaly pouze pazourkové trojúhelníkovité šipky. Zřejmě zcela unikátní je kostěný prsten, který měl jeden z mužů navlečený na prstu. Menší skupinka hrobů z pozdní doby kamenné z polohy II nedaleko Štítar se vyznačovala vysokou koncentrací patologických nálezů. U všech dospělých zde pohřbených jedinců byly nalezeny patologické změny pohybového aparátu, dokládající dlouhodobé přežívání postižených jedinců v pravěkých komunitách (*Brzobohatá – Šumberová – Likovský 2015*).

Doba bronzová (2200–750 př. Kr.)

Kolínsko je oblast s několika klasickými velmi dobře známými lokalitami, z nichž některé daly název celým epochám – Štítary u Kolína v souvislosti s nálezem bohatého dvojhrobu štítarskému stupni knovízské kultury ze závěru doby bronzové. Do doby bronzové bylo v rámci výzkumu obchvatu datováno pět zkoumaných poloh se sídlišti a čtyři s hroby. Ze starší doby bronzové je výrazné zejména pohřebiště únětické kultury se 70 hroby na ploše I, střední doba bronzová je zastoupena jen velmi nevýrazně a také mladší doba bronzová se v trase obchvatu projevila jen ojedinělými objekty. Podstatně více dokladů osídlení zůstalo z období štítarského stupně knovízské kultury, z úplného závěru doby bronzové, který v poloze nedaleko eponymní lokality reprezentují sídlištní jámy s typicky bohatým keramickým inventářem. V jedné jámě byly mezi torzy nádob pohozené dětské skelety se stopami postmortálních zásahů.

Největší pohřebiště zkoumané v trase obchvatu bylo používáno v období únětické kultury ve starší době bronzové. Na ploše I-7 bylo prozkoumáno 70 hrobů ve třech prostorově oddělených skupinách, přičemž jsou zastoupeny jednoduché hroby s kamenným obložním i bez něj, opakovaně využívané hrobky, dvojhroby, pohřby v sídlištních jamách i pohozené skelety v sídlištních jamách. Na základě výsledků antropologického zpracování lze konstatovat pohřbívání dětí, mužů i žen ve všech věkových skupinách. Časově je pohřebiště řazeno převážně do mladšího stupně vývoje únětické kultury (fáze III dle *Bartelheim 1998*) a pouze jediný hrob do starší fáze. Tyto závěry

Obr. 3. Nádoby z hrobu bylanské kultury.

byly částečně potvrzeny i radiokarbonovou datací, která zmíněný nejstarší hrob datuje na přelom 3/2. tis. př. Kr., data z dalších vybraných hrobů se pohybují v intervalu 2000–1800 př. Kr.

Doba železná (750–50 př. Kr.)

Starší době železné náleží pět relativně bohatě vybavených hrobů bylanské kultury, které patří k velmi zajímavým situacím s množstvím i neobvyklých artefaktů. Pět odkrytých sídlištních poloh z tohoto období jen v jediném případě navazovalo na předchozí štitarské osídlení. Nejvýraznější je areál na okraji terasy nad Polepským potokem, který lze interpretovat jako ohrazený dvorec. Reprezentován je především ojedinělým půdorysem čtvercového domu se základovým žlabem a čtyřmi trojicemi kúlů uvnitř, u nás dosud známým jen ze Straškova (okr. Litoměřice) z letecké prospekce (Gojda – John 2009), a třemi obdobnými domy, ovšem bez základového žlabu. Součástí areálu, ohrazeného v určité fázi i palisádou, byly i zemnice a zásobní jámy. Z pěti hrobů bylanské kultury doby železné měl jeden původně i kamennou konstrukci a ve výbavě obsahoval kromě nádob i železný meč s bronzovým nákončím pochvy, nůž a kopí. Překvapivě v něm byl uložen velmi mladý jedinec v dožitém věku 14–30 let. Další hrob byl birituální a spolu se skeletem malého dítěte zde byl i žárový pohřeb dospívajícího jedince. Hrob obsahoval i unikátní nádobku na páskových nožkách. V žárovém hrobu dospělého jedince, zachyceném v přeložce kanalizace, se nalezla, kromě bohaté keramické výbavy (obr. 3), i dvě ozubená keramická kolečka, patřící do kategorie symbolických nálezů.

V rámci studia doby laténské si Kolínsko získalo již dávno významné postavení zejména díky nálezům bohatých depotů, které, spolu s početnými sídlištními i hrobovými nálezy, ukazují na důležitost tohoto místa v mladší době železné. Prostor dnešního Kolína je považován za jedno z významných center laténské kultury v době počátků urbanizace střední Evropy (Salač 2011, 43). V trase obchvatu reprezentuje dobu laténskou šest sídlištních poloh. Podle relativně početného keramického materiálu ze sídlišť a množství zajímavých artefaktů, mezi kterými dominují železný nůž s kostěnou rukojetí zdobenou kolkovanou výzdobou, železná radlice a zlomky skleněných šperků, lze říci, že sídliště byla minimálně dvoufázová a doplňují enormně hustou síť osídlení levobřežního Labe u jeho ohybu k severu, zejména v pozdním latěnu. Z výzkumu v Kolíně pochází pestrá kolekce barevných skleněných náramků objevujících se už od laténské- ho stupně LT C1 a masivních prstencovitých korálů charakteristických výhradně pro laténskou kulturu v období LT C2–D1 s maximem výskytu v jeho mladší části. Jejich průsvitné základní sklo bylo barveno pomocí kobaltu (tmavě modré sklo), manganu (fialové a bezbarvé sklo) a mědi (středně modré sklo) a dále zdobeno neprůsvitným žlutým či bílým sklem barveným antimonem či cínem. Z Kolína pochází také náramek z bezbarvého skla podložený pro větší efekt žlutou fólií.

Jediný kostrový hrob z období latěnu byl umístěn na návrší nad Pekelským potokem, zřejmě při okraji sídliště. Muž, který zemřel ve věku 20–30 let, byl pohřbený v natažené poloze a vybaven masivní železnou sponou spojené konstrukce, dle které je možno hrob datovat až do fáze LT C2. Antropologický rozbor přinesl zajímavé podrobnosti ke zdravotnímu stavu zde pohřbeného muže. Jako příčina přítomnosti kalcifikací okostice a zánětů svalových byla určena skupina nemocí zvaných seronegativní spondylartritidy, která zahrnuje reaktivní spondylartritidu, revmatoidní artritidu, chronickou juvenilní artritidu, psoriatickou artritidu, periferní formu Bechtěrevovy nemoci či enteropatické spondylartritidy, nelze ale ani vyloučit, že tyto změny byly vyvolány specifickou infekcí. Bohužel nalezené změny neumožnily identifikovat zcela přesně charakter chorobného procesu, protože diagnostika těchto nemocí v klinice vychází z laboratorních výsledků vyšetření zánětlivých parametrů a faktorů a jejich dynamiky. Podle zabarvení a průběhu prasklin na šupině kosti týlní a pravé kosti temenní se dá navíc předpokládat, že nemocný muž zemřel v důsledku silného úderu tupým předmětem vedeným zezadu či pádu (Valentová – Šumberová – Brzobohatá – Likovský 2014).

Doba římská a stěhování národů (50 př. Kr. – 550 n. l.)

V době římské zřejmě byly polohy pro sídlení a zejména výrobu vybírány s důrazem na odlišné aspekty než v předchozích obdobích. Jak nepočetné starší nálezy tak tři nově zjištěné sídlištní polohy jsou koncentrovány pouze jižně od města a zpravidla v nivě. K období stěhování národů snad bude možné přiřadit některé nálezy z povrchového a detektorového průzkumu plochy III. Z této polohy i z polohy II za zaniklou vodotečí pochází i ojedinělé nálezy římských spon. Význačné postavení v komunitě měl jistě muž, pohřbený ve věku 20–30 let se svou bojovnickou výbavou – saxem, nožem a součástmi opasku. Jeho hrob byl spolu s několika dalšími zachycen v nejjižnější části obchvatu, na ploše IX.

Obr. 4. Železné kování vědra z raného středověku.

Raný středověk (6.–12. stol.)

V raném středověku byly využívány dvě sídlištní polohy, intenzivně osídlené i v období eneolitu a v době železné, a dvě pohřebiště, opět na místech, kde již v pravěku pohřebiště byla. Osady časově spadají do starohradištního období, pohřebiště celkem s 22 hroby jsou spíše středohradištní. V raném středověku bylo pohřbívání do určité míry již ovlivněno křesťanskou vírou, orientace hrobové jámy byla zpravidla rovnoběžková, mrtví byli do hrobu ukládáni tváří k východu, v dřevěných rakvích nebo aspoň na márnách, a doprovázeni osobními předměty a milodary. U žen byly obvyklé bronzové záušnice s očkem, náušnice i v luxusním stříbrném provedení, u mužů železné nože, šipky, dřevěná vědérka (obr. 4). Mimořádně dobře zachovalý a vybavený hrob muže ve věku 20–30 let obsahoval i železnou sekerku – tzv. moravskou bradatici. V dalších hrobech byly často pochovány ženy, ozdobeny náhrdelníkem z jednoho nebo více skleněných korálů různých typů a vybaveny keramickou nádobou. Převážně jsou hroby datovány do 2. pol. 9. stol. – poč. 10. stol., u některých je pravděpodobná i starší datace.

Raně středověkými nálezy historie využívání tohoto výseku krajiny pro sídlení a pohřbívání končí. Minimálně od 11. stol. se sídelní aktivity koncentrují v několika osadách mimo sledovaný prostor, blíže k Labi nebo předpokládanému centru na chrámovém návrší, kam je ve 13. stol. situováno i královské město.

Zpracování obrovského souboru materiálu z trasy obchvatu Kolína stále probíhá. Výsledky analýz, které jsme se zde pokusili shrnout, dokládají mimořádnou hodnotu získaných poznatků a jejich důležitost pro studium historie celého regionu. Sídelní

a komunikační význam prostoru levobřeží Labe nad jeho ohybem k severu je nesporný. Prozkoumané území, které prstencovitě obepíná návrší v centru dnešního města, bylo po několika tisíciletí okrajovou částí sídelní aglomerace, která v některých obdobích měla i centrální funkci. Pro jak velké území tuto funkci plnila, je otázkou příštího bádání. K jejímu řešení možná přispěje i výzkum dalšího obchvatu silnice I/38, tentokrát kolem obce Církvice. I tato stavba se připravuje již mnoho let a i v tomto případě je jasné, že bude procházet archeologicky velice bohatým územím podél toku řeky Klejnárky. Brzy tedy můžeme očekávat nové nálezy, kterých se v úrodných nížinách našeho regionu skrývá stále ještě hodně a které mohou poněkud pozměnit náhled na osídlení této oblasti, někdy považované za periferní.

Literatura

- Bartelheim, M. 1998: Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur. Chronologische und chorologische Untersuchungen. Universitätsforschungen zur prähistorischen archäologie, Band 46. Bonn.*
- Brzobohatá, H. – Likovský, J. 2012: O lidech. In: Šumberová, R. a kol.: Cesta napříč časem a krajinou. Katalog k výstavě nálezů ze záchranného archeologického výzkumu v trase obchvatu Kolína 2008–2010. Archeologický ústav AV ČR, Praha, 53–60.*
- Brzobohatá, H. – Šumberová, R. – Likovský, J. 2015: Pohřby jedinců s postižením pohybového aparátu na pohřebišti kultury zvoncovitých pohárů v Kolíně, střední Čechy. Archeologické rozhledy 67, 193–212.*
- Dobeš, M. – Šumberová, R. 2014: Sídlištní objekty středního eneolitu z obchvatu Kolína ve světle jejich chronologické a kulturní homogenity. Archeologické rozhledy 66, 310–346.*
- Dobeš, M. – Šumberová, R. – Kyselý, R. 2013: Bošacká keramika z Kolína. Doklad kontaktu postbadenských kultur v závěru středního eneolitu. Archeologické rozhledy 65, 382–400.*
- Dobeš, M. – Šumberová, R. v tisku: Klasický stupeň badenské kultury v Čechách na příkladu sídliště v Kolíně. Památky archeologické.*
- Dvořák, F. 1926: Pohřebiště únětické kultury v Polepech u Kolína. Památky archeologické 35, 22–44.*
- Dvořák, F. 1927: Nálezy únětické kultury na Kolínsku. Památky archeologické 35, 353–370, tab. 89–94.*
- Dvořák, F. 1936: Pravěk Kolínska a Kouřimska. Kolín.*
- Dvořák, F. – Filip, J. 1939–1946: Slovanské nálezy na Kolínsku. Památky archeologické Nová řada 9–16, 70–94.*
- Dufek, J. 2014: Kolín-Štáralka, poloha U císařské silnice a opevněná sídliště předrondelového horizontu na počátku 5. tisíciletí př. Kr. In: Popelka, M. – Šmidtová, E. (eds.): Neolitizace aneb setkání generací. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 59–105.*
- Gojda, M. – John, J. 2009: Dálkový archeologický průzkum starého sídelního území Čech. Konfrontace výsledků letecké prospekce a analýzy družicových dat. Archeologické rozhledy 61, 467–492.*
- Kočár, P. – Šumberová, R. – Kočárová, P. 2014: Antrakologický soubor z neolitického sídliště u Kolína. Příspěvek (nejen) k rekonstrukci lesní vegetace v neolitu České republiky. Archeologické rozhledy 66, 391–414.*
- Končelová, M. 2012: O domech. In: Šumberová, R. a kol.: Cesta napříč časem a krajinou. Katalog k výstavě nálezů ze záchranného archeologického výzkumu v trase obchvatu Kolína 2008–2010. Archeologický ústav AV ČR, Praha, 37–46.*

- Moucha, V. 1954:* Rozbor únětického pohřebiště v Polepech u Kolína. *Archeologické rozhledy* 6, 502–503, 523–536, 566–567, 573–574.
- Pavů, I. 2001:* První sídliště kultury zvoncovitých pohárů na Čáslavsku. *Sborník Miroslavu Buchvaldovi*. Most, 195–198.
- Pavů, I. 2002:* Pravěký a raně středověký hospodářský areál v poloze Čáslav – „U Budína“ (okr. Kutná Hora). *Archeologie ve středních Čechách* 6, 203–226.
- Salač, V. 2011:* Oppida a urbanizační procesy ve střední Evropě. *Archeologické rozhledy* 63, 23–64.
- Šumberová, R. – Valentová, J. 2007:* Nová sídliště z pozdní doby římské na Čáslavsku. *Archeologie ve středních Čechách* 11, 373–386.
- Šumberová, R. – Malyková, D. – Vepřeková, J. – Pecinová, M. 2010:* Sídlní aglomerace v prostoru dnešního Kolína. Záchranný výzkum v trase obchvatu města. *Archeologické rozhledy* 62, 661–679.
- Šumberová, R. a kol. 2012:* Cesta napříč časem a krajinou. Katalog k výstavě nálezů ze záchranného archeologického výzkumu v trase obchvatu Kolína 2008–2010. Archeologický ústav AV ČR, Praha.
- Valentová, J. – Šumberová, R. – Brzobohatá, H. – Likovský, J. 2014:* Nemocný, zraněný a sám. Ojedinělý mladolátenský kostrový hrob z Kolína. In: Čižmářová, J. – Venclová, N. – Březinová, G. (eds.): *Moravské křižovatky. Střední Podunají mezi pravěkem a historií*. Brno, Moravské zemské muzeum, 595–614.

Čáslavsko v posledních stoletích před změnou letopočtu

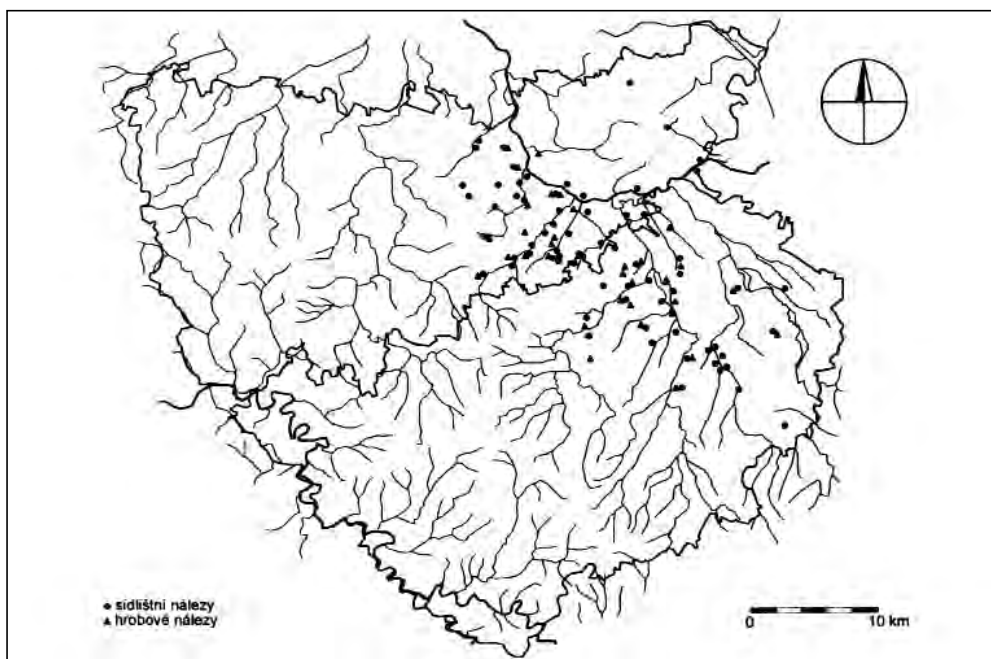
Jarmila Valentová

Úvod do problematiky

Čáslavsko, situované až na východním okraji archeologicky bohatých středních Čech, pod výrazným krajinným předělem vytvořeným pásmem Železných hor, tvoří již východní hranici středočeské oikumeny. Přes tuto polohu, která je v porovnání např. s blízkým Kolínskem již periferní (*obr. 1*), patřilo ke klíčovým oblastem pravěkého vývoje České kotliny. Jeho role spočívala především v úloze styčného, a tudíž komunikačního území mezi prostorem Čech a Moravy, na kterém se mísily po tisíciletí různé kulturní vlivy přicházející sem z obou směrů a který bylo také nutno udržovat průchozí. Typické doklady mísících se vlivů nacházíme zejména v nálezech z čáslavského Hrádku, a to v celém pravěkém vývoji včetně starší doby železné i v raném středověku. V posledních pěti stoletích před změnou letopočtu, již v mladší době železné, pravěký vývoj Čáslavska vrcholí dobou laténskou, obecně spojovanou s historickými Kelty.

Zmiňovaná proudící komunikace byla zřejmě vždy převážně komerčního charakteru (včetně např. prospektorské činnosti), jak lze vyčíst z archeologických hmotných dokladů. Pro zkoumané laténské období k nim patří především zde nalézané mince, objevující se poprvé v našich dějinách právě v tomto období, grafitová keramika a keramika s vyrytou značkou na dně z jihočesko-bavorské či rakouské oblasti, dále např. typický švartnový šperk ze známého výrobního okruhu na Rakovnicku. Pouhých 10 km západněji od Čáslavi, už v povodí Klejnárky, potvrzuje názorně tuto skutečnost kostrové pohřebiště objevené v roce 1988 s řadou dokladů cizí provenience (*obr. 2*) v osobní výbavě pohřbených (*Valentová 1993; Valentová – Sankot 2012*).

Dosavadní představu o výrazně menší hustotě pravěkého osídlení tohoto okraje středních Čech oproti ostatnímu regionu podstatně změnily výzkumy kutnohorského pracoviště Archeologického ústavu AV ČR Praha v letech 2000–2004. Těmito výzkumy byl obraz struktury osídlení transformován nejen co se týče jeho intenzity, ale také ve vztazích chronologických. Přičinil se o to jednak rozsáhlý výzkum nově objeveného polykulturního sídliště v poloze Čáslav „Na Skále“, dokumentující mimo jiné nejstarší fázi latěnu zatím zde téměř nezastoupenou, jednak nově objevená sídliště pozdního latěnu; obojí tu výrazně scházelo a bylo zastoupeno pouze v náznacích. Pozdní osídlení pak navíc ukázalo zajímavou strukturu s kumulací jen na určitých místech, jakoby se do Podoubraví stahovalo ke konci keltské éry osídlení odjinud. Zásadním faktorem však mohla být východně Podoubraví existence relativně blízkého oppida České Lhotice u Nasavrku, jediného ve východních Čechách, a západně Čáslavska ležícího významného hradiště na Kolínsku u Týnce nad Labem a z toho vyplývající nutnost udržet mezi těmito dvěma centry komunikační prostor. Právě nové výzkumy na lokalitách Čáslav „Na Skále“, Chotusice/Čáslav – letecká základna a Markovice – kamenolom ukazují Po-

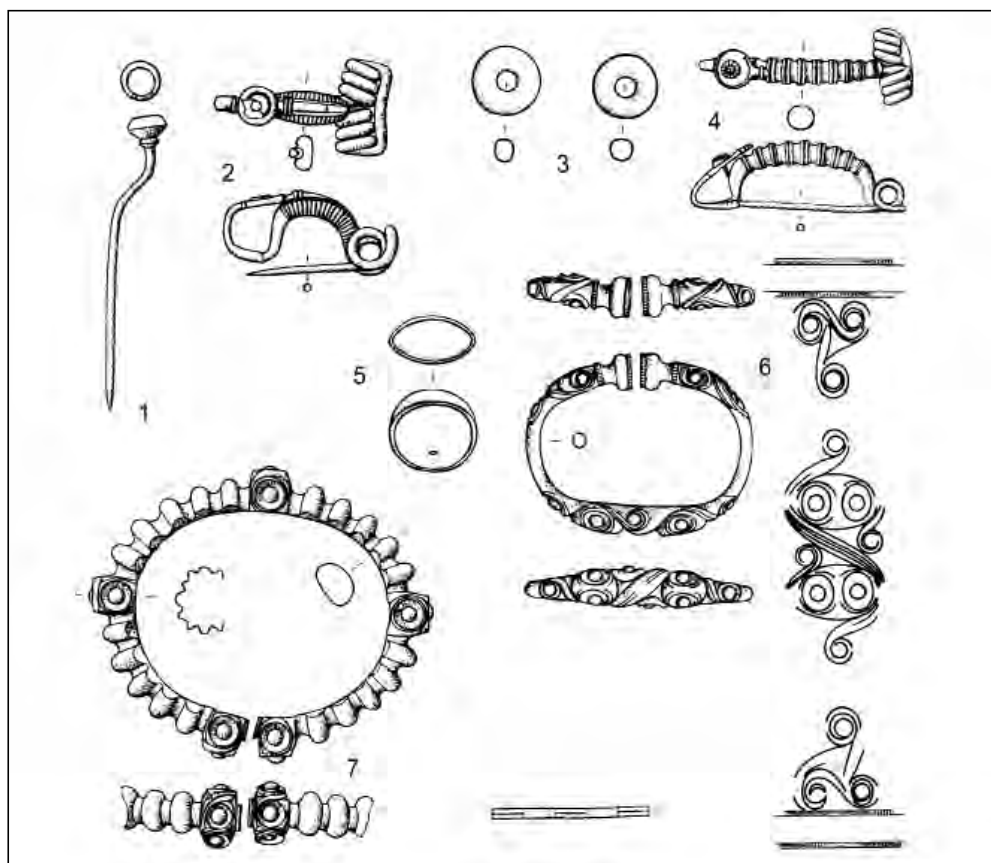

Obr. 1. Nálezy doby laténské na Kolínsku u Labe a na Kutnohorsku a Čáslavsku v povodí labských přítoků Klejnárky a Doubravy (dle Valentová 2002, doplněno).

doubraví jako komunikační trasu nejen spojující tato dvě centrální místa, ale zajišťující také potřebné spojení z moravské strany do Čech, zejména na oppidum Závist u Zbraslavi. Jakákoli snaha o objasnění ekonomických a dalších vazeb a struktury a procesu osídlení Podoubraví tak předpokládá komplexnější pohled se širším územním záběrem zahrnujícím i význam klíčových lokalit v širším regionu.

Oppidum České Lhotice, jediné ve východních Čechách, stálo ve stínu „mediálně“ známějších středočeských oppid Stradonice u Berouna a Závist u Zbraslavi až do okamžiku komplexního zpracování materiálu ze starších archeologických výzkumů a výsledků nových, zejména geofyzikálních průzkumů, v monografickém výstupu A. Danielisové (2010). Monografie sice nemohla předložit přehledku luxusních nálezů a solitérů jako výše zmiňovaná oppida, zato kvalitně zpracovala kromě prostoru oppida i jeho hospodářské zázemí a vazby na okolní regiony a upozornila na důležitost komunikační funkce Podoubraví (Danielisová 2010).

Také potvrzení dosud poněkud polemického významu nepřilíš prozkoumaného hradě na Kolínsku v poloze „Kolo“ u Týnce nad Labem má zcela čerstvé datum. Zatímco představy o jeho funkci zatím vyplývaly jenom z ojedinělých starších nálezů kolínského badatele Františka Dvořáka a nepřilíš přesvědčivých výsledků starší prostorově omezené sondáže kolínského muzea, vyvolala akutní potřeba na konci roku 2014 nutnost předstihového velkoplošného záchranného výzkumu v poloze „Pod hradem“, kterého se ujal Ústav archeologické památkové péče středních Čech. Rozsáhlý odkryv (732 archeologické objekty) probíhal na podhradí „Kola“ a přinesl výmluvné doklady intenzivního

Obr. 2. Kutná Hora-Karlov. 1–5: z pohřebiště pocházejí i předměty cizí provenience (dle Valentová – Sankot 2012).

osídlení plochy, která mohla být komunikací vedoucí k určitému druhu přístavu, s řadou nevšedních nálezů vyskytujících se převážně jen v nálezovém materiálu z oppid. Samotné hradiště v poloze „Kolo“ chráněné mrtvým ramenem Labe, tvořícím přirozenou fortifikaci, charakterizuje autor výzkumu jako pozdně keltské „castellum“ představující s mírnou nadsázkou díky své lokaci bránu do středních Čech – portu Bohemici occidentalis (Beneš 2015). Mezi těmito dvěma centrálními místy se rozprostíralo Podoubraví.

Vymezení oblasti a její geomorfologická a pedologická charakteristika

Oblast Čáslavska je pro účely tohoto textu chápána úzejí než ve starších shrnutích čáslavského pravěku, kde bývá na základě hydrogeografických poměrů zahrnováno v širším pojetí pod pojem region Čáslavsko také Kutnohorsko a část prostoru Železných hor, to znamená celé povodí dalšího labského přítoku Klejnárky a povodí Doubravy kromě horního toku (Malina a kol. 1976, 12–13). Pravěký vývoj Kutnohorska, tj. povodí Klejnárky, v pravěku silně frekventovaného, však byl samostatně zpracován včetně doby laténské již vícekrát (např. Valentová 1993; 1996; Šumberová – Valentová 2011; Valentová – Sankot

2012), a proto se zde věnujeme téměř výhradně oblasti Podoubraví na dolním toku říčky Doubravy pod pásmem Železných hor se zřetelem na nejbližší pravobřežní lokality Klejnárky. Jejich areály se zkoumaným prostorem u dolní Doubravy bezprostředně sousedí a jistě musely tvořit byť okrajovou součást dále zmiňovaného komunikačního prostoru.

Mikroregion povodí dolního toku Doubravy zaujímá východní výběžek sídelního prostoru hustě osídleného levobřeží Labe, táhnoucí se v bezlesé a zemědělsky intenzivně využívané krajině směrem k Železným horám, v jeho západní části leží město Čáslav. Zkoumaná oblast leží v nadmořské výšce 230–240 m a patří geomorfologicky území dolní Doubravy, které náleží k celku Středolabské tabule a to konkrétně k jejímu podcelku Čáslavské kotlině a její části Žehušické kotlině s dílčím podokrskem Mikulášské kotliny (*Lipský 2001*). Osu Podoubraví tvoří říčka Doubrava, s délkou toku téměř 90 km, která pramení ve vysokých polohách okresu Chrudim a ústí do Labe u Záborku nad Labem v nadmořské výšce pouhých 198 m. Geologické podloží tvoří převážně kutnohorské krystalinikum a je tvořeno muskovit-biotitickými svory a drobnozrnnými biotitickými pararulami, část patří také moldanubiku se silimanit- biotitickými a biotitickými pararulami, které jsou překryty různě mocnými křídovými sedimenty jizerského nebo bělohorského souvrství. V západní části území mezi tokem Doubravy a Brslenky převládají kvartérní sedimenty zastoupené sprašemi a sprašovými hlínami, v okolí Žehušic pak fluvialními štěrkovitými písky a navátými písky. V aluviu Doubravy se uplatňují fluvialní hlíny, písčité hlíny a jíly, hlinité a jílovité písky, štěrkové písky nebo deluviofluvialní písčité hlíny a hlinité písky (*Štěpánek – Fišera 1996; Holásek – Fišera – Štěpánek a kol. 1998*). Z pedologického hlediska převládá v Podoubraví modální hnědozem a černozem, vytvořená ze spraší, písčitých spraší a slínů. V nivách řek a potoků byly mapovány pseudogleje, fluvizem a černice (*Němeček a kol. 2001*).

Z levobřežních přítoků Doubravy je zde nejvýznamnější Brslenka, na svém dolním toku v rámci pravěkého osídlení velmi frekventovaná. Na jejím toku se koncentrovalo zejména pravěké osídlení čáslavského katastru a na jejím levém břehu leží i areál letecké základny (viz dále). Současná síť vodstva je již značně změněná a některé menší vodoteče dle starých map již zanikly nebo byly regulovány.

Historie bádání

Už od osmdesátých let 19. století prováděl nesystematické drobné výzkumy laténských lokalit v Podoubraví Kliment Čermák a muzejní spolek Včela Čáslavská, jediným rozsáhlejším výzkumem byl však až později výzkum Františka Škrdleho v Močovicích už na okraji Podoubraví. Zprávy o nich se dostaly velmi záhy mezi badatelskou veřejnost a nálezy se tak zařadily do klasického fondu českého pravěku. Veškeré starší výzkumné aktivity a náhodné pravěké nálezy shrnula později L. Jansová (1929). Většinu laténských hrobových nálezů publikoval v obsáhlé monografické práci se středoevropským záběrem J. Filip (1956). Bohužel málokteré z těchto nejstarších nálezů lze dnes přesněji topograficky identifikovat a fyzicky jsou rozptýleny ve více muzeích včetně Naturhistorisches Museum Wien a pražského Národního muzea.

V sedmdesátých letech minulého století přinesla rekonstrukce hradebního pásma a podzemních částí historických domů možnost využít ji rovněž k řešení výzkumného

úkolu týkajícího se rekonstrukce minulého životního prostředí, v jehož monografickém výstupu byl podán také stručný přehled pravěkého osídlení Čáslavska (Malina a kol. 1976). Nověji byl archeologický materiál fyzicky revidován a přehledy rozšířeny o novější nálezy jak hrobového, tak sídlištního charakteru (Čížmář – Valentová 1977; Valentová 1996). Aktuálně byly rovněž zveřejněny výsledky nových záchranných archeologických výzkumů laténských lokalit v Podoubraví (Valentová – Šumberová 2006).

Pohřebiště a sídliště na Čáslavsku v době laténské

Pohřebiště. Revize materiálu se soupisem pohřebišť na Čáslavsku a Kutnohorsku byla provedena již v roce 1977 (Čížmář – Valentová 1977) a pro Podoubraví se dosud počet lokalit nezměnil. Údajů souvisejících s pohřebním ritem je ve starším materiálu obsaženo velmi málo. Vypovídací hodnota starších nálezů byla převážně zničena už při jejich objevu, neboť většinou nebyl rozpoznán ani archeologický objekt, jehož byly inventářem a zachování byť neúplného nálezového celku je výjimkou. Jedním z důvodů je stáří nálezů pocházejících už ze sedmdesátých a osmdesátých let 19. století (Třebešice, Močovice) a z dvacátých a padesátých let 20. století (Krchleby, Horní Bučice, Chotusice, Církvice – dvůr Netřeba). Jde většinou o ojedinělé hroby dokládající pohřebiště neznámého rozsahu a uspořádání. Zaznamenány byly pouze kostrové hroby a ani dochovaný materiál v muzeích neukazuje stopy po žárovém pohřbívání. Orientace byla zaznamenána jen u hrobu z Krchleb, kdy šlo o v českém prostředí obvyklou orientaci sever–jih. Hroby jsou obecně považovány za uzavřené nálezové celky a poskytují nám často nejcitlivější materiál z hlediska datování, kterým jsou spony, nezbytné součásti oděvu, jejichž typy nejrychleji podléhaly „módě“. Nejstarší nálezy spon v Podoubraví představuje v rámci doby laténské typ spon se střeovitým lučíkem, které pocházejí z hrobů na katastrech Horních Bučic a Močovic. Chronologicky nejstarší postavení mají navíc i v rámci srovnání s hrobovými nálezy z povodí Klejnárky, to znamená již z intenzivněji osídleného Kutnohorska (Čížmář – Valentová 1977, obr. 2:5; 5:1). Patří zde do fáze LT B1 stejně jako tzv. münssingenské spony z Krchleb či duchcovské spony z Chotusic (*ibid.* obr. 3:4; 3:2). Do téže fáze lze zařadit i sedlový kruh – „náramek“ z Krchleb a kruh s čipkovitou západkou z Chotusic (*ibid.* obr. 3:7; obr. 3:1). Mladší fáze LT B2 a LT B2/C1 charakterizují zlomky kruhů z dutých hladkých či plasticky zdobených polokoulí z Třebešic (*ibid.* 11:7,6). Z jiných hrobů se dochovaly rovněž doklady bojovnícké výzbroje. Dva železné meče z Chotusic z pískovny jsou zatím jedinými nálezy tohoto druhu v Podoubraví, rovněž jako poškozené kopí z Třebešic (*ibid.* obr. 12: 1, 2, 5). V souvislosti s pohřebním ritem je nutno alespoň stručně zmínit významný nález z katastru nedalekých Nových Dvůrů ležících na Klejnárce, který umožnil nový pohled na dosud neobjasněnou problematiku pohřbívání na konci doby laténské, konkrétně na problém zcela chybějících hrobů tohoto období. Kruhový objekt s kostrami lidí a dobytčete a množstvím keramiky je nejspíše svědectvím nedokončeného přechodového rituálu a dokládá přítomnost obyvatel v tomto prostoru i v úplném závěru tohoto období (Šumberová – Valentová 2011).

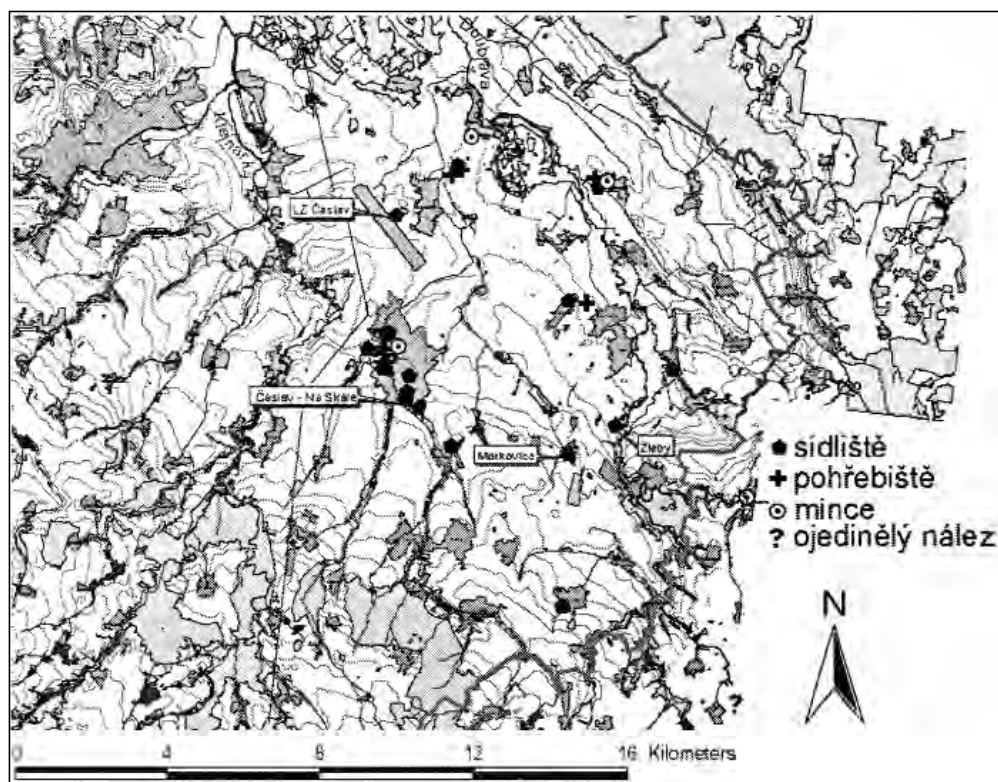
Sídliště. Katalog laténských sídlišť v širším regionu byl zpracován A. Rybovou (1968) a později v rámci území okresu Kutná Hora J. Valentovou (1996), kdy byl rozšířen

o další sídlištní lokality – Církvice, Horní Bučice a Třebešice – a doplněn některými opomenutými lokalitami z prostoru Čáslavi (Čáslav-Čeplov, internát ČSAO, Svornost). Toto rozšíření však znamenalo jen zahuštění již známé sídlištní sítě, neboť z uvedených katastrů byly již známy hrobové nálezy. Sídliště jsou rozložena v polohách s nadmořskou výškou 200–300 m, na svazích orientovaných jižně, jihozápadně nebo jihovýchodně, méně severozápadně či severovýchodně. Vzdálenost od dnešních vodních toků se pohybuje v rozmezí 100–200 m, pouze v Chotusicích na letecké základně je doložen původní vodní zdroj v přímém kontaktu se sídlištěm. Sídliště byla zakládána v polohách osvědčených, zemědělsky již dříve využívaných. Lokality jsou převážně umístěny mimo nejnižší položené části území, soustřeďují se až při jeho okraji, kde terén přechází do nadmořských výšek od 210 do 250 m, výše leží nálezy z Močovic (250–275 m nadm. výšky) a z Hostovic (kolem 300 m nadm. výšky). Z Podoubraví byly dosud známy pouze tři sídlištní lokality u levobřežních přítoků Doubravy (Hostovice, Horní Bučice, Chotusice), polohy v katastru Čáslavi na Brslence a přesněji neloalizované nálezy v Zaříčanech. Výraznou konfiguraci tvoří lokality kolem čáslavského Hrádku. Ostatní osídlení je vázáno již západněji na Klejnárku a její přítok Vrchlici, případně na další přítoky.

Vztahy pohřebišť ke konkrétnímu sídlišti nejsou většinou zjistitelné pro nedostatek přesnějších topografických údajů, předpokládáme pouze podle analogií, že byla umístěna mírně výše, většinou na mírných svazích a v dohledu. Polohy sídlišť vyžadovaly blízkost vodního toku, mnohdy jsou od toku odděleny i svažitým terénem, v případě Třebešic jde o jakousi ostrožnu (Valentová 1996, 732). Samozřejmostí pro stanovení prostorových vztahů je přesná prostorová identifikace nalezišť, většinou se však u starších nálezů setkáváme jen s názvem katastrálního území. Také chronologické zařazení na základě útržkovitých informací daných skrovným materiálem z povrchových průzkumů nebo z neúplného inventáře jednotlivých objektů, někdy jen vzorkovaných, nemusí být přesné a může mít širší chronologický přesah. Pokud nedochází k synchronizaci již známého pohřebiště se sídlištěm, naznačuje to, že hustota osídlení v tomto prostoru musela být větší, než dokládá nám známý stav.

Datování osídlení

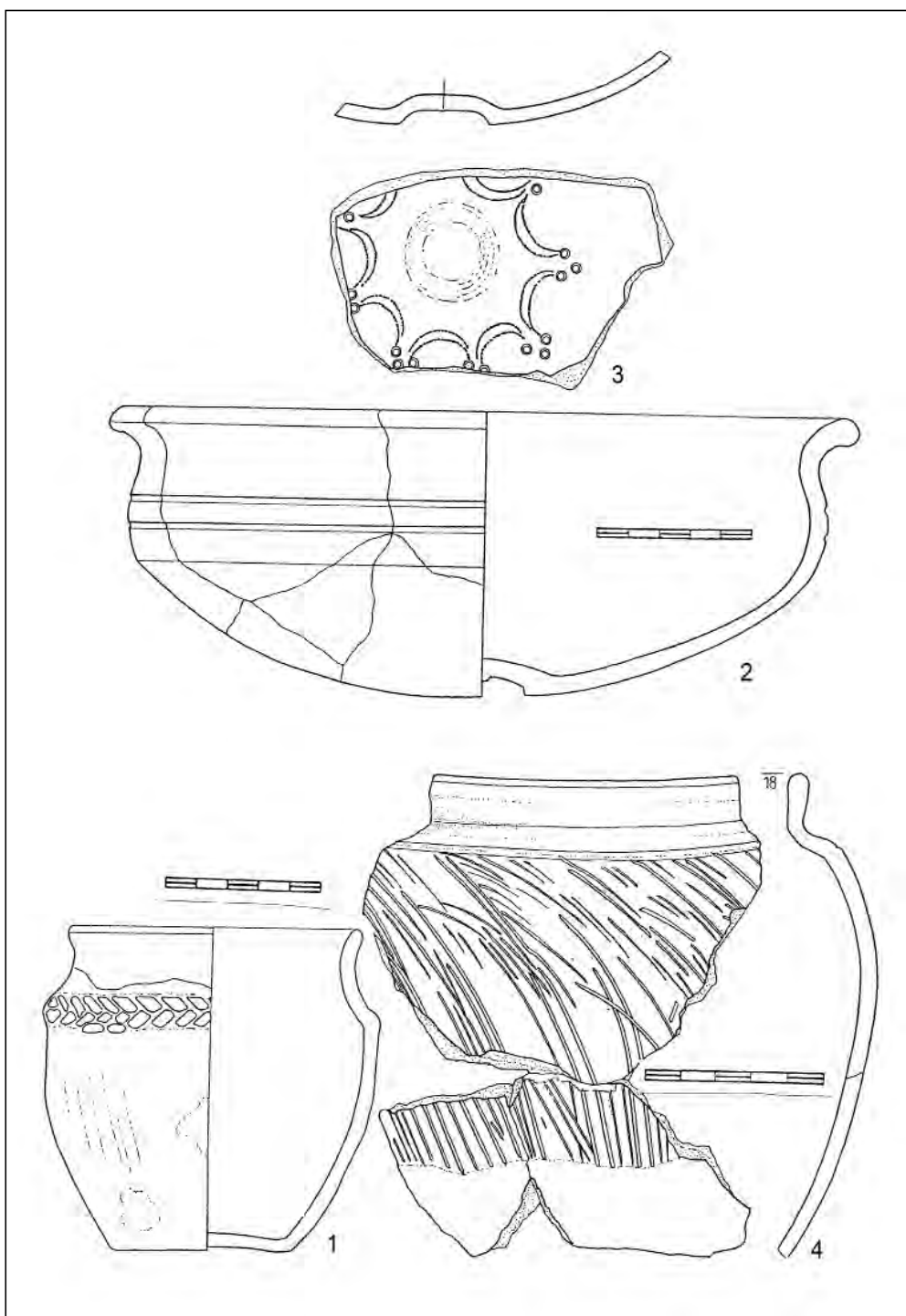
Nejstarší osídlení z období historických Keltů v Podoubraví je doloženo ve dvou polohách na katastru Čáslavi, a to nově již v počátku fáze LT A v poloze „Na Skále“, kde přetrvalo přinejmenším do stupně LT B1 nebo i déle v rámci LT B. Podobně začalo zřejmě také osídlení „Na Nepřízni“, rovněž trvalejšího charakteru. Do těchto počátků můžeme zařadit ještě kostrové hroby LT B1 z Horních Bučic a Močovic. V mladším období šlo kromě Čáslavi především o prostor u ústí Brslenky do Doubravy s lokalitami na katastru Chotusice, Žehušic a Zaříčan. Tento prostor vykazuje indicie stabilnějšího osídlení až do časné doby římské. Nejdůležitějšími novými fakty jsou nálezy ze Žlebů a Markovic, které ukazují, že v prostoru pod západním úpatím Železných hor mohlo být intenzivnější osídlení doby laténské, než jsme dosud předpokládali, které přetrvávalo až do jejího konce. Lze shrnout, že Podoubraví tak bylo s různou intenzitou osídleno po celých pět století, zbývajících do nového letopočtu.

Obr. 3. Podoubraví. Nově objevená sídlíště doby laténské v kontextu starších nálezů (dle Valentová – Šumberová 2006).

Nové archeologické objevy a jejich přínos

Časlav „Na Skále“. Lokalita představuje výzkum neobvykle velkého rozsahu a významu. Poloha na mírně vyvýšenině za jižním okrajem města (obr. 3) unikala zcela pozornosti až do započetí její zástavby rodinnými domky v létě 1997, do té doby nebyla tato archeologická lokalita vůbec známa. Velice intenzivní osídlení pokračování terasy Brslenky na území města však nasvědčovalo možnému osídlení rovněž tohoto prostoru, navíc nejbližší laténské lokality v polohách Na Svornosti a Toufarna jsou vzdáleny jen necelých 800 m severně. Několik sezón výzkumu až do roku 2003 pak doložilo existenci rozsáhlého polykulturního sídelního areálu, který doposud nebyl indikován žádnými nálezy. Na zkoumané ploše bylo prozkoumáno celkem 2 558 zahloubených objektů, z nichž 32 větší objekty patřily do přechodného halštatsko-laténského a laténského období, datovatelného již od přelomu 6. a 5. stol. př. n. l., což představuje velmi časně osídlení v rámci doby laténské. Při budoucím komplexním zpracování lokality se počet laténských objektů jistě dále rozroste o menší objekty, kúlové jamky apod., které pro početně skrovný či nevýrazný materiál zůstaly zatím nedatovány. Laténské objekty byly rozptýleny po celé zkoumané ploše o rozsahu zhruba 300 × 200 m. Kromě nejasného příkopovitého útvaru u jižního okraje plochy, který snad lze považovat za velký hli-

Obr. 4. Čáslav „Na Skále“. 1: hrnec s plastickou páskou, 2–3: fragmenty tzv. braubašských mís; Chotusice/Čáslav – Letecká základna, 4: hrnec zdobený rýhami (dle Valentová – Šumberová 2006).

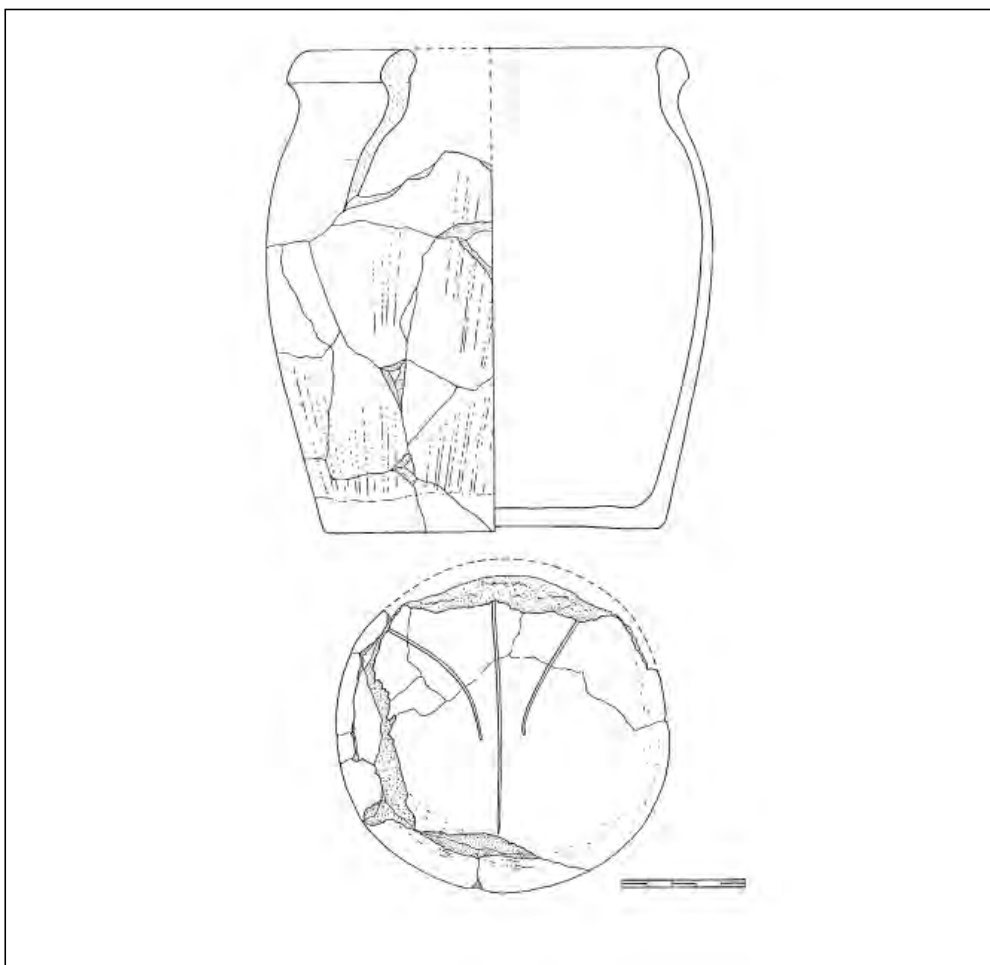
ník (tj. jámu vytvořenou dlouhodobou těžbou hlíny) zachytil výzkum deset polozemnic, zásobní jámu a další sídlištní objekty a jamky po kúlech. Poměrně pravidelně obdél-né polozemnice byly zahloubeny maximálně 60 cm, některé měly navíc kúlovou jam-ku uprostřed kratší stěny. Jejich rozměry se pohybovaly v rozmezí 300–430 cm délky a 225–410 cm šířky. Podobná zahloubená obydlí s přístřeškem a ohništěm představují model přetrvávající ještě v počátcích středověkých měst. Budily dojem, že jsou uspořá-dány do skupin, vždy přibližně stejně vzdálených od hrany terasy nad říčkou Brslenkou (Šumberová 2004). Tyto skupiny můžeme pravděpodobně s jistotou nadsázkou interpre-tovat moderním výrazem “byt”, kdy jednotlivé chaty mohly představovat specializova-né prostory patřící k určitému celku. Nejvýraznějšími nálezy jsou zde tzv. braubašské mísy, s jemnou a složitou výzdobou kružítkem (obr. 4:2,3), případně kolkem. Starší fázi sídliště můžeme zařadit ještě k závěru horizontu s vlešřovanou keramikou (období HaD3). Výzkum tak odkryl jednu z pouhých dvou sídlištních lokalit dokládajících po-čátky doby laténské v Podoubraví (Valentová – Šumberová 2006).

Čáslav – Jeníkovská ulice. Přínosným objevem je také, byť jen vzorkovaná, mladolátén-ská polozemnice v Jeníkovské ulici narušená v jihovýchodní části města trasou plyno-vodu (Velímský 2005).

Ve starém fondu v čáslavském muzeu najdeme navíc doklady dalších mlado- až pozdně laténských sídlišť z katastru města – z poloh Toufarna, Na Svornosti, internát ČSAO, Sedláčkova ulice a Čeplov. Nápadná je kumulace těchto lokalit kolem čáslav-ského Hrádku, ač Hrádek, intenzivně využívaný ve starším i mladším pravěku, zůstal v době laténské neosídlen. Železná pozdně laténská sekera nalezená pod Hrádkem je zřejmě jen náhodně ztraceným předmětem. Čáslavský katastr je tak názornou ukázkou toho, jak se v Podoubraví kumuluje osídlení jen na některých místech. Jedinou lokali-tou časného latěnu doloženou starými nálezy je sídliště „Na Nepřizní“.

Chotusice – Letecká základna Čáslav (obr. 3). Hrobové a sídlištní nálezy zde u ústí Brslenky do Doubravy poukázaly již dříve na stabilnější osídlení od LT B1 do pozdní-ho latěnu. Nálezy – železné meče a bronzové ozdoby – předávané do muzeí v Čáslavi a Kutné Hoře po řadu let pocházely ze zdejších pískoven (Čížmář – Valentová 1977, 186, obr. 3: 1–3, obr. 12: 1–2). Unikátním nálezem jsou zlaté statéry z 2. pol. 2. stol. př.n.l. z nedalekých Žehušic.

Areál letecké základny se rozkládá v severní části čáslavského katastru, západně od obce Chotusice, a starší nálezy z tohoto území jsou registrovány pod k. ú. Chotusice. Areál byl z hlediska archeologie dlouho velkou neznámou. Při jeho výstavbě v padesá-tých letech minulého století pochopitelně žádný výzkum možný nebyl, ani později se archeologům do areálu nepodařilo proniknout, teprve v roce 2003 byla zahájena spo-lupráce s Armádou ČR. V souvislosti se stavebními akcemi v letech 2003–2006 dopro-vázejícími modernizací letiště a s dostavbou infrastruktury na letecké základně Čáslav v souvislosti s využíváním nového typu letadel mohl být zahájen archeologický výzkum. Nálezy se koncentrovaly na mírném návrší v centrální části letiště paralelně s přistáva-cí drahou. Teprve tato modernizace pro potřeby NATO zpřístupnila dříve nepřístupný areál také archeologům. Při prodlužování přistávací dráhy a rozšiřování platform pro

Obr. 5. Markovice, k. ú. Žleby. Nádoba se značkou „muří nohy“ na dně – doklad dálkového obchodu v pozdním latěnu (dle Valentová – Šumberová 2006).

letadla (při skrývce obslužné komunikace) bylo prozkoumáno 86 objektů, z toho 13 datovatelných do doby laténské. Osídlení bylo koncentrováno na poměrně malé ploše kolem původního bažinatého prameniště vodního toku, dnes doloženého jen bahnitou vrstvou a na okraji terasy nad tímto potokem na mírném návrší, původně jistě s rozhledem nejen do Podoubraví a až k Železným horám na východě, ale též do hustě osídleného povodí Klejnárky na západě. Objekty byly situovány nanejvýš 370 m od sebe, nejvíce kolem okraje bažiny, která měla průměr zhruba 150 m. Funkčně je nedokážeme interpretovat. Snad jeden z nich mohl být obytný, ale jeho rozměry tomu příliš nenasvědčují. Některé objekty mohly být zásobními jamami, ale není jisté, zda by nezasahovaly až do spodní vody, takže rovněž tato interpretace je problematická (Šumberová 2013; Valentová – Šumberová 2006). Mezi nálezy tvoří největší část jako obvykle keramika – hrnce (obr. 4:4), mísy, lahve a objemné zásobní nádoby.

Markovice – kamenolom, k. ú. Žleby (obr. 3). Katastrální území Žleby leží již na okraji sledovaného území, v místech, kde Doubrava opouští zvlněnou pahorkatinu Vysočiny a rozlévá se do širokého aluvia dolního toku. Na terase nad jejím levým břehem a na vyvýšenině nad jejím bezejmenným přítokem je evidováno několik důležitých archeologických lokalit. Laténské osídlení bylo zachyceno na dvou místech. Při západní hraně dnešního kamenolomu v Markovicích, na vyvýšenině s rozhledem do širokého okolí, nepochybně kdysi s výraznou skalní dominantou, bylo na ploše 30 × 160 m odkryto minimálně patnáct archeologických objektů, bohužel již po značném poškození terénní situace neohlášenou skrývkou, z čehož pouze jediný objekt byl laténský. Měl pravidelný profil a zbytky ohniště, ale jeho funkce byla zřejmě specifická, pravděpodobně nikoli obytná. Důležitým nálezem je nepoškozená nádoba zdobená svislým rýhováním, která má na dně vyrytou značku „muří nohy“ a je tak zcela jistě dokladem dálkového obchodu, neboť je typická pro oblast zahrnující část jižních Čech, Bavorska a Rakouska, kde byly tyto nádoby vyráběny většinou z grafitového materiálu (*obr. 5*). Vyskytují se jen v pozdním latěnu, a to ve větším počtu pouze v prostředí oppid. V současné době jsou značky na jejich dnech interpretovány jako značky vlastníků na předmětech užívaných při kolektivních slavnostech spojených s konzumací, zejména pitím (k tomu *Valentová 2013*).

Žleby „U mlynářských“. Povrchovou prospekci byl nově zachycen také pravděpodobně větší sídelní areál, představující další lokalitu na katastru Žleb (*Moravec 2005*).

Závěr

K osídlení dolního Podoubraví (*obr. 3*) došlo již v počátku doby laténské a osídlení zde přetrvalo až do konce doby laténské. Podoubraví dlouho skýtalo v pravěkém vývoji obraz jen výjimečně využívaného prostoru. Příčinou byla omezená materiálová základna, donedávna velmi nedostatečná, představovaná jen sporadickými staršími nálezy často pouze sběrové hodnoty. Naprosto neexistovaly větší nálezové celky. Pramennou základnu podstatně zkvalitnily nové archeologické výzkumy v krátkém časovém období několika let, které ukázaly mnohem větší exponovanost této oblasti, než se předpokládalo. Zcela nové objevy lokalit na komunikační trase mezi centrálními místy ukázaly nejkratší a nejsnazší spojnici z východočeského oppida České Lhotice na sever k Labi k Týnci nad Labem. Do zajištění této komunikace by tak zapadala také nutná síť sídlišť na Doubravě. Zároveň tyto lokality spolu s Hostovicemi jižněji na Doubravě lze považovat v jistém smyslu za „hraniční“ vzhledem k navazujícímu pásmu hor, které vymezuje prostor využitelný pouze sezónně a zároveň rozděluje území se dvěma významnými centry. Po překonání pásma hor je pak jednou z nejbližších východně ležících lokalit právě hradiště České Lhotice, jehož dosažení by tak představovalo jeden den pěší chůze maximálně s jedním noclehem. Této komunikační linii nasvědčují i nerevidovatelné nálezy mincí z Ronova nad Doubravou a keramiky z Licoměřic v okrese Chrudim (*Jansová 1929, 23*). V tomto kontextu je možno připomenout i hradiště ve Sptycích s dnes nerevidovatelnými nálezy (*ibid.*). Posledním záchytným bodem v opačném směru při cestě na Kolínsko přes některá místa na pravobřeží Klejnárky by bylo osídlení na katastru Vinařic.

Literatura

- Beneš, Z. 2015: Záchranný archeologický výzkum podhradí hradiště Kolo u Týnce nad Labem, okr. Kolín. Předběžná zpráva. *Archeologie ve středních Čechách* 19, 245–253.
- Čížmář, M. – Valentová, J. 1977: Keltská pohřebiště na Čáslavsku a Kutnohorsku. *Archeologické rozhledy* 29, 178–196.
- Danielisová, A. 2010: Oppidum České Lhotice a jeho sídelní zázemí. *Archeologické studijní materiály* 17. Praha.
- Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.
- Holásek, O. – Fišera, M. – Štěpánek, P. a kol. 1998: Geologická mapa ČR, list 13–41 Čáslav, 1:50 000. Praha.
- Jansová, L. 1929: Pravěké osídlení dnešního politického okresu čáslavského. In: A. Birnbaumová: *Soupis památek historických a uměleckých v Čechách* 44. Politický okres čáslavský, 44. Praha, 1–37.
- Lipský, Z. 2001: Geomorfologické členění Kutnohorska. Praha.
- Malina, J. a kol. 1976: Čáslav. Vývoj životního prostředí. Brno.
- Moravec, J. 2005: Archeologický ústav Praha, hlášení č. j. 1104/05.
- Němeček, J. a kol. 2001: Taxonomický klasifikační systém půd České republiky. Praha.
- Rybová, A. 1968: Laténská sídliště ve východních Čechách a přilehlé oblasti středočeské. Hradec Králové, *Fontes Musei Reginaehradecensis – Supplementum* III.
- Štěpánek, P. – Fišera, M. 1996: Geologická mapa ČR, list 13–43 Golčův Jeníkov, 1:50 000. Praha.
- Šumberová, R. 2004: Čáslav – „Na Skále“, okr. Kutná Hora. Archeologický ústav Praha, nálezořá zpráva č. j. 8788/2004.
- Šumberová, R. 2013: Letecká základna Čáslav, k. ú. Čáslav. Dostavba infrastruktury NSIP. Záchranné archeologické výzkumy v letech 2003–2006. Archeologický ústav Praha, nálezořá zpráva TX – 2013-2789.
- Šumberová, R. – Valentová, J. 2011: Dům mrtvých nebo dům živých? Laténský objekt s lidskými kostrami z Nových Dvorů, okr. Kutná Hora. *Archeologické rozhledy* 63, 220–250.
- Valentová, J. 1993: Výsledky záchranného výzkumu keltského kostrového pohřebiště v Kutné Hoře-Karlově. *Archeologické rozhledy* 45, 623–643, 679–680.
- Valentová, J. 1996: Osídlení Kutnohorska a Čáslavska v době laténské. *Archeologické rozhledy* 48, 729–736.
- Valentová, J. 2013: Oppidum Stradonice. Keramika ze starších fondů Národního muzea. *Fontes Archaeologici Pragenses* 39. Praha.
- Valentová, J. – Sankot, P. 2012: Das latènezeitliches Gräberfeld in Kutná Hora-Karlov (okr. Kutná Hora), Mittelböhmen, Tschechische Republik. Eine Rettungsgrabung aus den Jahren 1988–1989. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 2011, 58, 279–401.
- Valentová, J. – Šumberová, R. 2006: Nová laténská sídliště v Podoubraví, okr. Kutná Hora. *Pravěk NŘ* 16, 267–308.
- Velímský, F. 2005: Čáslav – Jeníkovská ul., okr. Kutná Hora. Archeologický ústav Praha, investořská zpráva č. j. 9090/05.

Záchranný archeologický výzkum v prostoru drobovické komendy v roce 2010

Filip Velímský

Dílečkové ověření výsledků dosavadního historického bádání¹ a starších archeologických výzkumů² komendy Řádu německých rytířů v Drobovicích³ umožnily výkopy realizované v jádru obce (obr. 1) na sklonku června roku 2010 v rámci výstavby nové kanalizace. Na rozdíl od předchozích stavebních akcí,⁴ bylo tentokrát se stavebníkem v předstihu a konkrétně dojednáno, které úseky stavby musí bezpodmínečně projít kontrolou formou archeologického dohledu.⁵ Tato podmínka se týkala především plánovaných výko-

¹ Dějinami drobovické komendy se v minulosti zabírali zejména Jan Hendrich (1887, 18–32), Josef Teige (1894, 13–27), August Sedláček (1900, 86), Alžběta Birnbaumová (1929, 147–148, 158–159), Karel Cibulka (*bez datace*), a Josef Hemmerle (1967).

Z mladší generace badatelů se pak této problematice věnovali především Martin Čapský (2002a, 187–202; 2002b, 139–144; 2007, 59–65; 2011, 215–232), Dušan Foltýn (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 220–221), Libor Jan (*Jan – Skřivánek* 1997, 19–20, 24–25, 28, 33, 42), Marcin R. Pauk (2000, 116–118), Tomáš Somer (2012, 46, 167, 176, 187), Martin Tomášek (2004, 86–90) a Martin Wihoda (2010, 245–264).

Řadu důležitých informací k vývoji a podobě sakrální architektury na majetcích drobovické komendy pak přinesly stavebně-historické průzkumy Karla Kibice ml. (2002, 6–17; 2003, 16–27; 2004, 92–102; 2010, 15–16, 56–62, 85–90, 125–129, 130–134) a Jana Sommera (1995, 98–101).

² Z katastru obce pochází poměrně hojné nálezy neolitické a eneolitické kamenné broušené industrie, několik keramických uřen kultury lužické z mladší doby bronzové a jeden stříbrný římský denár císaře Domitiána. Souhrn těchto starších nálezů, které povětšinou skončily ve sbírkách čáslavského muzea, zpracovala A. Birnbaumová (1929, 158–159).

³ Komenda Řádu německých rytířů v Drobovicích je poprvé zmiňována k roku 1242 v donaci Jana z Polné (CDB IV/1 ed. J. Šebánek a S. Dušková 1962, 74–57, č. 13), ve které tento velmož řádu věnoval vsi Drobovice, Příbyslavice, Samoplesy, Vzose, polovinu Vinaře a les Libici mezi Kamenickým a Doubravnickým potokem, s dodatkem, že v případě smrti, či nového sňatku jeho choti Eufémie, mají komendě připadnout ještě vsi Potěhy, Tupadly a druhá polovina vsi Vinaře. O počátcích komendy referují také soudobé Žďárské letopisy, které zmiňují výstavbu konventního kostela P. Marie, ve kterém měly nalézt místo svého posledního odpočinku ostatky zakladatele Jana z Polné a jeho přítele Wikarda z Trnavy (FRB II/2, ed. J. Emler, 523–526). Existence a fungování komendy v následujícím období je doloženo řadou dalších zpráv (přehled viz Sedláček 1900, 86). K zániku komendy došlo na jaře roku 1421 při tažení husitských vojsk Čáslavskem. K jejímu obnovení po skončení husitských válek pak již nedošlo.

⁴ Při výstavbě jednotlivých inženýrských sítí po roce 1989 byl sice archeologický dohled průběžně prováděn, k evidenci archeologických situací a materiálu však až na výjimky nedocházelo (Šumberová 1997a; 1997b; 1998; 1999; Pavlí 2000). Ve stejném období byl prováděn také rámcový průzkum lokality, konkrétně povrchové sběry a geofyzikální průzkum v poloze „Za klášterem“ (Křivánek 2002, 12–14, obr. 5).

⁵ Archeologický dohled při celé stavbě prováděl dr. F. Velímský a Mgr. M. Končelová. Záchranný archeologický výzkum při akci, který byl realizován v termínu od 28.6.2010 do 1.7.2010, pak provedli zaměstnanci kutnohorského pracoviště ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i. dr. F. Velímský, J. Komberc a O. Vlasák.

Obr. 1. Jádru obce Drobovice zachycené na výřezu z Císařského otisku mapy stabilního katastru z roku 1838 (Čechy – 1536-1 Drobovice, ČÚZK).

pových prací na vyvýšenině uprostřed intravilánu obce, v místech, kde již v minulosti došlo výzkumem spolku Včela Čáslavská⁶ k zachycení starší středověké zástavby (obr. 2, 3, 4).

Oproti původnímu projektu, který počítal s celistvými liniovými výkopy, se stavba nakonec prováděla metodou jednotlivých jam pro protlaky,⁷ ustoupeno pak bylo bohužel i od realizace několika přípojek, u nichž se předem zvažovalo provedení předstihového výzkumu. Ve finále zvolený kompromisní postup kontroly každého skutečně realizovaného výkopu se naštěstí ukázal jako dostatečný.

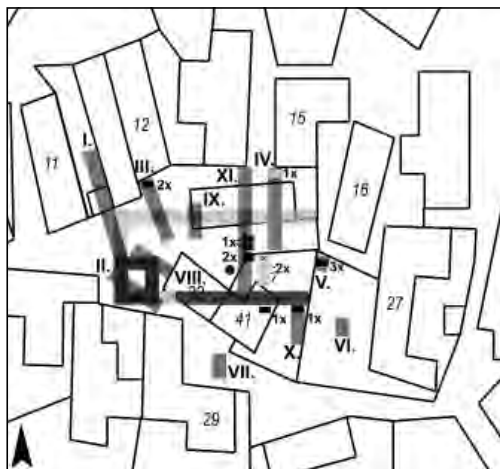
Jako vůbec první byla na jižním profilu jedné ze šachet (sonda č. II/2010) zachycena malá miskovitá jáma (obj. č. 1/2010; obr. 5) s výplní, tvořenou černošedou popelovitou hlínou s uhlíky a poměrně hojnou příměsí fragmentů středověké kera-

⁶ První regulérní výzkumnou akcí, která se v obci uskutečnila, byl známý zjišťovací archeologický výzkum v areálu bývalé komendy iniciovaný řídícím učitelem Emanuelem Klimplem a muzejníkem Klimentem Čermákem z roku 1897, o kterém oba autoři krátce po jeho skončení referovali v tehdejším regionálním a odborném tisku (Čermák 1876, 620; 1897a, 24–31; 1897b, 78–85; 1903, 381–388; Klimpl 1897, 123–133).

⁷ Zaměření jednotlivých šachet a následně i veškerých zachycených archeologických situací bylo provedeno jednak přesnou geodetickou GPS Trimble Geo XT s přidanou externí anténou, jednak laserovým dálkoměrem Leica ke stojící zástavbě. Nivelace jednotlivých situací byla prováděna od stanovené vlastní výchozí výšky navázané následně na výškopis stavby.

Obr. 2. Polohopisný plán obce Drobovice od Františka Kouta. Lokalizace komendy se opírá o výsledky výzkumu K. Čermáka a E. Klimpla z roku 1897 (Městské muzeum a knihovna Čáslav).

Obr. 3. Rekonstrukční plán výzkumu K. Čermáka a E. Klimpla z roku 1897 s vyznačenou pozicí realizovaných sond a v rámci této akce zachycených situací (zdív, hrobů) (autor F. Velímský, ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.).

miky, včetně jednoho zlomku propáleného střešního prežzu (obr. 5). Uvedený nález ukázal, že i přes výrazné poničení terénu staršími paralelně vedenými výkopy se lokálně nachází místa, kde je původní stratigrafie alespoň částečně zachována.

Patrně nejzajímavější situace celého výzkumu byla zachycena o den později v další sérii realizovaných šachet pro protlaky, konkrétně v sondě č. VI/2010. V pozici, která přesně odpovídá staršímu nákresu F. Kouta (obr. 6),⁸ bylo zachyceno plánem avizované jihozápadní nároží stavby reprezentované dvěma mohutnými zdmi výhradně z místního lomového kamene, pojeného hrubou písčitou maltou (obr. 7). Síla dochované nadzemní části zdiva se pohybovala kolem 90 cm, přičemž celková měřitelná síla zdiva, tj. včetně základu, činila ca 160 cm. Kamenné byly ve zdivu kladeny do poměrně pravidelných řádků, nejčastěji o síle kolem 20 cm, a pojeny vcelku velkým objemem malty. Ve svrchních partiích a v místech průchodu starších sítí byla tato původní struktura zdiva silně narušena provedeným odtěžením. Oboustranné lícování zdiva, vnitřní nároží a jižním směrem provedené stupňovité vysazení základu přesto zůstalo dobře patrné (obr. 8).

Poměrně překvapivé bylo zjištění, že při maximální dosažené hloubce výzkumu v úrovni kolem 210 cm pod povrchem, činila maximální evidovaná výška dochovaného zdiva ca 190 cm. Místy se totiž zeď nacházela již 20 cm pod povrchem stávající komunikace,

⁸ Mapa reflektuje výzkum z roku 1897 a vychází z měření a závěrů K. Čermáka a E. Klimpla.

Obr. 4. Historické foto K. Čermákem vytvořených materiálových tabel náleží (keramiky a kovových artefaktů) z výzkumů v Drobovicích (Městské muzeum a knihovna Čáslav).

hned pod vrstvou štěrkového podsypu.⁹ Založení základu jižní zdi, s výslednou mocností přesahující 2 m, bylo ověřeno nejprve výkopem, jeho další pokračování až do hloubky ca 310 cm od povrchu sondy pak potvrdil kontrolní vrt.

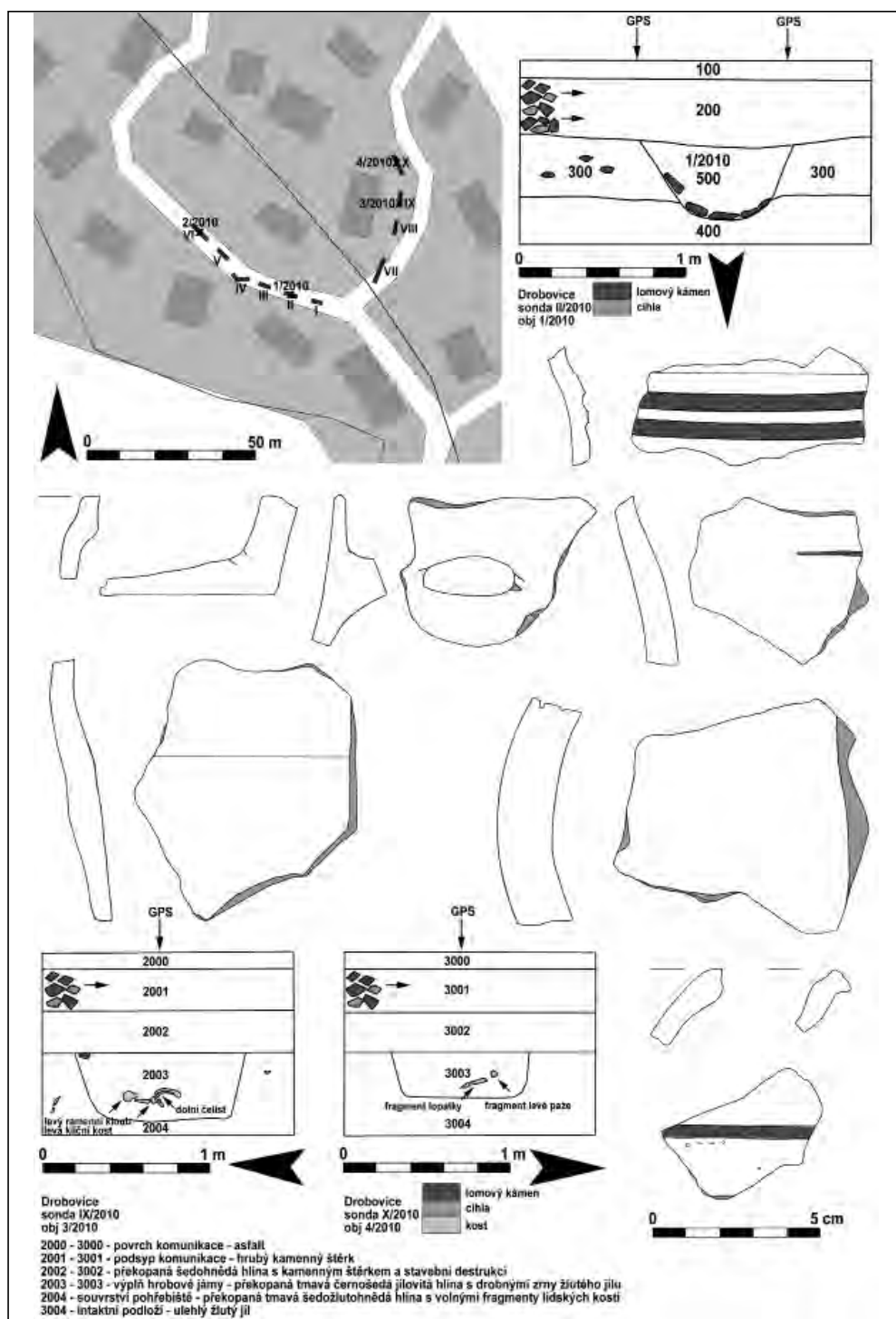
Jako mimořádně zajímavá se ukázala orientace obou odkrytých zdí, provedená přesně, tj. s nulovou odchylkou, v osách východ–západ a sever–jih.

Na obou profilech sondy byla důkladně dokumentována pro interpretaci celé situace klíčová stratigrafie ke zdivu doléhajících vrstev (obr. 9).¹⁰ Z té je zřejmé, že přibližně od úrovně 70 cm do 160 cm pod povrchem doléhá ke zdivu jižní obvodové zdi jednak původní středověké kulturní souvrství (vrstvy 1009–1011) a dále vrstva vně spadlé destrukce zdi (vrstva 1013). O materii vrstvy 1010 můžeme navíc hovořit jakožto o zásypu prvního soklu vysazení základu. Následující vrstva 1011 pak patrně představuje relikt původního půdního horizontu na intaktním jílovitém podloží (vrstva 1012).

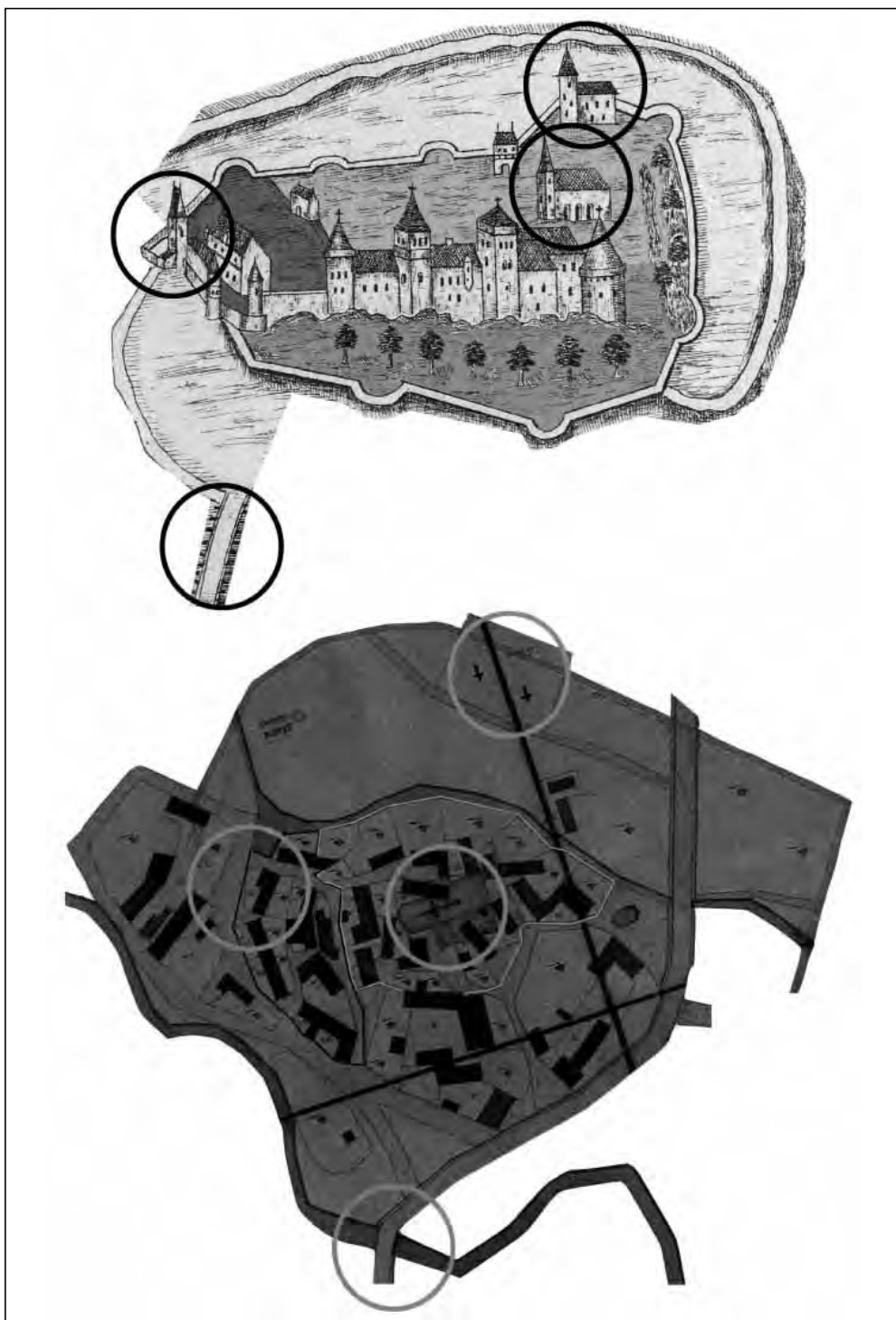
S výrazně horší stratigrafickou situací se setkáváme u západní zdi a v místě vnitřního nároží, kde paralelně probíhající výkopy pro vodovodní a plynovodní potrubí odtěžily

⁹ Z uvedeného zjištění je zřejmé, že k zachycení identického zdiva muselo v minulosti již dojít. Podle tvrzení místních obyvatel tomu tak i skutečně bylo. Odkrytí archeologických situací ale nebylo ze strany dodavatelů záměrně ohlášeno a výkopy byly obratem zasypány.

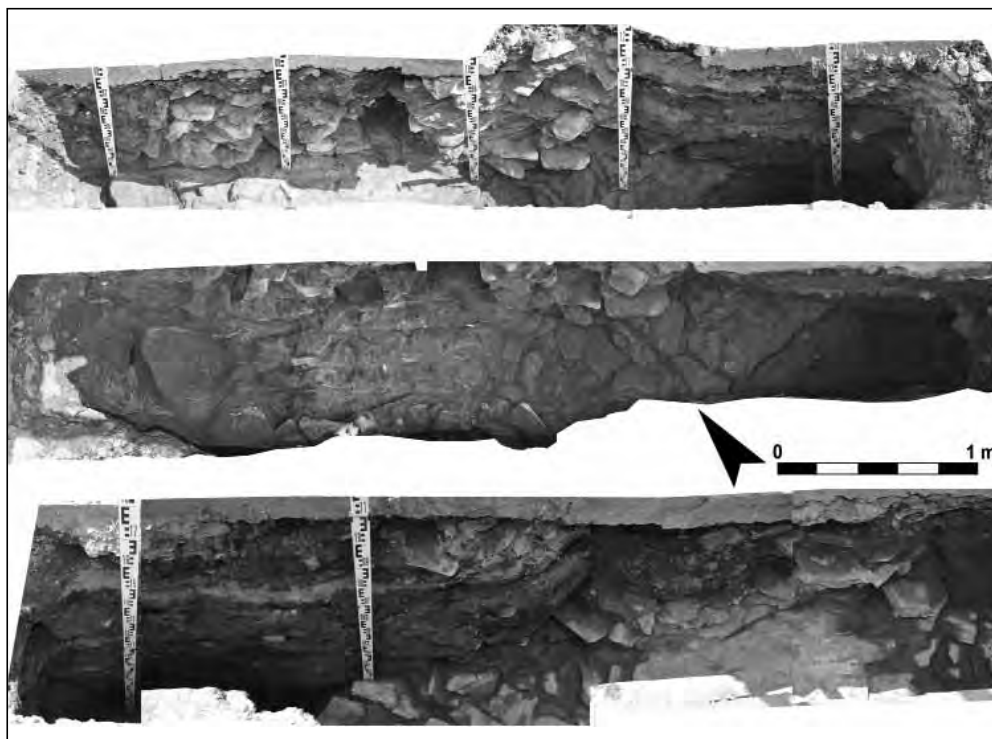
¹⁰ Vzhledem k malé šířce sondy (ca 50 cm), mohla být fotogrametrie profilů provedena pouze metodou šikmých snímků.

Obr. 5. Plán jádra obce Drobovice s vyznačenou pozicí sond archeologického výzkumu z roku 2010 a kresebná dokumentace situací a materiálu ze sond č. II, IX a X/2010 (autor F. Velímský, ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.).

Obr. 6. Fiktivní kresebná rekonstrukce podoby drobovické komendy v předhusitském období od neznámého autora zjevně vycházející z plánu jádra obce Drobovice od F. Kouta (autor komparace F. Velímský).

Obr. 7. Celkové foto profilů a půdorysu sondy č. VI/2010 s pozůstatky zachyceného zdiva (autor F. Velímský, ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.).

většinu svrchního terénu a současně i silně narušily původní zdivo.¹¹ I zde je ale zřejmé, že místy ještě před těmito zásahy dochází k překrytí kompaktního zdiva spadlou destrukcí kamene a malty (vrstva 1014), což odpovídá prameny doloženému postupnému zániku objektů komendy rozebráním na stavební kámen (srov. Čermák 1903, 384; Hendrich 1887, 27).

V průběhu následujících dohledů při stavbě došlo k zachycení ještě dvou dalších archeologických situací. V uličce vedoucí z návří směrem k silnici do Tupadel došlo ve dvou po sobě jdoucích jamách pro protlak (sondy č. IX/2010 a X/2010) k porušení dvou hrobů (obj. č. 3/2010 a 4/2010; obr. 5).¹²

V prvním případě (sonda č. IX/2010, obj. č. 3/2010) došlo k destrukci západního závěru hrobové jámy včetně zde uložené lebky a krční páteře. Na východním profilu se

¹¹ Zdivo zachycené v průběhu výzkumu bylo po dohodě s dodavatelem stavby překryto výstražnou geotextilií a zasypano jemnou šterkovou drtí – prosívkou.

¹² V obou případech bylo zachycení kosterního materiálu stavbu provádějícími dělníky nahlášeno ex post. Obě sondy byly navíc zaplaveny vodou z porušené starší kanalizace, což značně ztěžovalo provádění výzkumu.

in situ dochovala pouze dolní čelist (*mandibula*), levý ramenní kloub kosti pažní (*humerus*) a levá klíční kost (*clavicula*).¹³

Dobře patrná byla nejen původní orientace skeletu ve směru západ–východ, ale i jeho uložení na zádech na dně jámy, snad v natažené pozici. Zhloubení hrobové jámy mělo vanovitý tvar o šířce 100 cm a hloubce 40 cm a bylo provedeno do přilehlé vrstvy překopané tmavé šedožlutohnědé hlíny (vrstva 2004). V té se jako příměs vyskytovaly zlomky středověké keramiky (obr. 5) a také další volné fragmenty lidských kostí,¹⁴ což by mohlo znamenat, že tato vrstva reprezentuje pozůstatek hřbitovního terénu.

Pro intenzivnější pohrřbívání v uvedené poloze svědčí také fakt, že v sousední jámě ve vzdálenosti ca 10 m, byl zachycen další porušený hrob (sonda č. X/2010, obj. č. 4/2010; obr. 5). Ten byl výkopem odtěžen přibližně v úrovni hrudníku pochovaného jedince. Na přilehlé haldě výkopu byly totiž nalezeny jednak zlomky žeber (*costae*) a obratlů páteře (*vertebrae thoracicae*), společně s fragmenty pravé i levé horní končetiny (*humerus*, *radius*, *ulna*). Na západním profilu se *in situ* dochovala část levé lopatky (*scapula*) a levé kosti pažní (*humerus*). Na povrchu východního profilu nebyly sice patrné další vystupující kosti, i zde ale byl opětovně znatelný vkop hrobové jámy s identickým vanovitým tvarem o šířce 80 cm a hloubce 30 cm. Směrová orientace hrobové jámy byla opět určena ve směru západ–východ. Jako pravděpodobné se jeví uložení skeletu u dna jámy, byť zcela přesná pozice těla nemohla být určena.¹⁵

Přestože byly oba hroby zkoumány pouze z malé části, jeví se jako velmi pravděpodobné, že jsou středověkého původu. Jejich rekonstruovaný pohřební ritus (stranová orientace, uložení skeletu) byl sice běžně užíván i v mladších historických obdobích,

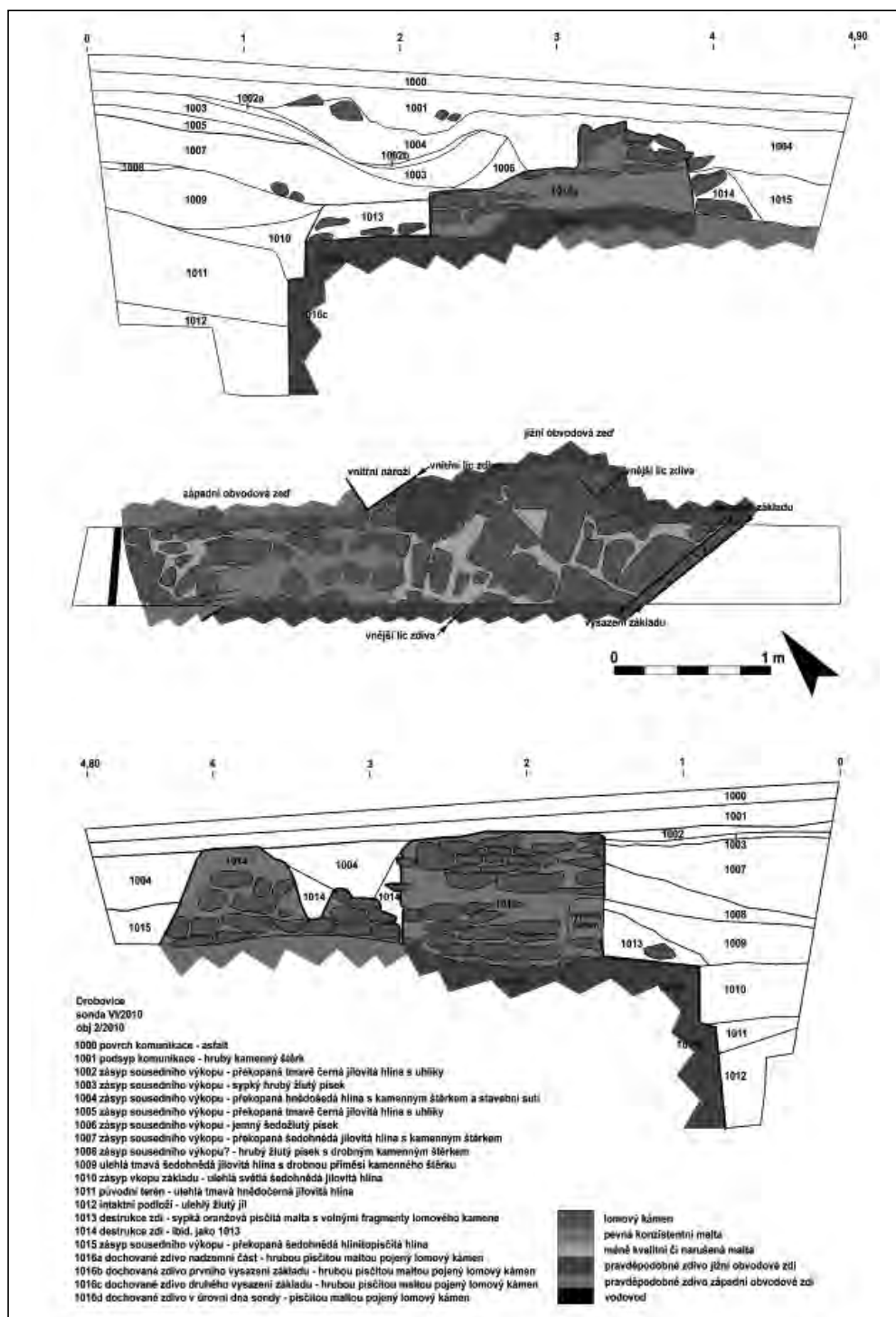

Obr. 8. Pohled na pozůstatky zdiva v sondě č. VI/2010 s barevně zvýrazněným rozlišením jeho jednotlivých částí (autor F. Velímský, ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.).

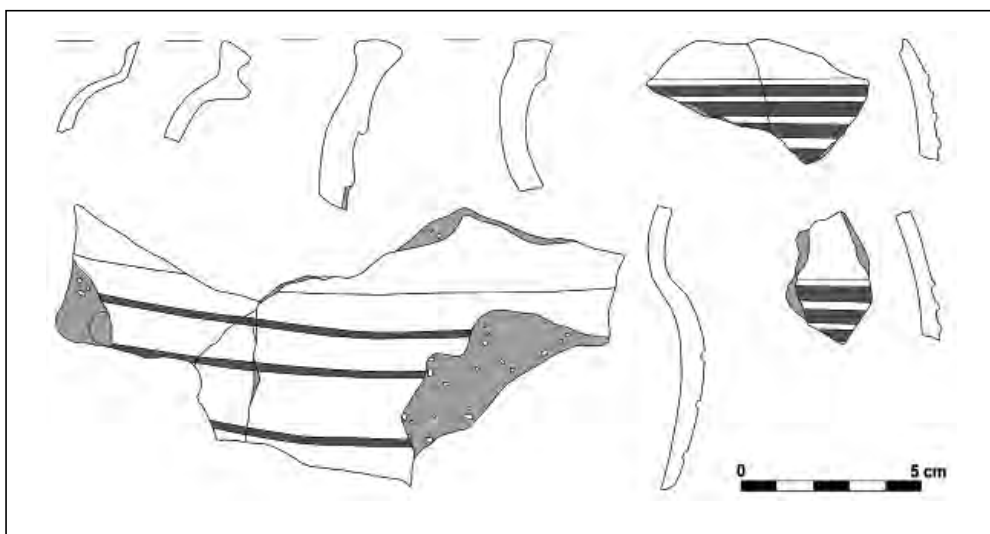
¹³ Z uvedených kosterních ostatků byly odebrány pouze fragmenty lebky a krčních obratlů z haldy a dolní čelist, zbylá část skeletu byla ponechána *in situ*. Antropologický rozbor provedla H. Brzobohatá z ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., pracoviště Kutná Hora, která nalezené ostatky přiřadila mladému dospělému jedinci (Adultus I, 20–30 let), bez přesně určeného pohlaví s dílčími femininními znaky (Brzobohatá 2010).

¹⁴ Uvedené fragmenty nebyly odebrány. Jejich určení coby zlomků žeber (*costae*) a prstních článků (*phalanges*) nezjištěného počtu dospělých jedinců provedl na místě F. Velímský.

¹⁵ I v tomto případě nebyly, vzhledem k značnému poškození, uvedené fragmenty odebrány. Jejich určení provedl na místě F. Velímský.

Obr. 9. Kresebná dokumentace profilů a půdorysu sondy č. VI/2010 s barevně zvýrazněným rozlišením jednotlivých částí zachycených pozůstatků zdiva (autor F. Velímský, ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.).

Obr. 10. Kresebná dokumentace materiálu ze sondy č. VI/2010 (autor F. Velímský, ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.).

absence pozdně středověkého či raně novověkého materiálu v jejich zásypech i okolních vrstvách, ale tuto pozdější dataci příliš nepodporuje.

Nasnadě je nyní otázka, zda a případně jakou vypovídací hodnotu mají výše uvedená zjištění archeologického výzkumu z roku 2010 pro poznání lokality Drobovice. V následujícím textu se několik případných interpretačních variant pokusíme nastínit.

Jako podstatné se hned na úvod samozřejmě ukazuje alespoň rámcové určení datace odkrytých situací. V případě objektu č. 1/2010 je zřejmé, že keramický materiál odebraný z jeho zásypu je výhradně středověkého původu.¹⁶

V případě materiálu získaného ze souvrství přiléhajícího ke zdivu v sondě č. VI/2010, je situace trochu lepší. Mladší leskle šedá redukčně pálená keramika druhé poloviny 14. a 15. století byla nalezena pouze na haldě výkopu, navíc i zde ve výrazně menším počtu (dva kusy) než starší keramika oxidačně pálená (10 kusů, z toho dva okraje, jeden vytažený oblý s římsou, druhý vytažený oble hraněný). Ze samotné sondy, konkrétně z vrstev 1010 a 1011, pak byla získána výhradně keramika oxidačně pálená. Ze souboru šesti zlomků z vrstvy 1010 jsou podstatné zejména dva fragmenty hrnce světlé, hnědožluté barvy s ojedinělými zrny křemenného písku a maličkými šupinkami slídy, z nichž první představuje přechodovou část okraje, podhrdlí a plece a nese výzdobu tří úzkých lehce nepravidelných vodorovných rýh, druhý pak vytažený šikmo hraně-

¹⁶ Přesnější datace je bohužel nepoměrně obtížnější, ne-li nemožná, protože z celkového počtu patnácti keramických zlomků je k dispozici jen jeden vzhůru vytažený hraněný okraj, jeden zlomek podhrdlí zdobený vývalkovou šroubovicí, jeden kus dna s náběhem stěny a jedno oválné nasazení ouška. Keramické těsto je spíše hrubé s viditelnými zrny písku a velkými a středně velkými šupinkami slídy. Barevnost střepů se pohybuje v obvyklé škále červenohnědošedých kombinací v důsledku oxidačního, či nedokonalého redukčního vypálení. Výsledkem je tak velmi hrubá datace do 13. až první poloviny 14. století.

cího, nepříliš silného kulturního souvrství. To se podle získaného materiálu utvářelo nejpozději v průběhu 13. století. V rámci identického horizontu, tedy ještě v průběhu 13. století, byl ale zřejmě dokončen i samotný základ. Ve stejném období mohlo fungovat i zachycené přilehlé pohřebiště, absolutní jistotu v tomto případě ale postrádáme.

Shrneme-li ještě jednou uvedený rozbor materiálu, dostaneme první indicii pro následnou interpretaci, a sice že keramika získaná z areálu návrší pochází až na ojedinělé výjimky z horizontu 13. až 14. století, tj. z doby hlavního rozkvětu drobovické komendy (*obr. 11*). I přes omezený počet pak nalezený soubor přinejmenším naznačuje, že uvedený prostor byl v tomto období osídlen, a jak bude ukázáno dále, zřejmě i zastaven.

U předchozího závěru by text mohl teoreticky skončit, při snaze dobrat se původu zachyceného zdiva můžeme ale naštěstí operovat ještě s některými dalšími zjištěními. Z dochovaných historických plánů obce Drobovice a také z provedených rekonstrukcí zástavby je zřejmé, že na místě, kde výzkumem došlo k zachycení zdiva, nestála žádná mladší stavba (např. dům, či stodola), se kterou by šlo uvedené zdivo spojit. Jediný objekt, který je do tohoto prostoru staršími autory na základě vlastních pozorování kladen, je kostel bývalé komendy.

Aktuálně provedený výzkum proti této identifikaci nepřinesl žádné konkrétní argumenty, respektive dospěl ke stejnému závěru. Použitý způsob zdění z místního lomového kamene je totiž obdobný jako v případě jiných známých staveb, na jejichž zrodu se drobovičtí rytíři prokazatelně podíleli (*obr. 12*). Rovněž přesně provedená orientace zdiva ve směru západ-východ a sever-jih, hypotézu, že se v případě zachycených pozůstatků jedná o sakrální stavbu, podporuje. Ke stejnému závěru pak vede i zachycení patrně středo-

Obr. 12. Pečeť komendy Řádu německých rytířů v Drobovicích (1372) s motivem křtu Krista sv. Janem Křtitelem v řece Jordánu, Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond: Archiv města Havlíčkův Brod, inv. č. 113, signatura L-II/132.

Obr. 13. Historická fotografie originálu náhrobku čáslavského měšťana Eberharda, který byl nalezen v areálu drobovické komendy (Městské muzeum a knihovna Čáslav).

věkých hrobů v místech za předpokládaným závěrem kostela a prokazatelně středověkých hrobů a náhrobních kamenů v jeho těsném sousedství (*obr. 13*).¹⁷

Prameny

CDB IV/1: *Codex diplomaticus et epistolaris regni bohemiae IV/1. (1241–1253)*, ed. J. Šebánek – S. Dušková, Praha 1962.

FRB II/2: *Fontes rerum Bohemicarum II.*, svazek 2., ed. J. Emler, Praha 1875.

Pečeť komendy Řádu německých rytířů v Drobovicích (1372), Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, fond: Archiv města Havlíčkův Brod, inv. č. 113, signatura L-II/132.

Císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1838 (Čechy – 1536-1 Drobovice, ČÚZK).

Zprávy

Brzobohatá, H. 2010: Antropologická zpráva ZAV při akci „Kanalizace Tupadly–Potěhy–Drobovice“ (okr. Kutná Hora) z roku 2010. Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v.v.i., pracoviště Kutná Hora, antr. z. č. j. 2/10.

Cibulka, K.: Historie obce Drobovice. Městské muzeum a knihovna Čáslav, inv. č. 2593.

Šumberová, R. 1997a: ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., NZ 199707116.

Šumberová, R. 1997b: ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., ZAA ADČ 199707210.

Šumberová, R. 1998: ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., ZAA ADČ 199806834.

Šumberová, R. 1999: ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., IZ 199907916.

Pavlů, I. 2000: ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., ZAA ADČ 200006753.

Literatura

Birnbaumová, A. 1929: Soupis památek historických a uměleckých v Čechách 44. Politický okres čáslavský. Résumé. Praha.

Čapský, M. 2002: Ekonomická regrese českomoravské bailie řádu německých rytířů a pokusy o její řešení. Husitský Tábor 13, 187–202.

Čapský, M. 2002: Komenda řádu německých rytířů v Drobovicích. In: L. Jan – P. Obšuta (eds.): Ve stopách svatého Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května v Třebíči. Brno, 139–144.

Čapský, M. 2007: Zbraně a zbroj v inventářích komend Českomoravské Bailie řádu německých rytířů. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 7, 59–65.

Čapský, M. 2011: Die wirtschaftliche Entwicklung der Ballei Böhmen des Deutschen Ordens im Spätmittelalter. In: K. Borchardt – L. Jan (eds.): Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa Mittelalter, Brno, 215–232.

Čermák, K. 1876: Klášter Drobovický. Památky archeologické 10, 620.

¹⁷ Problematice identifikace náhrobků pocházejících z drobovické komendy se věnovala většina výše citovaných autorů. Naposledy se této problematice věnoval a starší závěry shrnul Martin Musílek (2008, 494–496).

- Čermák, K. 1897a: Výzkumy na klášteřišti v Drobovicích. XIII. výroční zpráva Musejního spolku „Včela Čáslavská“ za léta 1896–1897, 24–31.
- Čermák, K. 1897b: Výzkumy na klášteřišti v Drobovicích. Věstník českoslovanských museí a spolků archeologických II., č. 5–6, 78–85.
- Čermák, K. 1903: Památky z komendy rytířů v Drobovicích u Čáslavě. Památky archeologické 20, 381–388.
- Hendrich, J. 1887: Drobovice. Výroční zpráva musejního spolku „Včela Čáslavská“ za rok 1886–87, 18–32.
- Hemmerle, J. 1967: Die Deutschordens-Ballei Böhmen in ihren Rechnungsbüchern 1382–1411. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens Bd. 22. Bonn.
- Jan, L. – Skřivánek, F. 1997: Němečtí rytíři v českých zemích. Praha.
- Kibic, K. ml. 2002: Z průzkumů kostelů na Čáslavsku. Kostel sv. Gotharda v Potěhách a kostel sv. Václava v Bílém Podolí. Památky středních Čech 16/2, 6–17.
- Kibic, K. ml. 2003: Kostely v Přibyslavicích a v Kozohledech u Čáslavi. K tématu šířky středověkého zdiva. Památky středních Čech 17/2, 16–27.
- Kibic, K. ml. 2004: Ke stavební historii kostela sv. Václava v Bratčicích. Průzkumy památek 11/1, 92–102.
- Kibic, K. ml. 2010: Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku. Vlastivědná knihovnička SPS 17. Praha.
- Klimpl, E. 1897: Archeologický výzkum na Drobovicím „klášteřišti“ v době od 14. do 24. června 1897. Věstník českoslovanských museí a spolků archeologických II., č. 8–9, 123–133.
- Křivánek, R. 2002: Geofyzikální měření ARÚ Praha na archeologických lokalitách v roce 2001. Zprávy ČAS Supplément 49, Archeologické výzkumy v Čechách 2001. Sborník referátů z informačního kolokvia, 12–14, obr. 5.
- Musílek, M. 2008: Odraz dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století, In: D. Dvořáčková – J. Zelenka (eds.): Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura středověké společnosti, Supplementum Mediaevalia Historica Bohemica 2, 475–505.
- Pauk, M. R. 2000: Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI–XIII wiek). Krakow–Warszawa.
- Sedláček, A. 1900: Hrady, zámky a tvrze království Českého XII. Čáslavsko. s. 86.
- Somer, T. 2012: Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku. České Budějovice.
- Sommer, J. 1995: Povrchový průzkum gotického kostela v Bratčicích. Průzkumy památek 2, 98–101.
- Teige, J. 1894: Listinné příspěvky k dějinám komendy Drobovicé k letům 1347–1407. XI. výroční zpráva Musejního spolku „Včela Čáslavská“ za léta 1892–1894, 13–27.
- Tomášek, M. 2004: Archeologie regionu. Příklady středověké Čáslavě a Čáslavska. Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Doktorská dizertační práce, Praha.
- Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
- Wihoda, M. 2010: Die geistlichen Ritterorden und ihre Haltung zum Landesausbau im böhmischen Mittelalter. In: K. Borchardt – L. Jan (eds.): Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa Mittelalter, Brno, 245–264.

O hospodářských dvorech bývalých velkostatků na Čáslavsku

Jan Žižka

Územní rozsah Čáslavska prošel pochopitelně několika proměnami. V následujícím textu bude přiblížena podoba hospodářských dvorů bývalých panství a velkostatků na území dnešního správního obvodu obce Čáslav. Většina území Čáslavska náležela v minulosti k trojici velkých panství. Severní část vyplňovalo panství Žehušice náležející Thunům, střed a jihovýchod zaujímal rozsáhlé spojené auersperské panství Žleby a Tupadly. Po západní straně se táhl úzký pruh někdejšího panství kláštera v Sedlci, které od roku 1818 patřilo orlické větvi Schwarzenbergů. Na západě proniká na Čáslavsko malý cíp chotkovského panství Nové Dvory, na jihu pak panství Ledeč nad Sázavou¹.

Postupně přiblížíme podoby vybraných dvorů na jednotlivých bývalých panstvích, pocházející z období od baroka po sklonek století devatenáctého. Dvory, postavené většinou na obdélném půdorysu, obsahují nebo obsahovaly budovy potřebné pro v soudobém smyslu řečeno rostlinnou a živočišnou výrobu. Především jsou to stodoly a sýpky, dále pak chlévy pro různé druhy hovězího dobytka, případně konírny, kolny, známe také vepřiny a drůbežárny. Ovčiny stály převážně ve dvorech nebo v jejich okolí. Pochopitelně nemohly chybět stavby obytné. Jednotlivé budovy spojovaly ohradní zdi s branami.

Nejprve nahlédneme do bývalého panství Žehušice, které v roce 1661 koupil Michal Osvald Thun, stavebník nového zámku a nepochybně i hospodářských dvorů. Do podoby panství se však ještě výrazněji zapsal jeho potomek Josef Matyáš Thun, který je vlastnil v letech 1810–1868 (*Šimek a kol. 1989, 570*). Panství mělo v roce 1895 deset hospodářských dvorů, ke kterým příslušelo 2364 ha polí, 460 ha luk a 51 ha pastvin (*Kotyška 1895, 1684*). Stejně jako na ostatních panstvích zachytilo většinu hospodářských dvorů revidované I. vojenské mapování, pořízené v 60. letech 18. století.² Po výrazné stavební činnosti v 19. století zde však z barokních staveb mnoho nezbylo. Ještě raně barokní výstavbu měl dvůr v Horních Bučících, postavený na obdélném symetrickém půdorysu. Na čelní straně, obrácené do návsi, stála obytná budova s dvojicí bran po stranách, na bocích chlévy a proti nim ovčín. Zadní stranu uzavírala stodola. V celistvé podobě se dochovala pouze levá brána s půlkruhově sklenutým vjezdovým otvorem, rámovaným edikulou. Pilastry edikuly, podložené lizénami, nesou úseky kladí s průběžnou římsou, nad kterou vyrůstá štítový nástavec s volutovými křídly. Střední obdélné zrcadlo ve štítu zdobí zřejmě znak stavebníka (*Žižka 2013, 33*). Barokní chlév, šířkově disponovaný pouze na jednořadé stání dobytka, byl zastropen valenou klenbou s výsečemi. Obdobné dimenze měly i chlévy dvora Druhanice, které uzavíraly boční

¹ Jednotlivá panství lze vymezit aditivním skládáním katastrálních území obcí, které k panství náleželo. Zdrojem může být např. *Kotyška 1895*.

² I. vojenské mapování 1 : 28 800, sekce 128 a 146.

Obr. 1. Horní Bučice, jedna z raně barokních bran v čele hospodářského dvora ze sklonku 17. století. Druhá – pravá brána byla zazděna a její štít zanikl. V průhledu branou je viditelná stodola, postavená kolem roku 1830, uzavírající zadní stranu dvora. Na fasádě budovy, dnes zbavené původní střechy, se uplatňuje typické střídání slepých arkádových oblouků a obdélných zrcadel. (foto autor)

Obr. 2. Zbyslav, detail části dochované fasády barokní sýpky, podle nápisu na sloupu v interiéru postavené v roce 1767. (foto autor)

Obr. 3. Zbyslav, pohled na hospodářský dvůr, postavený zřejmě v 60. letech 18. století, z věže kostela v sousedství. Vlevo v pozadí sýpka, vpravo uzavírá dvůr dlouhá stodola, v popředí stojí chlévy. Budovy byly částečně upravovány v 19. století a po rozdělení dvora ve 20. letech 20. století. (foto Karel Kibic ml.)

stranu dvora proti stodole s vjezdy s rovným nadpražím. Čelní i zadní stranu ohraničovaly zdi s branami. Detaily barokních fasád obou dvorů se nedochovaly. Naopak fasády sýpků v dalším dvoře panství stojícím ve Zbyslavi rámuji kvádřované lizény, podložené lizénovými rámy s čtvrtkruhovými výplněmi koutů. Štíty polovalbami ukončené střechy, vyrůstající nad výraznou římsou, zdobí slepá kasulová okna. Sýpku datuje nápis na jednom z profilovaných sloupů v interiéru do roku 1767 (Žižka 2003, 12). Nejdříve v této době byl nejspíše postaven celý dvůr, který navázal na starý poplužní dvůr s tvrzí. Další výraznou stavbou je zde stodola se stlačeně sklenutými vjezdy na mlaty.

Panství Žehušice změnily výrazné úpravy realizované na přelomu 18. a 19. století. Kromě úprav kulturní krajiny, spojených s vysušením rybníků v okolí Žehušic, vznikem alejí, dělicích nově získané pozemky, došlo i k výstavbě nových hospodářských dvorů a budov.³ V roce 1816 doplnila současně upravené barokní budovy v Druhanicích kratší křídla, především sýpky a obytného domu, s výraznými samostatnými valbovými střechami. Fasády rámuje rustika s prostřídáními vertikálními spárami. Rovněž rustikou pokryté pilíře s římsovými hlavicemi dodnes dochovaných bran zdobí velké koule (Žižka 2013, 43–44). Kolem roku 1830 byl zcela na zeleném drnu na půdorysu čtverce s okosenými nárožími postaven dvůr Horka, výrazně se uplatňující v krajině. Po obvodu zde stojí čtveřice rozměrově stejných přízemních budov, zastřešených valbami ukončenými sedlovými střechami, jejichž vnitřní nároží spojují úseky ohradních zdí s branami. Fasády budovy chlévů s obytnými prostory, ovčína, stodoly i víceúčelové budovy se sýpkou v podkroví člení pole půlkruhově sklenuté slepé arkády, která se střídají s obdélnými zrcadly. Interiéry ovčína a chlévů jsou zaklenuty obdélnými poli placových kleneb do pasů, nasazených nízko nad podlahou. Zajímavou a neobvyklou úpravu má interiér chlévů, kde střed pasů podporují masivní arkádové oblouky, naznačující střední obslužnou chodbu. Dodnes se dochovaly tři brány dvora, a to s poněkud zjednodušeným členěním. Úplnou podobu hlavní brány i s přilehlými brankami ve zdech členěných arkádovými oblouky ukazují ještě fotografie z první poloviny 20. století. Převýšený, stlačeně sklenutý, vjezdový otvor rámuji široké lizény s výraznými sokly a pásovými hlavicemi, které výškově navazují na korunní římsu budov i ohradní zdi. Trojúhelný štít rámovaný římsovým profilem podporují nad lizény nasazené dvojice volutových konzol. Na vnitřní straně měla brána prakticky stejnou architektonickou úpravu jako na straně vnější. Oblouk měl pevnou paprscitou výplň složenou ze stylizovaných kopí. Na dolní bedněnou část vlastních vrat v horní části navazovala mříž ze svislých latí (Žižka 2013, 44).

Stejnou úpravu fasád se slepou arkádou a se zrcadly má i ovčín v Horních Bučicích s placami vloženými do půlkruhových na podlaze nasazených pasů. S nízko nasazenými klenbami souvisí i typické nízko umístěné nakládací otvory podstřeší s kamenným ostěním. Obdobné fasády ukončené výraznou římsou má i stodola s vysokými větracími štěrbinami vloženými do arkádových oblouků. Stejnou architektonickou formu dostala i dvojice nově postavených souběžných budov zastřešených sedlovými střechami – kravína s obytnou částí a stodoly dvora v Chotusicích. Tomuto typu se poněkud vymyká další dvůr obdélného půdorysu od 30. let 19. století postupně vznikající v Lovčicích.

³ Srov. stav na I. vojenském mapování a stav současný (na sekcích 128 a 146).

Obr. 4. Druhanice, pohled na čelo dvora se sýpkou a obytným domem, mezi kterými je umístěna brána dvora s pilíři zdobenými výraznými koulemi. Budovy s výraznými valbovými střechami vznikly při úpravách barokního dvora, realizovaných kolem roku 1816. (foto autor)

Obr. 5. Horka, nejvýznamnější dvůr panství Žehušice, postavený kolem roku 1830 ve výrazné poloze na zeleném drnu, v sousedství rovněž nově vysazené Svobodné Vsi. Pohled k jihozápadní bráně pořízený někdy v první polovině 20. století. (věnováno majitelem dvora)

V čele dvora stojí dlouhá budova chlévů, sevřená mezi obytný dům a sýpku, které vytvářejí výrazné krajní oboustranné rizality. V jejich linii uzavírá boční strany stodola a ovčín, na čtvrté byla ohradní zeď s branou. Členění fasád chléva, zaklenutého velmi plochou valenou klenbou s výsečemi, neznáme. O to pozoruhodnější, již romantickou, úpravu má sýpka s čelními fasádami ukončenými neoddělenými obloukovými štíty, na které dosedaly půlkuželovité polovalby příčné sedlové střechy. Čelní fasády mají nad sebou šesti a pětinasobně sdružená půlkruhově sklenutá převýšená drobná okna, nad nadpražím doplněná stejným počtem půlkruhových větracích otvorů, lemovaných zalamovanou římsou. Ve štítech a na bočních fasádách jsou okna trojnásobně sdružená se zdůrazněním středu, opět s vertikálně zalamovanými nadokenními římsami. Sdružené půlkruhové otvory zdobí i horní části zděných vikýřů chléva s nakládacími otvory. Mohutný ovčín byl na boční straně dvora proti sýpce postaven až ve 40. letech 19. století (Žižka 2007, 11–12).⁴ Jeho fasády člení masivní lizénové rámy, do kterých jsou na nádvoří straně vložena vícenásobně sdružená vrata, doplňující vrata čelní. Přes odlišné architektonické řešení fasád s výjimečným počtem vrat, je interiér opět zastropen plackovými klenbami do půlkruhových pasů, vybíhajících přímo z úrovně podlahy. Architektonické řešení fasád shodné s lovčickým ovčínem má budova chlévů ve Vlačicích postavená až nedlouho před polovinou 19. století. Po zřejmě nedokončené zásadní přestavbě zde ze starého dvora zbyla budova sýpky ukrývající snad zdivo tvrze.

Soudobé hospodářské budovy s fasádami členěnými půlkruhově sklenutými slepými arkádovými oblouky, které oddělují úzká obdélná zrcadla, stojí pouze ve dvorech několika panství, respektive stavebníků v Čechách. Pojetí fasád spolu se způsobem zaklenutí valenou klenbou nebo na úrovni podlahy nasazenými pasy se liší od soudobých vzorových návrhů J. P. Joendla (srov. *Joendl 1829*). Téměř na všech panstvích, kde byly v rámci plošného průzkumu dvorů zachyceny stavby tohoto typu, je zmíněn stavitel a architekt František Xaver Pavíček, doložený však často spíše sporadicky při účasti na některých stavbách nebo dokonce ve funkci stavebního ředitele (Vlček a kol. 2004, 485, 486). Ve 20. letech se podílel také na modernizaci zámku v Žehušicích a ještě v roce 1836 upravil nedaleký kostel ve Zbyslavi (Vlček a kol. 2004, 486). Dále můžeme jmenovat panství Lobkoviců, zásmuckých Šternberků nebo Arcibiskupství pražského. Z výčtu staveb snad nejvýrazněji vystupuje jeho práce pro generála Kollera na přestavbě zámku Obříství, na který navazuje mohutný hospodářský dvůr architektonicky obdobný stavbám žehušického panství. Nabýváme tedy téměř jistoty, že autorem návrhu tohoto typu hospodářské budovy byl právě F. X. Pavíček, který se tedy nejspíše zásadním způsobem podílel i na výstavbě nových dvorů na panství Žehušice.

Náročně řešené hospodářské budovy postavené ve 20.–30. letech 19. století sloužily až do století dvacátého. Jednou z mála mladších hospodářských staveb byla tak sýpka s typickým pásem větracích otvorů v půdní nadezdívce, na sklonku 19. století vložena do dvora v Horních Bučicích.

Bývalé panství Žleby bylo od roku 1662 do počátku 18. století v majetku Kaisers-teinů. V roce 1754 je sňatkem získal Jan Adam z Auersperka, jehož potomkům náleželo až do roku 1942 (Šimek a kol. 1989, 579–580). Panství mělo v roce 1895 17 hospodář-

⁴ Zmíněno více ovčínů na panství.

Obr. 6. Horka, pohled na jihovýchodní nároží s branou. Vlevo stojí budova chlévů, vpravo ovčín. Fasády budov člení rytmus střídajících se slepých arkádových oblouků a obdélných zrcadel. Členění brány je zjednodušeno. Architektura dvora a další souvislosti naznačují, že jej navrhl architekt F. X. Paviček. (foto autor)

Obr. 7. Lovčice, pohled na sýpku, spojenou s vpravo navazující dlouhou budovou valeně zaklenutého chléva. Vlevo v pozadí vystupuje ovčín, postavený někdy ve 40. letech 19. století. Sýpka, dokončená do roku 1838, kdy je již zakreslena na plánu stabilního katastru, má pozoruhodné romantické detaily s vícenásobně sdruženými okénky i neobvyklou úpravu štítů s původně kuželovitými polovalbami. (foto autor)

ských dvorů, ke kterým příslušelo 2968 ha polí, 221 ha luk, 164 ha pastvin a 114 ha zahrad (*Kotyška 1895, 1699*). Většina dvorů je zachycena na I. vojenském mapování pořízeném v 60. letech 18. století.⁵ Nechybí však ani skrovné pozůstatky předbělohorské výstavby. V Bratčicích se dochoval renesanční obytný dům se zbytky sgrafitové omítky na fasádách a klenbami s hřebínky v interiéru. Dvoukřídlá obytná budova s fragmenty sgrafitové omítky navazuje na chlévy ve dvoře v Dobrovítově.

Na žlebském panství lze sledovat určité záměrné urbanistické vazby mezi sídelním zámekem, hospodářskými dvory a dalšími stavbami. Jednak jde o osové vazby různých budov, pomyslné spojnice tří staveb nebo rozměrové souvislosti dané průměty rozměrů pomocí rovnoběžek, které lze doložit zejména pro trojici dvorů, které stojí v okolí zámku ve Žlebech. Podobné vazby existovaly na panství Tupadly, které bylo součástí panství Žleby. Výstavba nových dvorů zde však proběhla i za Pöttingů, kteří panství drželi do roku 1739 (*Šimek a kol. 1989, 596*).

Přes výraznou modernizaci hospodářských budov v 19. století se zde dodnes dochovaly barokní více méně symetrické dispozice obdélného nebo téměř čtvercového obrysu. Po obvodu stojící jednotlivé budovy propojují úseky ohradních zdí.

V samotných Žlebech byla kolem roku 1700 v sousedství starého Velkého dvora postavena mohutná jednopatrová náročněji řešená sýpka. Fasády členily ilusivní oranžově malované pilastry s patkami a hlavicemi, oddělené pásovou římsou, okna rámovaly šambrány s ušima s kapkami. Nad portálem byl osazen znak stavebníka J. B. z Kaisersteina (*Žižka 2003, 1–2*). Štíty zdobila nápisová zrcadla rámovaná edikulou vrcholící jehlanci. Z trojice budov současně postaveného dvora v Hostovicích se dochovala o něco menší, ale prakticky shodně stavebně architektonicky řešená sýpka s klenutými komorami v přízemí. Při pozdější barokní úpravě dostaly fasády poněkud odlišné, ale opět ilusivní členění. Bok dvora stále uzavírá ve zdivu dochovaná barokní stodola, opět se zbytky dvou vrstev ilusivní fasády (*Žižka 2003, 1*). Obdobného stáří je nejspíše i sýpka v čele dvora Markovice, s nárožím zdobeným oranžově malovanými kvádry. V Přibyslavicích se z barokní výstavby nejlépe dochovala stodola o dvou mlatech s vjezdy s dřevěným nadpražím a krovem hambalkové konstrukce. Na stodolu navazuje kolmo barokní, později upravená sýpka. Barokní sýpka se zbytky tentokrát okrového malovaného členění stála v Bratčicích. Dodnes se dochovala sýpka na boční straně dvora Karlov v Horce u Čáslavi. V největším dvoře někdejšího panství Tupadly – v Žákách – stojí dodnes velká patrová sýpka se štíty s trojúhelnými nástavci. Pod plastickou fasádou s lizénovými rámy vystupují zbytky pozoruhodného malovaného ilusivního členění. Z barokního dvora ve Štrampouchu zbyla opět patrová sýpka. Dřevěná ostění okenních otvorů zde naznačují existenci někdejšího ilusivního členění. Do částečně dochovaného nedalekého Nového Dvora symetrické obdélné dispozice se stále vjíždí barokní branou se střežovitě v konkávním průběhu do špičky vzepjatou korunou, lemovanou římsou (*Žižka 2013, 37*).

Od 20. let 19. století změnila podobu barokních dvorů panství postupná výstavba nových hospodářských budov. Ve středu čelní strany dvora Skovice obdélné dispozice je vložena jednopatrová sýpka s fasádami členěnými pásy pokrytými kvádrovou rustikou.

⁵ I. vojenské mapování, sekce 146.

Obr. 8. Lovčice, interiér bývalého ovčína, postaveného ve 40. letech 19. století. Interiér je zastropen placgovými klenbami do pasů s patami nasazenými na úrovni podlahy. Způsob zaklenutí, od konce 20. let 19. století typický pro hospodářské budovy na panství Žehušice, souvisí zřejmě s dílem F. X. Pavíčka. (foto autor)

Obr. 9. Žleby, sýpka někdejšího Velkého dvora, postavená kolem roku 1700. Fasádu člení malované ilusivní pilastry s patkami i hlavicemi. (foto Karel Kibic ml.)

Výstavbu sýpky datuje nápis na profilovaném sloupu v interiéru do roku 1824 (*Žižka 2002*, 43). Ze stejného období zřejmě pochází i protilehlý ovčín, s čelními segmentově sklenutými vraty. Do roku 1838 vzniklo na panství několik budov, jejichž podobu zřejmě ovlivnily publikované návrhy J. P. Joendla (*Joendl 1826*, 52–53; 1829, tab. č. VIII a IX). Ve Velkém dvoře ve Žlebech souběžně se sýpkou a stodolou byla postavena nová budova chlévů s obytným domem. Její fasády rámuje nárožní bosáž nesoucí římsu podloženou vlysovým pásem. Trojlodní interiér je zastropen plackovými klenbami do pasů, vybíhajících ze středních kamenných pilířů. Výrazně užší střední loď náleží krmné chodbě se žlaby, vstupům odpovídají příčné chodby, vytvořené výrazným zúžením podélných polí. Mezi chlévy a branou u sýpky byl postaven ovčín s čelními vraty a s fasádami členěnými rytmem vpadlých, segmentově sklenutých polí. Obdobně řešená budova chlévů jako ve Žlebech uzavřela i jednu stranu dvora Markovice, rozšířeného na velký dvůr čtvercového obrysu, i dvora Karlov, kde kolmo chlévům stojí opět soudobý ovčín s fasádami členěnými segmentově sklenutými vpadlými poli. Krátce na to nahradila barokní chlévy v Hostovicích novostavba s náročnějším řešením fasád. Zatímco krajní úsek fasády, odpovídající obytné části, člení pouze lizénové rámy, v rozsahu chlévů je do nich vložena slepá, půlkruhově sklenutá arkáda s hlavicemi v patách archivolt. V místech vstupů mají lizény téměř charakter rizalitů, štíty vyplňují obloukové vpadliny s termálními otvory. Pasy plackových kleneb trojlodního interiéru se střední chodbou vybíhají s deskových hlavic. Shodně byla zaklenuta stáj vložena do přízemí sýpky ve Štrampouchu (*Žižka 2002*, 43–44).⁶

Výstavné klasicistní chlévy však v mnohém předčily monumentální budovy postavené ve třetí čtvrtině 19. století za Vincence Karla knížete Auersperka a jeho syna Františka Josefa (*Žižka 2002*, 52–54). Na hranici obou etap stojí pak nespíše úpravy dvora Budy ve Žlebech. Sýpka s romantickými fasádami, se zalamanými nadokenními římsami, stojící v jeho čele, se výrazně uplatňuje při pohledech z předzámčí. Monumentální budova chlévů, někdejšího ovčína, postavená někdy v 50. letech 19. století, uzavírající horní část dvora v Tupadlech, má vysoký obročník s velkými větracími otvory, vyplněnými cihelnou mřížovinou. Jednolodní interiér je zastropen pruskými klenbami do pasů. Stavebně architektonické principy této stavební etapy pak velmi dobře ilustruje třetí žlebský dvůr, který stojí proti zámku, při příjezdu od Čáslavi. Dvůr, který měl nahradit zázemí zámku, musel být nejen plně funkční, ale i dostatečně výstavný. Svoji funkcí se tedy od běžných dvorů poněkud liší, nicméně na jeho podobě můžeme dobře sledovat charakter soudobých hospodářských budov. Jeho obdélnou dispozici uzavírá na čelní dlouhé straně při silnici oplocení s pilíři se zrcadly a s výplněmi z cihelných tvarovek. Na zadní straně stojí dlouhá budova stájí na obou koncích doplněná patrovými domy, tvořícími krajní rizality. Průčelí chlévů s pícníkovým podlažím člení vysoká slepá segmentově sklenutá arkáda s pilíři pokrytými kvádřovou rustikou. Omítková kvádřová rustika kontrastuje se segmentovými archivoltami vyklenutými z režných cihel i s režným lomovým zdívem výplní a s cihelnými šambránami segmentově sklenutých oken u pícníku sdružených. Konírně, situované na boční straně, s horizontálním členěním průčelí ve středu zdůrazněným rizalitem s vysokým arkádovým obloukem,

⁶ Podrobněji jsou zde charakterizovány v textu zmíněné budovy.

Obr. 10. Žleby, interiér trojlodního kravína, vloženého do Velkého dvora někdy ve 30. letech 19. století. Pasy podporující plackové klenby nesou kvalitně provedené kamenné pilíře. Po bocích střední chodby se v původní poloze dochovaly krmné žlaby. (foto autor)

Obr. 11. Hostovlice, nádvorní fasáda budovy chlévů, postavené na místě barokní stavby ve 30. letech 19. století. Slepé arkádové oblouky rámuji masivní lizény, v pásu v podřímsí se uplatňují větrací otvory podstřeší. (foto autor)

odpovídá na protilehlé straně kočárová kolna – remisa. Na fasádách kočárové kolny se opět uplatnily omítkovou rustikou pokryté pilíře rámuující otevřené vjezdové otvory ve střední části budovy nebo vpadlá pole s vysazenými cihelnými archivoltami na bocích. Vjezdy s braty uzavřených bočních kočárovek pak zdůrazňují edikuly s frontony s konzolovými římsami. Vnější obdobně řešené průčelí se segmentově sklenutou slepou arkádou s reznými plochami a větracími štěrbinami obrácené proti příjezdu od Čáslavi má opět odlišnou střední část, kde nižší arkádové oblouky nesou kladí s výrazným vlysovým pásem (Žižka 2002, 53).

Obdobné architektonické řešení jako ve Žlebech má budova chlévů v Hostovicích vložená do čtvrté, dosud nezastavěné strany dvora. V Bratčicích dělí průčelí chlévů rizalit, za kterým se skrývá obročník – přípravná krmiva, oddělující dva chlévy – nejspíše pro krávy a tažné voly. Zastropení interiéru příčnými segmentovými klenbami vyklenutými do tříosé arkády s pilíři se zaoblenými čely zde již nevyžadovalo zesílení zdiva slepou arkádou. Jak způsob zastropení souvisí s tektonikou fasády, ukazuje o málo mladší monumentální budova kravína, v 70. letech 19. století vložená do dvora Žáky. Historizující sloupy s polygonálními dříky zde nesou již železné nosníky s příčnými segmentovými klenbami. Této úpravě odpovídá fasáda. V jednotlivých vysokých polích dělených již mělčími polopilíři nejsou rozepjaty velké oblouky, ale vždy dvojice menších segmentových rezných cihelných pasů uprostřed vynášených dvojicí krakorců. Pícníkové podlaží, větrané pod pasy umístěnými štěrbinami s „gotickou“ profilací, odděluje výrazně profilovaná římsa. Fasády řezáren – obročníků, umístěných při čelech budovy a oddělených další vrstvou polopilířů, vrcholí stupňovitými štíty, které pod trojúhelně vzepjatou vrcholovou římsou zdobí obloučkový vlys. Předběžný průzkum ukázal, že fasády budovy byly nejméně tříbarevné (Žižka 2002, 54).

V podstatě jednoduché fasády historizujícího charakteru s okoseným ostěním otvorů má jinak mimořádná stavba stájí pro tažné voly s příčným uspořádáním, vestavěná do dvora v Tupadlech (Žižka 2011). Pětিলodní interiér stájí je zde zastropen pruskými klenbami do pasů, které vybíhají ze širokých hlavic litinových sloupů. Zastropení, které má v podstatě opačný systém než zastropení kravína v Žákách, ukazuje rozmanitost řešení při nástupu železných konstrukcí.

Kromě chlévů změnila modernizace žlebských dvorů i většinu stodol. Fasády stodol pilířové konstrukce s tenkým výplňovým zdivem člení navenek vpadlá obdélná pole nebo pole segmentově sklenutá. Celou výšku koutů vpadlých polí pak vyplňují vysoké větrací štěrbinny, kterým v interiéru odpovídají duté pilířky s průduchy a kolmo otočenými štěrbinami. Stodoly tohoto typu stály nebo stojí ve Velkém dvoře ve Žlebech, ve dvorech Skovice, Markovice, v Tupadlech a Žákách. Stejně řešenou stodolou byl vybaven i nový dvůr Koudelov, postavený do poloviny 70. let 19. století v severním sousedství starého dvora. Na stodolu zde kolmo navazuje soudobá sýpka s fasádami členěnými vysokou segmentově sklenutou slepou arkádou v jednotlivých polích dělenou mezipatrovou římsou (Žižka 2010, 22–23). Až v 80. letech 19. století byla postavena poslední významná hospodářská stavba panství – zcela nový dvůr v Kluckých Chvalovicích (Žižka 2004, 14). V čele nevelkého dvora obdélné dispozice stojí srostlice sýpky s obytným domem a kolnou po bocích. Fasády budov zastřešených nízkými sedlovými střechami mají výrazně horizontální členění úzkými štukovými pásy a z rezných cihel provedený-

Obr. 12. Žleby, budova stájí ve druhém dvoře, který byl ve třetí čtvrtině 19. století postaven na místě starší stavby a sloužil jako zázemí zámku. Fasádu budovy s polopatrem pícníku člení masivní vysoká slepá arkáda. Na polopíliřích se dochovaly zbytky rustiky, segmentové archivoly byly provedeny z líčových cihel. V pozadí vystupující rizalit tvoří čelo jednoho z obytných domů, které jsou připojeny k čelům chléva. Za ním jsou patrná vrata kolny. (foto autor)

Obr. 13. Žleby, vnější fasáda kolny s větracími otvory, uzavírající druhý dvůr ve Žlebech, obrácená k příjezdu od Čáslavi. Na fasádě se opět uplatňuje omítková rustika, režné články a zdivo. (foto autor)

Obr. 14. Žleby, druhý dvůr, průhled mezi stájemi s obytným domem a konírnou k zámku, na zámeckou kapli. Situace ukazuje bezprostřední urbanistický kontakt dvora se zámkem. (foto autor)

Obr. 15. Žleby, pohled ze zámku na Budský dvůr, třetí dvůr v obci, v jehož čele se uplatňuje sýpka s romantickými detaily na fasádách. (foto autor)

Obr. 16. Koudelov, budova sýpky postavená spolu s novým dvorem někdy v 70. letech 19. století. Fasádu člení opět vysoká slepá arkáda, která zde však na rozdíl od klenuté budovy stájí již nemá význam konstrukční, ale pouze architektonický. (foto autor)

Obr. 17. Žáky, nádvorní průčelí monumentální budovy nových chlévů, postavených v 70. letech 19. století. (foto autor)

mi římsami, které oddělují pás sdružených štěrbin větrajících podstřeší. Plochy pokrývá omítka hrubé struktury.

Obdobně řešenými monumentálními hospodářskými budovami jako na panství Žleby bylo vybaveno i další auersperské panství Nasavrky. Stavitele těchto dvorů a budov dosud neznáme. Ve stejné době však pracoval pro Auersperky na panství Žleby i Nasavrky František Schmoranz starší (*Vlček a kol. 2004*, 586). Současně s ním se zde však objevuje i architekt Benedikt Škvor, jehož dílo ani život nebyly dosud probádány (*Vlček a kol. 2004*, 644). Panství cisterciáckého kláštera v Sedlci bylo postupně obnovováno od druhé poloviny 17. století. V roce 1658 koupil klášter statek Hraběšín a na sklonku století Novou Lhotu a až v roce 1748 zakoupil opat Jan Reiknecht panství Krchleby s několika dvory. Po zrušení kláštera koupil v roce 1819 sedlecké panství Karel Filip kníže Schwarzenberk (*Šimek a kol. 1989*, 133, 227, 324, 440–441). Panství – velkostatek – mělo v roce 1895 deset hospodářských dvorů, ke kterým příslušelo 1242 ha polí, 165 ha luk a 174 ha pastvin (*Kotyška 1895*, 1256). Většina dvorů stojí na území dnešního Čáslavska. Výjimkou je především hlavní dvůr panství v samotném Sedlci, který dostal svoji současnou podobu kolem roku 1890. Dochovaly se jednak hospodářské budovy barokního původu, které nechal postavit sedlecký cisterciácký klášter, a jednak budovy postavené Schwarzenberky především na sklonku 19. století.

Z barokních hospodářských budov postavených opaty cisterciáckého kláštera v Sedlci vyniká velká stodola s unikátními dvojbokými čely krajních peren, uzavírající dvůr u zámku v Nové Lhotě. Členění fasád je ilusivní, červeně malované lizény lemované bílými pásy oddělují jednotlivé větrací štěrby a rámuje vjezdy na trojici mlatů (*Žižka 2010*, 7). Zbytky ilusivní fasády s červeně malovanými šambránami s bílými lištami lze sledovat i na fasádě sýpky stojící mezi stodolou a zámkem, kde je doložena podobná úprava fasád. Dominantou dvora při zaniklém zámku v Krchlebech byla donedávna patrová sýpka, zastřešená mansardovou střechou. Budova měla plastickou štukovou fasádu, pod kterou se ukrývalo ilusivní červeně malované členění s římsovými pásy a šambránami s ušima (*Žižka 2003*, 14). Barokní výstavbu z doby kolem poloviny 18. století má částečně dochován i dvůr ve Zbýšově situovaný v urbanisticky významné poloze nad rybníkem v sousedství kostela, na místě někdejšího proboštství Sázavského kláštera (např. *Sedláček 1998*, 1013). Dvůr byl rozparcelován ve 20. letech 20. století. Hlavní budova, obsahující obytnou část a chlévy, má zachované zbytky nejstarší omítky s lizénovými rámy. Proti ní stojí někdejší stodola s plným obvodovým zdívkem zastřešená mansardovou střechou.

Stejně jako na jiných schwarzenberských panstvích přinesl konec 19. století rozsáhlou modernizaci hospodářských budov i celých dvorů. Zcela přestavěn byl i dvůr v Souňově s dvoupatrovou sýpkou s obytnými prostory v přízemí (*Žižka 2008*, 75–76). Její průčelí se sdruženými větracími otvory sýpky rámuje nárožní bosáž. Nádvorní fasádu chlévů člení lizény propojené vysokým pásem s větracími otvory pícničku. Vysoké sdružené větrací štěrby spojené zalamovanými římsami peren stodoly, která stojí proti chlévům, jsou vloženy do vpadlých polí, které odpovídají pilířové konstrukci. Stejnou stavebně architektonickou úpravu má i menší stodola, stojící ve dvoře v Chlumu. Průčelí soudobých chlévů v Krchlebech rytmitizuje slepá arkáda. Stará barokní stodo-

Obr. 18. Skovice, pohled na stodolu ze třetí čtvrtiny 19. století. Na obvodu vpadlých polí se uplatňují vysoké větrací štěrby. (foto autor)

Obr. 19. Tupadly, interiér stáje pro tažné voly, postavené v 70. letech 19. století s pozoruhodnou, v podstatě výjimečnou konstrukcí zastropení. Pasy plochých pruských kleneb dosedají na široké hlavice litinových sloupů. (foto autor)

la tohoto dvora dostala po zvýšení obloučkové novorenesanční štíty, reagující nejspíše na podobu průčelí renesančního kostela v sousedství.

Novodvorské panství koupil roku 1679 Bernard Věžník z Věžníků, který obnovil zámek a zřejmě i do té doby pusté dvory. V roce 1722 jeho potomci panství prodali. Po rychlém vystřídání majitelů koupil Nové Dvory Jan Karel Chotek z Chotkova, jehož potomkům patřily až do 20. století (Šimek a kol. 1989, 325–326). V roce 1895 náleželo k panství osm hospodářských dvorů, ke kterým příslušelo 1885 ha polí, 139 ha luk a 97 ha pastvin (Kotyška 1895, 252). Pouze malá část dvorů stojí na Čáslavsku.⁷ Dvory panství zachytilo I. vojenské mapování. Z barokní výstavby se dodnes dochovalo jen málo staveb. Tak jak to často bývá, stojí především sýpky. Za zmínku stojí především sýpka v areálu zámku v Třebešicích, s výrazně profilovanými sloupy v interiéru. Barokní je i sýpka v nedalekém dvoře Lochy se zajímavým dubovým portálem s ušima. Do dnešních dnů dochovanou podobu však dvory dostaly až ve druhé čtvrtině 19. století. Na návrzích nebo i přímo na výstavbě nových hospodářských budov se nepochybně přímo podílel sám J. P. Joendl, který pro Chotky pracoval již od roku 1807.⁸ Jeho dílem je nepochybně i nově postavený dvůr v Lochách u Čáslavi. Na dlouhých pravidelně obdélných stranách zde opět proti sobě stojí chlévy bez polopatra pícniku s obytnou částí v čele a stodola o třech mlatech. Ve středu kratší strany proti bráně je situována již zmíněná sýpka s dodatečně přistavěnou stájí a kolnou. Fasády chléva zaklenutého plackovými klenbami člení hluboká segmentově sklenutá arkáda rámovaná lizénami. Stodola je ukázkovou kvalitní realizací „joendlovy“ stodoly s plným obvodovým zdívem, zesíleným u mlatů polopilíří a s krovem s převýšenými ležatými stolicemi rozepřenými velkými ondřejskými kříži (Žižka 2010, 16–17). Více propracovaná varianta této stodoly se shodnou krovovou konstrukcí, ale s atypickým větracím systémem stojí v Třebešicích. Její fasádu člení masivní lizény nasazené na vysoký sokl a nesoucí vysazený obdobně vysoký pás v podřímsi. V soklu i pásu jsou v hustém sledu nízké větrací šterbiny. Ještě na sklonku 19. století změnila přestavba ovčín stojící v sousedství dvora v Lochách. Ovčín s vraty v čelech a ve středu boční strany má polopatro pícniku, otvory rámuje z lícových cihel vysazené šambrány. Interiér má v té době obvyklé zastropení klenbičkami do železných nosníků, podporovaných průvlaky nesenými litinovými sloupky (Žižka 2007, 6–7).

V roce 1711 koupil žďárský opat Václav Vejmluva dvůr Šintlochy, dnešní Filipov u Čáslavi (Šimek a kol. 1989, 103). Následně realizovaná novostavba monumentálního dvora, která dnes již neexistuje, měla zřejmě výrazné santiniovské rysy. Osu dvora určila kaple sv. Cyrila a Metoděje, na kterou navazovaly obytné prostory, chlévy a stáje. Proti ní, za dvojicí rybníků dělených hrází s osovou cestou, stála 220 metrů dlouhá budova se sýpkou a stodolami, postavená opět na půdorysu široce rozevřeného W. Ve tvaru W bylo nejspíše koncipováno i uzavření bočních stran ohradními zdmi. Na po-

⁷ Průzkumu hospodářských dvorů na panství Nové Dvory se v rámci výzkumného úkolu věnoval také kolektiv NZM – Muzea českého venkova pod vedením Pavla Nováka.

⁸ Např. Lancinger – Vilímková – Heroutová 1982, 11n. V roce 1807 dostal J. P. Joendl dekret chotkovského stavebního inženýra.

Obr. 20. Nová Lhota, detail dvoubokého čela velké barokní stodoly, postavené sedleckým klášteřem. Na omítce jsou patrné zbytky ilusionního malovaného členění fasády. (foto autor)

Obr. 21. Krchleby, jeden z posledních pohledů na dnes zaniklou sýpku, pořízený z lešení u kostela sv. Václava v sousedství. Sýpka s vysokou mansardovou střechou, postavená sedleckých klášteřem v polovině 18. století, měla červeně malované ilusionní členění fasád, překryté mladšími články, provedenými v omítce. Ničím neodůvodněná a zbytečná demolice této hodnotné hospodářské budovy, která byla dokonce kulturní památkou, ukazuje, že se přístup velké zemědělské organizace ke kulturnímu dědictví ani v uplynulém čtvrtstoletí mnohde nezměnil. (foto Jindřiška Černochová)

Obr. 22. Zbýšov, hlavní budova dvora. Budova barokního původu, upravená v první polovině 19. století, stojí zhruba v místech někdejšího probošství Sázavského kláštera. V jejím nároží byly druhotně použity gotické architektonické články. (foto autor)

Obr. 23. Souňov, celkový pohled na dvůr, znovu postavený Schwarzenberky v 80. letech 19. století. Nalevo stojí stodola, dále obytný dům a sýpka, vpravo vystupuje štít obytné části u chléva. (foto autor)

Obr. 24. Lochy, pohled na budovu chlívů ze dvora. Chlévy byly postaveny ve druhé čtvrtině 19. století nejspíše podle návrhu J. P. Joendla. (foto autor)

Obr. 25. Třebešice, část jedné perny a vjezd na mlat stodoly ve dvoře u zámku. Pozoruhodná stodola z druhé čtvrtiny 19. století má dva pásy větracích štěrbin. (foto autor)

Obr. 26. Filipov, kravin s romantickými detaily, postavený v 70. letech 19. století. (foto autor)

dobném půdorysu nechal opat postavit Václavův Dvůr u Žďáru nad Sázavou.⁹ Zámek ve Filipově nechala od roku 1863 postupně přestavět Emilie Boleslavská z Rittersteinu. Na stavbě zámku se zřejmě podílel stavitel Karel Šel (*Šimek a kol. 1989, 104*). Nejvýznamnější budovou areálu dvora, postaveného v 70. a 80. letech 19. století v návaznosti na pozdně romantické úpravy zámku, je dnes velký kravín, překvapivě bez polopatra pícníku. Čelní štít a štíty s nakládacími otvory, vystupující z podélné fasády, zdobí cimbuří a miniaturní na konzolách vysazené válcové věžičky, které místy přerušují římsu i na dalších úsecích průčelí. Nad segmentově sklenutými okenními otvory se zalamují nadokenní římsy „gotické“ profilace. Interiér je zastropen segmentovými klenbičkami do železných nosníků. Budovy nejspíše navrhl a realizoval Karlův syn stavitel Emil Šel (*Vlček a kol. 2004, 640*).

Na zámek v Klukách navazuje rozsáhlý hospodářský dvůr. Stojí zde stodola s fasádami peren členěnými vpadlými poli s vysokými středními šterbinami. Nejpozoruhodnější stavbou je však na první pohled nenápadný trojlodní ovčín, zaklenutý plackami do pasů, vybíhající z deskových hlavic válcových pilířů.

Dvůr ve Vlkanči byl součástí panství Ledec nad Sázavou. Dvě souběžné budovy, chlévy a stodola jsou odsunuty od čela dvora uzavřeného zdí s branou. Na fasádách se

⁹ Dvůr musel být postaven mezi lety 1710–1727, kdy opat V. Vejmluva Šintlochy prodal. S Janem Blažejem Santinim spolupracoval již od roku 1706. V roce 1719 zde Santini navrhl své vrcholné dílo, kostel Sv. Jan Nepomuckého na Zelené Hoře (viz např. *Horyna 2010, 9n.*). Všeobecně se předpokládá, že se podílel na návrzích dalších staveb žďárského kláštera. Proti klášteru stojí pozoruhodný dvůr zvaný „Lyra“, který koncepcí zvlněných bočních křídel připomíná dvůr Lhotka u Opočna, kde je Santini archivně doložen. Princip půdorysné skladby odpovídající „W“ známe u hospody v Ostrově u Žďáru nebo z nedalekého Václavova Dvora.

dochovala kamenná barokní ostění oken a oválná okénka ve štítu. Na obytnou, valeně zaklenutou část s typickým barokním uspořádáním, navazuje dvoulodní chlév, zaklenutý křížovými klenbami.

Tolik tedy malý exkurz do podoby velkých hospodářských dvorů bývalých velkostatků na Čáslavsku, ze kterého je zřejmé, že vůbec nejde o stavby druhořadé a málo významné. Bylo dbáno nejen na co nejlepší funkční uspořádání, zajišťující uložení a zpracování sklizených polních plodin a chov dobytka, ale i na solidní stavební provedení a v neposlední řadě na kvalitu architektonického řešení. Na závěr je třeba podotknout, že hospodářské dvory postavené kolem roku 1830 na Žehušicku a budovy ze třetí čtvrtiny 19. století na panství Žleby patří ke špičce soudobých hospodářských budov v Čechách.

Seznam pramenů a literatury:

- Horyna, M. 2010: Vznik kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou. In: M. Horyna a kol.: Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře. Telč, NPÚ.
- Joendl, J. P. 1826: Landwirtschaftliche Baukunst. Erster Theil. Prag.
- Joendl, J. P. 1829: Kupferplatten der Landwirtschaftlichen Baukunst. Praha.
- Kotýška, V. 1895: Úplný místopisný slovník Království českého. Praha.
- Lancinger, L. – Vilímková, M. – Heroutová, M. 1982: Zámek Kačina. Stavebně historický průzkum. Praha, SÚRPMO, strojopis.
- Sedláček, A. 1998: Místopisný slovník historický Království českého. Praha, Argo.
- Šimek, T. a kol. 1989: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI. Východní Čechy. Praha, Svoboda.
- Viček, P. a kol. 2004: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha, Academia.
- Žižka, J. 2002: K podobě hospodářských dvorů v 19. století. Památky středních Čech 16/1, 40–62.
- Žižka, J. 2003: O barokních hospodářských dvorech ve středních Čechách. Památky středních Čech 17/1, 1–24.
- Žižka, J. 2004: O podobě nových hospodářských budov na konci 19. a počátku 20. století. Památky středních Čech, 18/1, 1–24.
- Žižka, J. 2007: O historických ovčinech z 18. a 19. století. Památky středních Čech 21/1, 1–20.
- Žižka, J. 2008: K podobě schwarzenberských hospodářských dvorů. In: M. Gaži (ed.): Schwarzenberkové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, NPÚ, edice Collectiones 2, 47–78. (sborník ze stejnojmenné konference, Třeboň 19. – 21. 9. 2007)
- Žižka, J. 2010: Stodoly vrchnostenských dvorů v Čechách od 16. do konce 19. století. Průzkumy památek XVII/1, 3–42.
- Žižka, J. 2011: Budovy chlévů s příčným uspořádáním stání. Průzkumy památek XVIII, 1, 183–195.
- Žižka, J. 2013: Brány vrchnostenských dvorů v Čechách od 16. do počátku 20. století. Průzkumy památek, XX/2, 29–50.

Zprávy Včely Čáslavské

Zprávy Včely Čáslavské jsou nepravidelným regionálním periodikem Muzejního a vlastivědného spolku „Včela Čáslavská“. Navazují na tradici původních edic *Výročních zpráv muzejního spolku „Včela Čáslavská“* a *Věstníku československých muzeí a spolků archeologických* a kladou si i identické cíle, tj. publikovat kratší odborné texty (v rozsahu do 25 normostran, 1 NS = 1800 znaků včetně mezer a 10 černobílých doprovodných ilustrací, fotek, map, plánů, či jiných grafických příloh) především z oborů archeologie, historie, muzeologie a stavební historie, případně ale i dalších humanitních a přírodovědných vědních disciplín, které mají buď přímou vazbu k městu Čáslav a osídlení regionu Čáslavska (např. zdejšímu archeologickým lokalitám, stavebním památkám, osobnostem, historickým událostem, sbírkovým předmětům etc.), nebo k těmto tématům přináší vhodné analogie. Přijímány jsou také aktuální recenze a zprávy k odbornému dění v regionu (literatura, konference, výstavy, jubilea etc.).

Pokyny pro autory

Redakce přijímá jednotlivé příspěvky výhradně v elektronické podobě, konkrétně texty ve formátu textového editoru MS Word (*text.doc*, nebo *text.rtf*, zapsané nejlépe fontem *Times New Roman* velikosti 12, s nastaveným řádkováním 1,5 řádku a oboustranným zarovnáním (bez předsazení)), tabulky ve formátu MS Excel (*tabulka.xls*), nebo MS Access (*tabulka.mdb*), grafy a obrazovou přílohu pak samostatně (nezalomené do textu, ve formátu TIFF nebo JPEG v rozlišení min. 300 dpi u obrázků v odstínech šedi a 600 dpi u obrázků černobílých (pérovky), přičemž maximální zrcadlo sazby činí 131 × 200 mm).

Text i přílohy lze zaslat buď elektronickou poštou, nebo prostřednictvím internetové úschovny (např. <http://www.uschovna.cz/>) na jednu z níže uvedených adres (novakova@cmuz.cz, velimsky@arup.cas.cz). Do názvů zasílaných souborů je vhodné vložit jméno autora(ů), v případě příloh pak i jejich pořadí odpovídající jejich číslování v textu (např. *Novák_text.doc*, *Novák-Malý_obr1.tiff*, *Novák_tab1.xls*).

Citace literatury a pramenů se řídí pravidly běžnými v archeologické odborné literatuře (*Památky archeologické*, *Archeologické rozhledy*; viz. vzory citací). Bibliografické citace přímo v textu se provádí ve zkrácené podobě, v závěrečném soupisu literatury se pak uvádějí v nezkrácené podobě.

Odkazy na obrazovou přílohu se provádí přímo do textu (např. „Členitá krajina středního Posázaví (*obr. 1*), osídlovaná s výjimkou raně středověké sídelní komory kolem Sázavského kláštera (*obr. 2*) zřejmě až ve 12. a intenzivněji od 13. století, ...“). Obrazová příloha je umístěna na konec každého příspěvku (tzn. až za soupis pramenů a literatury). Popisky obrazové přílohy se redakci předávají buď společně s textem příspěvku (vložené na jeho konec), nebo jako samostatný textový soubor (např. *Novák_text_popisky.doc*). V případě většího počtu obrazových příloh doporučujeme k popisce přiložit miniaturu příslušného vyobrazení.

Odkazy na poznámkový aparát se provádí formou číslovaných odkazů, které se umísťují přímo do textu (např. „Členitá krajina středního Posázaví, osídlovaná s výjimkou raně středověké sídelní komory kolem Sázavského kláštera zřejmě až ve 12. a intenzivněji od 13. století,¹ se stala působištěm několika významných šlechtických rodů, které zaujímaly významné místo mezi českou nobilitou a na panovnickém dvoře.²⁰⁾). Samotný text poznámky se pak zapisuje do identicky očíslované poznámky pod čarou (opět nejlépe fontem písma *Times New Roman*, velikosti 10; např. ¹ Proti tomuto názoru se ovšem staví K. Novák (*Novák 2000*, 157–158). ² Namátkou zde můžeme uvést například rody pánů z Talmberka, Čestína a Hodkova.)

Za relevantnost citačního aparátu, stejně jako za ošetření případných autorských práv třetích osob k obsahu příspěvku a použité obrazové příloze, nese zodpovědnost autor.

Příspěvky podléhají standardnímu redakčnímu řízení. V periodiku jsou jednotlivé příspěvky řazeny abecedně dle příjmení autora(ů). K zaslání příspěvku prosím pro usnadnění jednání s redakcí (korektury, připomínky) připojte svoje kontaktní údaje (poštovní adresu, e-mail, telefon). Každý autor po vyjití obdrží jeden výtisk příslušného čísla časopisu a elektronickou verzi svého příspěvku ve formátu PDF.

Příspěvky zasílejte na adresu:

Redakce Zprávy Včely Čáslavské
Muzejní a vlastivědný spolek „Včela Čáslavská“
Husova 291
286 01 Čáslav
e-mail: novakova@cmuz.cz, velimsky@arup.cas.cz

Vydavatel:

Muzejní a vlastivědný spolek „Včela Čáslavská“, Čáslav

Vedoucí redaktor:

PhDr. Drahomíra Nováková, tel.: 327 312 207, e-mail: novakova@cmuz.cz

Redakční rada (ustavená ke dni 13. 11. 2015):

Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Mgr. Zdeněk Mazač

Bc. Dražen Šťastný

PhDr. Jarmila Valentová

Mgr. Filip Velímský, Ph.D.

Bc. Jana Vyčítalová

Citace

Prameny

Uvádí se v pořadí: Název archivu (muzea). Název nebo značka fondu (sbírky). Inventární číslo. Název nebo stručný popis pramenu (předmětu). Datum a místo vytvoření dokumentu.

V textu je možné použít zkrácený název instituce, který ale musí být v závěrečném soupisu rozveden.

Např.:

NM v Praze – Národní muzeum v Praze, Archeologická sbírka, fond Stará sbírka, i. č. 7104, nádoba – koflík.

NA v Praze – Národní archiv v Praze, Apelační soud, i. č. 276, fol. 96r-99v.

Zkrácená citace: *NA v Praze*, Apelační soud, i. č. 276, fol. 96r-99v.

SOA v Plzni – Státní oblastní archiv v Plzni, Obchodní a živnostenská komora Plzeň, kart. 55, zpráva o průběhu plenární schůze OŽK z 20. 12. 1917.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc – Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Listiny, inv. č. 1 z 13. října 1261, u Jihlavy.

Archivio Secreto Vaticano, Armadio XLIV, vol. 41, f. 177v-178r

Edice

AČ I: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské I, ed. F. Palacký, Praha 1840.

CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Tomus I. (805–1197), ed. G. Friedrich, Pragae 1904–1907.

Libri Erectionum II.: Libri erectionum archidioecesis saecula XIV. et XV. Liber II. (1375–1388), ed. C. Borový, Prae 1878.

Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV (1449–1462), edd. B. Rynešová – J. Pelikán, Praha 1954.

MonVat: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, T. I (1342–1352), ed. L. Klicman, Pragae 1903.

RBM III: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, P. III (1311–1333), ed. J. Emler, Pragae 1890.

Dobový tisk

Dvořák, F. 1934: Vzpomínky na univ. profesora Ing. a Dra Albína Stockého. Hlas demokracie, r. 16 (27), č. 18, 28. 4. 1934, s. 4–5.

Fingerland, J. 2015: Soumrak model v Mezopotámii. Lidové noviny, r. 28, č. 208, 5. září 2015, příl. Orientace, 19–20 (I–II).

Hloušek, B. 2015: Krajem živých skanzenů. Lidové noviny, 31. října 2015, příloha Relax, rubr. Výlet, s. 34 (IV).

Šiška, J. 2014: Poslední rána pro dolnolужиickou srbštinu. Lidové noviny, 30. dubna 2014, s. 14.

Uvádí se v pořadí: článek s uvedeným autorem, článek s uvedenou redakční značkou, článek bez jakéhokoli autorského odkazu nebo jiného odkazu než na zdrojové tiskové agentury.

Např.:

Bečková, K. 2015: Proč chránit i „ošklivé“ stavby? MF Dnes, 23. 12. 2015, s. 11.

rep. 2006: Kam kráčí současná Evropa? Lidové Noviny, 9. ledna 2006, s. 2.

MF Dnes 2006: Prehistorický muž používal pomádu. MF Dnes, 9. ledna 2006, A9.

Odkaz v textu na dobový tisk:

(*Bečková 2015*), (*rep. 2006*), (*MF Dnes 2006*)

Monografie

Neustupný, E. 2007a: Metoda archeologie. Plzeň, Katedra archeologie FF ZČU.

Herrmann, B. – Grupe, G. – Hummel, S. – Piepenbrink, H. – Schutkowski, H. 1990: Prähistorische Anthropologie Leitfaden der Feld- und Labormethoden. Berlin, Springer.

Richter, M. 1982: Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha, Academia.

Článek v časopise

Bruzek, J. 2002: A method for visual determination of sex, using the human hip bone. American Journal of Physical Anthropology 117, 157–168.

Čech, P. – Černý, V. 1996: Nové možnosti studia pohřebního ritu na příkladu únětických hrobů z Konobříž, okr. Most. Archeologické rozhledy 48, 35–39.

Hrdlička, L. 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky. Archeologické rozhledy 45, 93–112.

Rak, M. 2008: „Letecká archeologie“ a legislativa. Historie a vojenství 57/4, 108–110.

Článek ve sborníku

Neustupný, E. 2007b: Vymezení archeologie. In: M. Kuna (ed.): Pravěký svět a jeho poznání. Archeologie pravěkých Čech 1. Praha, Archeologický ústav AV ČR, 11–22.

Fryda, F. 2007: Nálezy renesančního skla z Plzně. In: Historické sklo 4. Sborník pro dějiny skla. Čelákovice, 33–66.

Kruťová, M. – Turek, J. 2004: Some spatial aspects of the ritual behaviour at the beginning of Bronze Age. In: L. Šmejda – J. Turek (eds.): Spatial Analysis of Funerary Areas. Plzeň, Katedra archeologie FF ZČU, 48–56.

Odkaz v textu na monografii, článek v časopise a ve sborníku:

(Fryda 2007, 22–28), (Kruťová – Turek 2004, 50–55; Neustupný 2007b, 18),

...jak popisuje Fryda (2007, 22–28), ...jak dokládají M. Kruťová a J. Turek (2004, 50–55),

(viz Kruťová – Turek 2004, 50–55; srov. Neustupný 2007b, 18)

Internet

Odkazy v textu na internetové zdroje obvykle začínají `www_` a následující text musí jednoznačně odkazovat na označení citace v soupisu. Citace se řídí následujícími pravidly podle příkladů:

Rak, M. 2009: „Letecká archeologie“ a legislativa. [online]. Dostupné z: <http://www.valka.cz/clanek_12861.html> [cit. 21. 11. 2010].

Mosz, J. 2010: Deset bludů o husitech a husitství. [online]. Dostupné z: <http://neviditelnypes.lidovky.cz/historie-deset-bludu-o-husitech-a-husitstvi-fzq-/p_spolecnost.aspx?c=A100707_215024_p_spolecnost_wag> [cit. 21. 11. 2010].

www_hastings1066.com: The Full Bayeux Tapestry. [online]. Dostupné na: <<http://hastings1066.com/baythumb.shtml>> [cit. 21. 12. 2015].

www_hastings1066.com: The Full Bayeux Tapestry. Part 11. [online]. Dostupné z: <<http://hastings1066.com/bayeux11.shtml>> [cit. 21. 12. 2015].

www_husitstvi.cz...rejstriky-osob: Jan Roháč z Dubé. [online]. Dostupné z: <<http://husitstvi.cz/rejstriky/rejstriky-osob/jan-rohac-z-dube/>> [cit. 21. 11. 2015]

www_Archeologie: Archeologie. [online]. Wikipedia. Dostupné z: <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Archeologie>> [cit. 21. 11. 2010].

www_Archaeology: Archaeology. [online], Wikipedia, posl. aktualizace 19. 11. 2010, 22:46. Dostupné z: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Archaeology>> [cit. 21. 11. 2010].

Archaeology. [online]. Dostupné z: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Archaeology>> [cit. 21. 11. 2010].

<http://en.wikipedia.org/wiki/Archaeology> [cit. 21. 11. 2010].

<http://www.hastings1066.com/baythumb.shtml> [cit. 21. 12. 2015].

Letecký archiv. [online]. Dostupné z: <<http://www.letecka-archeologie.cz/index.htm>>, stránky:

1: <http://www.letecka-archeologie.cz/nalez/nalez%2019.htm> [cit. 21. 11. 2010].

2: <http://www.letecka-archeologie.cz/nalez/nalez%2057.htm> [cit. 21. 11. 2010].

www_mapové aplikace ČGS: Česká geologická služba. Mapové aplikace. [online]. Dostupné z: <<http://www.geology.cz/extranet/mapy/mapy-online/mapove-aplikace>> [cit. 23. 4. 2015].

Geologická mapa 1:25 000. [online]. Česká geologická služba. Dostupné z: <http://mapy.geology.cz/geocr_25/> [cit. 23. 4. 2015].

Odkaz v textu na úplnou citaci v soupisu pramenů a literatury:

(*Rak 2009*), (*Mosz 2010*), (*www_Archaeology*), (*www_Archeologie*), (*www_Letecký archiv 1*),

(*www_Letecký archiv 2*), (*www_husitstvi.cz*),

(viz *www_http://husitstvi.cz...rejstrik-osob/jan-rohac-z-dube/*),

(viz *www_http://husitstvi.cz...rejstrik-osob/jan-zelivsky/*),

(*www_http://husitstvi.cz/rejstriky/rejstrik-osob/*),

(*www_http://hastings1066.com/bayeux11.shtml, part 11*),

(*www_hastings1066.com*), (*www_hastings1066.com, The Full Bayeux Tapestry, part 11*),

(půdní a geologické poměry podle *www_mapové aplikace ČGS*), (*www_geologická mapa 1:25000*)

Zkrácená úplná citace v textu:

(http://www.valka.cz/clanek_12861.html, cit. 21. 11. 2010),

(srov. např. http://www.valka.cz/clanek_12861.html, cit. 21. 11. 2010),

(*www_http://husitstvi.cz/rejstriky/rejstrik-osob/jan-rohac-z-dube/*, cit. 21. 11. 2015),

(k prohlédnutí na <http://hastings1066.com/baythumb.shtml>)

(*The Full Bayeux Tapestry: http://hastings1066.com/baythumb.shtml*, cit. 21. 12. 2015)

Ostatní

Jiný typ zdroje (nosiče informace) než tištěný se uvádí v lomených závorkách, např.: [CD ROM], [letecká fotografie], [zvukový mg. záznam], [8 mm film], [notový zápis], [olejomalba], [pohlednice] apod.

Kalabis, V. 1974: Symfonie č. 4. [velká partitura]. Praha, Supraphon.

Dvořák, K.: Sochař Jan Štursa. [socha]. Praha, Národní galerie, inv. č. P 3598.

Vařeka, P. 2009: Vesnický dům ve střední Evropě. Přednáška na katedře archeologie FF ZČU Plzeň.

Funk, L. 2010: email z 20. 11. 2010.

Rak, M. 2010: rozhovor, 20. 11. 2010.

